~~2301~~ ~~2301~~

~~2301.~~

~~PI479~~

~~203 [illegible]~~

P19 Cp I241.1

СРПСКА ВИША ДЕВОЈАЧКА ШКОЛА
1927.
У НОВОМЕ САДУ

PI479
РЛЭФ I 241.1

ЧИТАНКА

за

четвртый разредъ

српскихъ главныхъ училишта'

у

Аустрійскомъ Царству.

Коштує везана с' платненымъ леђма 47 новчића.

У БЕЧУ.

Тропкомъ ц. кр. Дирекције училиштныхъ књига.

1861.

Инв. бр. 89240

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ

За явна училишта прописане кньиге само се оне продавати могу, кое имаю билѣгъ Дирекціе училиштныхъ кньига, осимъ ако бы на то и другій тко Министерствомъ црковныхъ дѣла и просвѣте особито опуномоћенъ быо; а нитко не смѣ кньиге те продавати скуплѣ, него што имъ в цѣна изметнута на насловномъ листу.

Прво оддѣленѣ.

Пѣсме, приповѣдке, житія светыхъ, пословице и мудра изречешія.

1.

Народна Химна.

1.

Боже, живи, чувай Боже,
Цара нашегъ и нашъ домъ!
Силанъ вѣромъ да насъ може
Мудромъ владат' десницомъ!
Штитимо Му царство давно
Одъ навале свачіе:
Съ хабсбургскомъ є кућомъ славно
Кобь споєна Аустріе.

2.

Свѣстно, вѣрно и поштено
Правду, дужность бранимо,
А кадъ треба, тад' храбрено
На оружѣ скочимо!
Знаюћ' како слава стара
Войску кити лаворомъ, —
Благо, животъ, све за Цара
Све за Цара и за домъ!

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ

3.

Што грађанинъ съ мукомъ стече,
Тому войникъ буди штитъ;
Уме ине нек' претече
Умъ нашъ духомъ поноситъ!
Срећа, слава нек' извиру
Свудъ по земля' нашіе:
Сунце Бож'е нек' у миру
С'я врхъ срећне Аустріе!

4.

Силе наше нек' се сложе:
Свемогућанъ єръ є складъ;
И найтежій ласно може
Надвладат' се слогомъ рâдъ.
Къ єдной цѣли погодльиви
Сви настоймо братски ит';
Царь да живи, домъ да живи:
Аустрія ће вѣчна быт'!

5.

Узъ нашега влада Цара
Крвлю срдцемъ родица,
Вѣковитогъ пуна чара
Мила наша Царица.
Сваку срећу, сваку славу
Излій Боже, ты надъ Ньомъ:
Франц'-Іосифа, Єлисаву,
Васъ Хабсбургскій живи домъ!

2.

Науке еванђелске.

Тко є одъ Бога, онъ и рѣчи Божіє слуша.

Што нисте себи ради, не чин'те другоме.

Каквомъ мѣромъ даєте, онако ће вамъ се вратити.

Не судите, да вамъ се не суди.

Каквымъ судомъ судите, онаквымъ ће вами судити.

Не осуђуйте, и нећете быти осуђени.

Дайте и даће вамъ се.

Опраштайте и опростиће вамъ се.

Ако опраштате людма грѣхе ньихове, опростиће и вама отацъ вашъ небесный грѣхе ваше; ако ли не опраштате людма грѣхова ньиховыхъ, ни отацъ вашъ неће опростити вама грѣха вашихъ.

Све што хоћете да чине вами люди, чините и вы ньима; то є законъ, и то су пророцы.

Любите и непријателѣ ваше.

Чините добро и оныма, кои васъ мрзе.

Благосиляйте и оне кои васъ куну.

Молитесе Богу и за оне, кои васъ гоне, да будете сынови Отца вышнѣгъ, кои є на небеси, и кои заповѣда сунцу,

да обасява и зле и добре, и кои дає даждъ и праведныма и неправедныма.

Ако любите оне кои васъ любе, каква вамъ є хвала? и грѣшницы любе оне кои ньихъ любе; ако чините добро онима кои вами добро чине, каква вамъ є хвала? и грѣшницы чине тако; ако Бога називате само своіой браћи, па шта одвише чините? не чине ли то и незнабожцы; ако даєте узаямъ оныма, одъ коихъ се надате да ћете узети, каква вамъ є хвала? и грѣшницы даю узаямъ, да узму опетъ онолико.

Любите и непријателѣ своє и чините имъ добро, и быће вамъ велика плата, и быћете сынови вышнѣга, єръ онъ є благъ и неблагодарныма и злыма.

Будите савршени као што є Отацъ вашъ небесный.

Мири се са супарникомъ твоимъ брзо, докъ си на путу съ ньимъ, да те супарникъ не преда судіи, а судія не преда слуги и у тавницу не вргну; заиста ти кажемъ, нећешъ изаћи оданде, докъ недашъ до послѣднѣгъ динара.

Благо оныма кои миръ праве, єръ ће се сынови Божіи назвати.

Не злоби. Како можешъ рећи брату своmъ: „стани, да ти извадимъ трунъ изъ ока твогъ“, а ето брвна у оку твомъ,

лицемѣре! Извади найпре брвно изъ ока своегъ, пакъ ћешъ онда видити извадити трунъ изъ ока брата своєга.

Не говори зла. Добаръ човѣкъ изъ добре клѣти износи добро; а зао човѣкъ изъ зле клѣти износи зло.

Я вамъ кажемъ да ћете за сваку праздну рѣчь коју реку люди, дати одговоръ у данъ страшнога суда.

Са своима ћешъ се рѣчма оправдати, и своима ћешъ се рѣчма осудити.

Чувайсе одъ зла а чини добро. Нема ништа сакривено, што се неће открити, ни тайно што се неће дознати.

Свакій, тко зло чини, мрзи на видило, и не иде къ видилу да му не покараю дѣла нѣгова, єръ су зла; а кои истину чини, иде къ видилу, да се виде дѣла нѣгова, єръ су у Бога учинѣна.

Чувайте се одъ злыхъ людій. Вы сте као овце међу вуцыма; будите дакле мудри као змієе, а беззазлени као голубови.

По родовима ньиховимъ познаћете зле. Еда ли се бере съ трня грожђе, или съ чичка смокве? Тако свако добро дрво, родове добре раћа, а зло дрво, родове зле раћа. Не може добро дрво злыхъ родова раћати, ни дрво зло родова добрыхъ. А свако дрво, коє не раћа рода доброгъ, сѣку га и у огань бацаю.

Оставите зле; они су слѣпе воће слѣпыма, а слѣпацъ слѣпца ако води, оба ће у яму пасти.

Старайте се за се. Иштите и даће вамъ се; тражите и наћиће те; куцайте и отвориће вамъ се.

Свакій тко иште прима, и тко тражи, налази, и тко куца отвара му се.

Чувай свакъ своє. Тко има, даће му се и претећиће му; а тко нема, узеће му се и оно што има.

Буди милостивъ. Благо милостивима, єрбо ће быти помиловани.

Кадъ даєшъ милостыню, не труби предъ собомъ, као што чине лицемѣри по зборницама и по улицама, да ихъ хвале люди? заштo вамъ кажемъ, примили су плату свою.

Кадъ даєшъ милостыню, да не зна лѣвака твоя шта чини десница; тако да буде милостыня твоя тайна, и отацъ твой кои види тайно, плати ће теби явно.

Поштуй родителѣ. Богъ заповѣда говорећи: поштуй отца своегъ и матерь свою; а тко отца и матерь не поштує, смрћу да умре.

Покоравайсе властима. Богъ заповѣда, говорећи: благо кроткима, єрбо ће наслѣдити землю.

Молите се Богу; а кадъ се мо-

лите, не говорите много као незнабожци, кои мысле да ће за своє многе рѣчи бы-ти саслушани. Не будите као лицемѣри, кои радо по зборницама и на разкршћу по улицама стоє и моле се, да их̑ виде люди; заиста вамъ кажемъ, да су при-мили плату свою.

Кадъ се молишъ уђи у клѣть твою и затвори врата, и помоли се Отцу своме кои є у тайности, и Отацъ твой кой ви-ди тайно, плати ће теби явно.

Не кунисе никако; ни небомъ, єрбо є престолъ Божій; ни земльомъ, єрбо є подножиє ногама нѣговима; ни главомъ своіомъ, єръ не можешъ ни длаке бѣле или црне начинити.

Кадъ приносишъ даръ твой олтару, а ондѣ се сѣтишъ, да братъ твой има нѣшто на тебе, остави ондѣ даръ и иди найпре те се помири съ братомъ твоимъ, па онда дођи и принеси даръ свой.

Люби Господа Бога своєга, свымъ срдцемъ своимъ, и своме душомъ своіомъ, и своме мисли своіомъ. То є прва и най-већа заповѣдь. А друга є као и та: Лю-би ближнѣгъ своєгъ као и самогъ себе. У овымъ двѣма заповѣдма стои савъ за-конъ и сви пророцы.

Свакій кой слуша ове моє рѣчи и из-вршує их̑, онъ є као и мударъ човѣкъ,

кои сазыда свою кућу на камену. А свакій кои слуша ове рѣчи моє, а не извршує ихъ, онъ ће быти као човѣкъ лудъ, кои сазыда кућу свою на песку, и удари даждъ, и дођоше воде и дунуше вѣтрови и ударише на кућу, и кућа паде, и распаде се.

3.

Постоянство у вѣры.

Нѣкій язычный царь даде єднога смиреногъ владыку преда се извести и заиште одъ овогъ, да се своє вѣре одрече и киповима кланяти обрече. Владыка му одговори: „Господару! я то чинити нећу.“ Царь се разерди и рекне. „Заръ незнашь да є твой животъ у моіой власти, и да те погубыти могу; єдна рѣчъ и свршіо си.“ „Знамъ,“ — одговори владыка, — „и опетъ не могу по твоіой вольи учинити. Допусти ми само єдно пытанѣ: Єданъ одъ твоихъ вѣрныхъ слугу падне непріятельма у шаке, и они га узму гонити да се одрече тебе и да невѣрникъ и издаица буде, и зато што онъ нећше тебе да изда, притисну га и сдеру му хальину съ леђа и срамотно га одъ себе отѣраю; — кажи, нећешъ ли му ты, кадъ ти се врати, лѣпшу хальину дати

него пре, и претрплѣну срамоту съ чести вратити и наградити?“ „Да како да ћу“;— одговори царь, — „ал’ на што тай говоръ, и гдѣ є тай случай?“ — онда владыка рекне: „и моє є тѣло трошна хальина само, и ты є можешъ съ мене свући, ал’ я имамъ Господа мога, кои ће ми лѣпшу хальину дати. Заръ да я ову трошну хальину чувамъ, а да вѣру погазимъ? Не, никадъ!“ На то рекне царь: „Иди, праштамъ ти све.“

4.

Св. евангелистъ Марко.

Светый евангелистъ Марко написао намъ є повѣсть Спасителя нашегъ у св. Евангелію, коє є у св. писму новогъ завѣта кньига друга.

Одъ нѣгове младости толико знамо, да є онъ у Єрусалиму роћенъ и да є сродникъ апостола Варнаве. У кући нѣгове матере Маріе скупляшесе Єрусалимски христіани ради богослуженія, и ту му се наука Христова у срдцу найпре ухватила. Далѣ се и то зна, да є нѣга св. Петаръ у христіанство превео, зато га у своіой првой посланицы своимъ милымъ сыномъ называ.

Кадъ су апостоли Павелъ и Варнава сиротым' христіаныма у унутрашньости землѣ дарке донели, кои су у Антіохіи за ньихъ скуплѣни были, приключи се ньима и Марко и оде съ ньима у Антіохію. Одатле пође са тыма посланицыма мира у Кипръ и далѣ у малу Азію; али велике терете, кое ови свети мужеви трпити мораше, опасности и гоненя, коихъ свакій данъ одъ Юда претрпити имаше, поплаше Марка, кои ние научіо те неволѣ патити, и онъ ихъ остави, и уЄрусалимъ се врати.

Зла и бѣде, што су ихъ при разпространьиваню христіанства први христіани поднести имали, быле су толике, да су често и добри христіани духомъ клонути морали. Тымъ выше се чудити и више благодарити имамо оныма прьыма мужевма, кои су те све бѣде тврдо сносили, и ничимъ се застрашити нису дали.

И Марко є имао вѣре и любави, ал' нѣгова вѣра и любавь не бяше іоштъ толико снажна, да є онъ себе свладати могао, и за свога Спасителя све оставити и све претрпити. Али Богъ є наредіо да му нѣгова страшльивость средство буде, да до болѣгъ познаня дође.

При своме повратку у Єрусалимъ почне онъ као нѣкій стыдъ осѣћати са свое малодушности, коя га є обвладала

была. У своіой молитви потужи се онъ самъ на себе предъ Богомъ, и удвостручи свою ревность у дужностима христіанскима. За кратко врѣме осѣти онъ себе оснажена противу свию бѣда за Спасителя борити се, и онъ се на ново одважи, язычницыма св. Евангеліе проповѣдати.

Са своимъ братомъ Варнавомъ оде онъ опетъ у Кипаръ, и сносіо е съ ньиме све терете своґъ званія. Своіомъ апостолскомъ ревносћу заглади онъ свою прећашню слабость, и задобые любавь и почитанѣ кодъ оба апостола Петра и Павла.

Око године 62. доће Марко у Римъ, и буде одъ Павла, кои тада првый редъ у заточенію бяше, обштини Колоской найвреліе препорученъ.

И при другомъ заточенію св. апостола Павла доће Марко на позывъ овоґъ апостола у Римъ, и подпомогаше овоґъ и св. Петра у ньиховомъ апостолскомъ званію и тѣшише обоицу у ньиховомъ заточенію.

Али желя св. Евангеліе и далѣ по свѣту разпростирати натѣра га, пакъ и далѣ у свѣтъ поће. Прво оде у Александрію у Египетъ гдѣ пре нѣга іоштъ никоегъ апостола не бяше. Духъ божій благослови ревность нѣгову. Жительи овоґъ

града, кои донде мртвымъ идолима служише и ньима се кланяше, приме се одмахъ сви листомъ христіанства, и показаше се врло ревньиви у добрымъ дѣлима.

Ал' докъ є чрезъ нѣгове неуморне труде брой христіана у Африки све већи бывао, непріятельи христіанства међутымъ о нѣговой пропасти радише, и Марко потврди любавь божіегъ Евангелія мученическомъ смрти, кою у Александріи претрпи.

Христіани у Вуколи, недалеко одъ Александріє, покупе мошти нѣговогъ тѣла и саране ихъ на ономъ мѣсту, гдѣ се на богослуженіє и молитву скупляше.

5.

Господу Правде.

Блаженъ онай о Господи,
Кои Тебе зове свуда.
Блаженъ спасенъ онай само,
Тко с' у Твою правду узда.
Ты никога іоште ни си
Страдаюћегъ оставіо.
У свакоме краю Ты си
Праведнога заштитіо.
Моя с' душа Теби само
Єдиноме повѣрава.
У грудима чиста савѣсть,
Твоіомъ с' правдомъ утѣшава.

6.

Апостолске науке.

Недай се злу надвладати, него надвладай зло добромъ.

Не угледайте се на зло него на добро.

Тко є радъ да живи, и да види дане добре, нека задржи єзыкъ свой одъ зла, и устнѣ да неговоре преваре; нека се уклони одъ зла, и нека учини добро; нека тражи мира и нека се држи нѣга; єръ очи Божіє гледаю и на оне, кои зло чине, да ихъ истреби са землѣ.

Богъ побожне избавля одъ напасти, а неправеднике мучећи чува за данъ судный.

Кои добро чини, одъ Бога є; .а кои зло чини, не види Бога.

Тко твори грѣхъ, одъ ђавола є; єръ ђаво грѣши одъ почетка.

Коигодъ не твори правде и не люби брата своґъ, ниє одъ Бога.

Кои є годъ рођенъ одъ Бога, не твори грѣха, по томе се познаю дѣца Божія.

Одбацыте лажь и говорите истину свакій са своимъ ближньимъ.

Никоя хрђава рѣчь да не изилази изъ уста вашихъ, него само што є добро.

Колико годъ до васъ стои, имайте миръ са свима людма.

Любите єданъ другога, єръ є любавь одъ Бога.

Свакій кои има любави одъ Бога є, а кои нема любави, непознає Бога, єръ є Богъ любавь.

Ако тко рече: Я любимъ Бога, а мрзи на брата своґъ, лажа є; єръ тко не люби брата своґъ коєґъ види, како може любити Бога, коєґъ не види.

Тко люби брата своґъ, у видилу живи и саблазни у нѣму нема; а кои мрзи на брата своґъ у тами є, и у тами ходи, и незна куда иде, єръ му є тама заслѣпила очи.

Будите сви сложни, братолюбиви, милостиви, понизни.

Не враћайте зло за зло ни псовке за псовку; него на супротъ благосиляйте, знаюћи да сте на то позвани да наслѣдите благословъ.

Као у єдноме тѣлу што имамо многе уде, а уди сви немаю єданъ посао; тако смо многи єдно тѣло у Христу, а по себи смо уди єданъ другоме.

Кадъ бы све тѣло око было, гдѣ є чувенѣ; а кадъ бы све было чувенѣ, гдѣ є мирисанѣ? Али Богъ постави све уде у тѣлу, како є годъ хтѣо. Кадъ бы сви

были єданъ удъ, гдѣ є тѣло? Садъ су пакъ многи уди а єдно тѣло. Око не може рећи руци, не требашъ ми, ни глава ногама, не требате ми.

Богъ сложи тѣло да не буде распре, него да се уди єднако брину єданъ за другога, и ако страда єданъ удъ, съ ньимъ страдаю сви уди; а ако ли се єданъ удъ слави, съ ньимъ се радую сви. А вы сте тѣло Христово и уди међу собомъ.

Слушайте учителѣ своє и покоравайте имъ се, єръ се они стараю за душе ваше, као кои ће дати одговоръ, да то съ радосћу чине, а не уздишући.

Не пуштай у немаръ караня господня, нити губи волѣ кадъ те онъ покара; єръ кога люби онога и кара, и биє сваког сына, коєгъ прима.

Свако каранѣ кадъ быва, нечини се да є радость, али послѣ доће миранъ родъ правде оныма, кои су научени ньиме.

Слушайте у свему своє господаре, не само предъ очима радећи као да людма угађате, него у простоти срдца, боєћи се Бога; и све што годъ чините, чините одъ срдца као Господу, а не као людма, знаюћи да ћете одъ нѣга примити плату наслѣдства.

Свака душа да се покорова властма

кое владаю; єръ нема власти да ние одъ Бога; а што су власти, одъ Бога су поставлѣне.

Кои се противе власти, противе се наредби Божіой; а кои се противе, примиће грѣхъ на себе.

Будите покорни свакой власти човѣчіой Бога ради; ако цару као господару; ако кнезовыма' као нѣговымъ посланицыма за осветy злочинаца, а за хвалу добротворыма.

Хрштіанска любавь.

Ако єзыке людске и анѣелске говоримъ, а любави немамъ, онда самь као звоно кое звони, или прапорацъ кои звечи

И ако имамъ пророчство и знамъ све тайне и сва знаня, и ако имамъ сву вѣру да и планине премѣштамъ, а любави немамъ, ништа самь.

И ако раздамъ све иманѣ свое, и ако предамъ тѣло мое, да се сажеже а любави немамъ, ништа ми не помаже.

Любавь дуго трпи, милокрвна є; любавь не завиди; любавь се не велича, не надима се; не чини што не валя, не тражи свое, не срди се, не мисли о злу; не ра-

дує се неправди, а радує се истини, све закланя, све вѣрує свему се нада, све трпи.

Любавь никадъ не престає, а пророчство ако ће и престати, єзыци ако ће умукнути, разума ако ће нестати; єръ нѣшто знамо и нѣшто пророкуємо, ал' кадъ дође савршено, онда ће престати, што є нѣшто.

Кадъ я быя мало дѣте, као дѣте говорахъ, као дѣте мишляхъ, као дѣте размишлявахъ; а кадъ постадо човѣкъ, одбаци дѣтинство.

Тако садъ видимо као стакло у загонетки, а онда ћемо лицемъ къ лицу; садъ познаємъ нѣшто, а онда ћу познати као што самъ познатъ.

А садъ остає вѣра, надежда и любавь, ово троє; али є любавь найвећа међу ньима. (Прво писмо апостола Павла Коринћанима, глава XIII. 1—23.)

8.

Пушникъ.

У єдномъ градцу — комъ се данасъ ни камена незна, — живляше єданъ врло богатъ господаръ, кои сиротиньи мало добра чиняше ал' силне новце трошише на украшенѣ градца.

Єдно вече дође му путникъ нѣкій, и замоли га, да му конака даде, али овай га гордо и срдито одбиє, говорећи: „ниє ово крчма.“ На то му путникъ рекне: „а Вы ми допустите само три пытаня. Тко є пре Васъ у овомъ градцу быо?“ „Мой отацъ.“ „А преће нѣга?“ „Нѣговъ отацъ, мой дѣдъ.“ „А тко ће послѣ васъ?“ „Ако Богъ да, мой сынъ.“ „Дакле кадъ свакій одъ Васъ само нѣко кратко врѣме у нѣму живити има, и онда га другомъ уступити мора, да што сте Вы у нѣму него гости, и градацъ є Вашъ доиста гостилникъ: зато не тропите толико на украшенѣ само, пропастѣе и нестаће га као и Васъ, кои то кратко врѣме у нѣму быти имате; него чините сиротиньи добра, пакъ ћете у небу себи градацъ сградити.“

Господара ове рѣчи трону, и онъ задржи путника на конаку, и постаде одъ то доба милосрданъ према свакомъ бѣднику.

9.

Господу заштитнику.

Благій Боже! дай да може,
И одъ сада к'о до сада,
Срећна звати с' и казати с'
Моя душа, коя слуша,

И чествуѥ свете Твоѥ
Заповѣди. И у бѣди
И у срећи нема већи
Заштитника него рука
Света Твоя, коя моя
Сва обрана. Заклонъ грана.
Свагда буди противъ людій
Злоботворны и притворны:
Одъ проклете ньине чете
Свелукаве закрили ме.
Я се и садъ к'о и до садъ
Уздамъ у Те, вѣчный свѣте!
Невечернѣ славе вышнѣ.
И одъ сада Теби свагда
Припадат' ћу и молит' ћу:
За заштиту Твою свету
Данъ и ноћу, свемогућу. —
А моѥ ће свагда веће
Дѣло быти угодити,
Теби Отче, свѣта Творче!
И судіо праведнѣйшій,
Кои држишъ судъ и милость
Да заслужимъ погледъ светый
Свебуднога ока Твога.

10.

Родишельи.

Поштуй отца твогъ и матерь твою, да ти благо буде и да дуговѣчанъ (дуголѣтанъ) будешъ на земльи.

Тко годъ неброєна она добра заборавити уме, што му родитељи чине, нитковъ є и неблагодарникъ, и кадгодъ буде зло ће скончати.

Родитељи су намъ живодавцы, они су подпора младости, одхранитељи, чувари и воспытатељи; они су намъ први и найвећи пријатељи и помоћници у нуждама и неволяма; они се брину и муче, да насъ здраве и срећне виде, пакъ тко њихъ не почитує, Божіє заповѣди гази и Божію волю.

Хоћете ли да знате колико валя родителѣ почитовати, узмите примѣръ на Даму Нетиноме сыну.

Дамова мати несретнымъ нѣкимъ случаємъ помете памећу, и почне га у томъ станю често злоставляти, грдећи га и удараюћи башъ онда, кадъ онъ у дружствама сѣђаше; ал' добромъ овоме сыну ни єдна єдына рѣчь противу матере преко устна не изађе, до само: „не мой мати. Мати буди добра, ты си ме увѣкъ волела.“

Єдаредъ се изгуби са првосвештенићке одежде драгъ каменъ єданъ, а свештеницы знаюћи да има у Дама єданъ врло лѣпъ драгъ каменъ, дођу къ нѣму и понуде му многе новце за тай каменъ. Дамъ пристане и пође у собу да имъ изнесе каменъ, ал' улазећи спази да му

отацъ спава, пакъ се одмахъ врати и лагано врата за собомъ притвораюћи яви, да имъ за садъ камена дати не може, ма да колике новце за нѣга добыва, єръ отацъ спава, и онъ му нипошто ниє сна кварити радъ. Свештеницы мисляше, да се Дамъ само зато на санъ отчинъ изговара, што є радъ да му іоштъ выше за каменъ понуде, и обѣћаю му іоштъ выше. „Не, — одговори имъ Дамъ, — я не могу санъ отцу момъ кварити ни за свегъ свѣта благо.“ И свештеницы мораше причекати, докъ се Нетина самъ не пробуди, и онда имъ Дамъ изнесе каменъ; н кадъ имъ га предаде, пруже му они онолико новаца колико му у другій махъ обѣћали быяше; ал’ онъ нехтѣ примити, говорећи: „Нисамь радъ да мою радость, любавь вами чинећи, окалямъ; дайте само оно, што сте у првый махъ обѣћали, я ћу задоволянъ быти.“ Они му дадоше и благословише га.

Дамъ є язычникъ быо, пакъ кадъ и язычникъ тако учинити уме, да шта треба да чинимо мы, кои смо светымъ закономъ Божіимъ родителѣ наше почитовати дужни?

11.

Св. Іованъ милостивый.

Светый Іованъ милостивый родио се у граду Аматунту на острову Кипру год. 558, послѣ Хр. Због велике милости према сиротиньи, назвала га є црква „милостивымъ.“ Онъ є био сынъ богатыхъ родителя, кои су га у закону христіанскомъ воспитали и за грађанскій животъ приуготовили.

Кадъ є св. Іованъ до мужескогъ возраста доспѣо, ожени се онъ по жельи своихъ родителя, и у дому своме као богатъ грађанинъ дѣлио є милостыню слѣпыма, клястыма и сиромасима. Ни єданъ невольникъ, кои бы помоћи кодъ нѣга потражіо, ниє изъ куће нѣгове безъ утѣхе изишао.

Послѣ нѣкогъ врѣмена жена и дѣца светога Іована помру. У туги за своима могао се онъ само съ тымъ утѣшити, што є тврдо вѣровао, да є Божія воля была да тако буде, и што є у ударцу томъ сматрао позывъ съ неба на нѣга управлѣный. Слѣдуюћи савѣту еванђелскомъ распрода онъ своє иманѣ и ступи у монашскій чинъ, гдѣ на скоро свештеникомъ постане. Служећи Богу и людма

задобыє св. Іованъ велико поштованѣ и повѣренѣ и у 50. своіой години избранъ буде за Патріарха Александрійскогъ. На овомъ найвећемъ степену архиєрейскога достоинства блистао є онъ као звѣзда прве величине. Свию очи бяху на нѣга управлѣне; нѣговъ примѣръ, нѣговъ начинъ живота уливаше у срдца вѣрныхъ христіанску любавь, коя є испуненѣ закона и саюзъ савршенства. Многе є онъ незнабожце привео къ свѣтлости еванѣелске науке, многе заблуѣенике обратио є онъ на путь спасенія.

Као Патріархъ добыє св. Іованъ довольно средства, да може бѣду и неволю убогихъ сиромаха у великомъ граду Александріи и у околини овога ублажавати; и то є онъ доиста чиніо съ найвећомъ любави са нечувенымъ пожртвованѣмъ и одрицанѣмъ себе самога. Све своє доходке трошіо є онъ на благотворне цѣли, а самъ се задоволявао простомъ рааномъ, простымъ одѣломъ и простымъ намѣштаємъ дома свога.

Одъ онога дана кадъ є на престолъ патріаршескій ступио, шиляо є св. Іованъ слуге своє често по свыма краєвима града гдѣ сиротыня живяше, и призивао у дворъ свой ниште и убоге, старе и неяке, слѣпе и сакате кои не могаху себе хлѣ-

бомъ раанити. Брой сиромаха, коє онъ надгледаше и за коє се стараше узлазіо є много пута на 75000 душа.

По себи се разумѣ, да Светитель не бы быо у станю све те сиромахе самъ своимъ трошкомъ раанити и издржавати, али є примѣръ нѣговъ учиніо, да су се многи засушени кладенци, водомъ милосрдія испунили. Многи богатирци видећи шта ради Патріархъ доношаху му силный новацъ съ молбомъ да га онъ употреби на корысть сиротынѣ. И тако што є Светитель сиромахе веѣма угледао, то є све выше средства добыяо, да може съ ньима по жельи срдца своґъ дѣла милости тѣлесне чинити слѣпыма, клястыма и изнемоглыма.

Єдномъ опомену га служителъи да се умѣри у дѣленю милостынѣ: єръ ће се иначе изворъ доброчинства скоро исцрпити морати; а Светый имъ одговори: „И кадъ бы сви люди милостынѣ потребовали, я бы опетъ изнашао средство да свима помогнемъ; єръ є скровиште Божіє милости неизцрпимо. Я слѣдуємъ нагону срдца своґа, подпуно самъ увѣренъ да ће свакій, кои сѣє, обылно и пожнѣти.“

Нѣкій човѣкъ, коме є св. Іованъ у нужди помогао, припадне му къ ногама благодарећи на учинѣной молости. Свети-

тель, кои одъ людій никакве хвале тражіо ніє, пресѣче му бесѣду овымъ рѣчма: „Драгій брате! на што толика хвала за мало добра коє самь ти учиніо? Я нисамь крвь свою за тебе проліо, као што є Христосъ Спаситель свою драгоцѣну крвь за све насъ изліо. Нѣму буди на свачему хвала.“

12.

Изъ књига Мойсеовыхъ.

Люби Господа Бога твогъ свымъ срдцемъ своимъ, и свомъ душомъ своіомъ и свомъ снагомь своіомъ.

Будите свети, као што самь светъ я Господь Богъ вашъ.

Я самь Господь Богъ твой, не узимльи себи богова другихъ окромъ мене.

Не кланяйте се киповима, ни узимльите себи богова резаныхъ ни ливеныхъ; я самь Господь Богъ вашъ.

Проклетъ быо тко кипа начиніо, и нѣму се кланяо.

Не начини себи кипа, ни коєгъ подобія, было о ономъ што є у небу, или на земльи, или у води и подъ земльомъ; нити се томе кланяй, ни служи: єръ я самь,

Господь Богъ твой, Богъ якій и ревньивый, кои ћу грѣхе отаца каштиговати на дѣцы до трећегъ и четвртогъ рода, ако не узлюбе мене; а чинићу милости неброєнымъ хилядама, кои ме любили буду и моє заповѣди извршивали.

Туђимъ боговима не кланяйте се ни служите, ни чините по ньима: него служите Господу Богу вашемъ, пакъ ћу благословити вашъ хлѣбъ и вино и воду, и одвратићу болести одъ васъ, и благословићу васъ съ дѣцомъ и плодовыма и съ дугимъ животомъ, и страхъ ћу слати предъ вама, да се устраве сви народи на коє ударите, и да сви непријательи ваши бѣже испредъ васъ.

Шестъ дана ради и свршуй сва дѣла твоя, а у данъ седмый неради ни ты, ни сынъ ти, ни кћи, ни слуга, ни служкиня, ни туђинъ кои є кодъ тебе, ни марва твоя, нити икои скотъ твой, єръ є и Богъ свѣтъ овай за шестъ дана стварао, а седмый се одморіо, и тай данъ благословіо и посветіо; сѣти га се дакле и светкуй га.

Што си Богу завѣштао, не одлажи, него извршуй одмахъ, да ти се у грѣхъ не упише.

Тко жертву узприноси боговыма, а не Богу єдноме, убиєнъ да буде.

Не куните се именомъ Божіимъ у неправду и превару, да неокаляте свето име нѣгово.

Не употреби имена Божіегъ на зло, єръ неће безъ каштиге проћи, тко име нѣгово на зло употребіо буде.

Тко име Божіє узгрди; нека га народъ каменѣмъ убиє.

Псовача на полѣ извуцыте, и свекои су га чули сазовите, нека га каменѣмъ убию.

Свакій нека се отцу своmъ и матери своіой покорава, тко є радъ срећанъ да буде.

Поштуй отца твогъ и матерь твою, да ти благо буде и да дуголѣтанъ будешъ на земльи.

Проклетъ быо, тко отца своmъ и матерь свою срамотіо.

Тко отца своmъ или матерь нагрди, убиєнъ да буде.

Тко зло рекне отцу своmъ или матери своіой, убиєнъ да буде.

Сву дѣцу, што своє родителѣ и старіє не слушаю, и ньима се не покораваю, властима предайте, и народъ сазовыте, нека ихъ каменѣмъ побию.

Власти поштуйте а Бога се бойте.

Поштуйте старіє люде и предъ ньима устаните, а Бога се бойте.

Не мрзи на брата свогъ, него ако зло чини опомени га, да ти се у грѣхъ не упише.

Не буди освѣтльивъ, не враћай зло за зло, него люби ближнѣгъ свогъ као самога себе.

Не гледай на друге, што зло чине, па да чинишъ и ты, него се Бога бой.

Не крадите, не лажите, не оцрнюйте ближнѣга свога.

Не износи на друга твогъ свѣдочанства лажльива.

Не прими, не изнеси лажи на другога, нити се съ невалялимъ дружи, да му свѣдокъ будешъ у неправду.

Одъ неправе рѣчи одустани, невиногъ и праведнога не убій, невалялога не правдай ни брани мыта нѣговогъ ради, ни мыта прими.

Немойте варати ни съ коіомъ мѣромъ, него мѣрите свакомъ са мѣромъ правомъ.

Не чини неправде у суду, нити глелай туженомъ ни тужителю лика, господства, ни богатства; него суди свакоме по правди.

Не узимльи одъ брата твогъ лихве, нити выше него што си му дао.

Ако коме новаца узаямъ дашъ, не буди

му отималица, не гомилай лихве на нѣга, єрбо ћешъ зло проћи.

Ако братъ твой у бѣду падне, помози му, и прими га къ себи, нека твой братъ кодъ тебе буде.

Ако братъ твой у сиротыню падне, и теби се у службу понуди и прода; не држи га као роба, него као брата своґъ.

Проклетъ быо, тко туђе дирао и отимао.

Проклетъ быо, тко право туђина, удовица и сирота закидао.

Туђина, кой вамъ є прибѣгао не гоните; него га држите и любите као своє и себе саме.

Туђинима, удовицама и сиротама не чините неправде ни зла, єръ ће плачь ньиховъ до мене допрети, и я ћу ихъ саслушати и разгнѣвити се, и мачемъ васъ посѣћи, да ваше жене удовице остану, и ваша дѣца сироте.

Кадъ си твоє ньиве пожнѣо и воће и винограде обрао, немой ихъ пабирчити; него остави то туђинима и удовицама и сиротама, пакъ ће благословити Боґъ сва дѣла руку твоихъ.

Не задржите и не закините плате наємнику, бѣднику и сиромаху, быо онъ вашъ или туђинъ; него издайте све што є ньино одмахъ: они тымъ душу држе,

пакъ да се не заплачу на васъ, єръ ће вамъ у тежакъ грѣхъ уписано быти.

Не узимльи у залогу хальине съ леђа, или ако ти є тко дао, врати му є пре вечера, да га не ухвати ноћь гола и нага, и да се не заплаче на тебе: єрбо ћу га я чути, и нѣму ћу а не теби милостивъ быти.

Проклетъ быо, ко незналогъ или слѣпогъ варао.

Тко украде вола или овцу и заколѣ или прода, петъ волова да врати за єдногъ, и четыри овце за єдну.

Тко туђу ньиву или воће и виноградъ оштети, марву свою у ньима пасући, са найбольимъ одъ своє ньиве и воћа или винограда штету да накнади.

Ако видишъ марвинче брата твогъ тумарати, не прођи га, него врати брату своимъ. Исто тако учини са свакомъ другомъ изгублѣномъ ствари нѣговомъ, гдѣгодъ наиђешъ на ню, или дознашъ за ню.

Ако непријателя твогъ говече нађешъ блудеће, не прођи га, него врати и подай чиє є.

Ако спазишъ непријателя твогъ марвинче да є подъ товаромъ пало, не мимоиђи га, него приступи и помози подићи му се.

Ако на гнѣздо птичіє наиђешъ, и птичиће или яя нађешъ, остави, не дирай га, ако ћешъ да ти благо буде и да дуго поживишъ на овоме свѣту. —

Ове законе у срдцу чувай и дѣци ихъ своіой казуй, у куħи и у полю, кадъ лежешъ и кадъ устаєшъ, да ихъ добро упамте, и да се по ньима владаю.

Благословенъ быо, тко се по овомъ закону владао; благословенъ и у куħи и у полю, — благословенъ съ дѣцомъ и съ плодовима своихъ земаля и своє стоке, — благословенъ са стадама марве и оваца, и благословенъ кудгодъ излазіо и улазіо.

Проклетъ быо, тко се закона одметао; проклетъ и у куħи и у полю; проклетъ са дѣцомъ и съ плодовима своихъ земаля и своє стоке, и проклетъ кудгодъ излазіо и улазіо.

13.

Св. Николаю.

Правило вѣри
Образъ кротости,
Учителю благій,
Райске мудрости,

Рушителю храбрый
Мамныхъ идола.
Угодниче Божій
Светый Никола.

Умудри намъ разумъ
Духомъ крѣпости,
Да се свакій држи
Своѳ дужности,
Утѣши намъ срдце
Вѣромъ истине,
Коя чува душу
Да непогине.

Огради намъ цркву
Зидомъ любави,
Да се братъ одъ брата,
Вѣкъ не разстави;
Да будемо прама
Свакой обсени,
Овогъ свѣта сретни
Оног' блажени.

14.

Добрый Пастыръ.

У Сремскомъ Подунавлю бяше у нѣкомъ селу свештеникъ ѳданъ тако врли човѣкъ, каковъ се само зажелити могаше, смиренъ нравма, ревньивъ у дужностима, благъ у савѣту, тихъ и мударь у науци,

праведанъ у суду, примѣранъ предъ млађима, невино весео у кругу своихъ; пакъ цѣла обштина, коя се дубоко у брдо пружаше, старо и младо любляше га и почитоваше са особытимъ страхопочитанѣмъ, и слушаше га као нѣкогъ анђела и апостола Божіегъ, кадъ имъ онъ св. Евангеліе казиваше или ихъ предикомъ поучаваше, или имъ Божію службу говораше, или ихъ болне полазише и тѣшише, исповѣдаше и причестѣиваше.

Много година пробави овай вѣрный слуга Божій свету службу свою найсавѣстніе одправляюћи. Найлюћа зыма, найнезгодніе врѣме, найбурніе ноћи немогаше га задржати, да онъ у найдалѣ колебице парохіаномъ своимъ неиђаше, гдѣгодъ нѣгове помоћи нуждно бяше. Тако служећи мало по мало и старость га ухвати, и снаге га оставише, и онъ почне поболѣвати, и свладанъ коѥ старостѣу, коѥ слабости немогаше се выше отети.

Ѥдаредъ у столицы ѥдва сѣдећи донесу му гласъ, да се нѣкій одъ нѣговыхъ парохіана, кои два сата одъ села удалѣнъ у брду пребываше, тешко разболѣо и да свете тайне примити жели.

Добрый старацъ жалостыво се поручнику окрене, и показуюћи како ѥ самъ

немоћанъ и преслабъ пошлѣ га, да у најближе село оде и свештеника позове; и поручникъ оде.

Послѣ нѣколико часа дође другій поручникъ и яви, како є болникъ неутѣшимъ, што му нѣговъ старый добрый парохъ, кога онъ выше него све на свѣту почитує недолази, да га утѣши, да за смрть спреми и крѣпостѣу задане; пакъ почне іоштъ веѣма молити, да се смилує, и ако є икако могуће, да дође.

Старый свештеникъ свладанъ слабостѣу, лежећи тай махъ на постельи представляше немогућность по мразу и вѣтру, крозъ снѣгъ, съ томъ немоћи путъ планине поћи. Исто овако и пароховi домаћи поручника обавѣшћаваше, докъ и овай не оде.

Ал' ни ова друга порука не могаше онога болногъ и на смрти лежећегъ смирити; и трећій поручникъ дође, и іоштъ жалостніє стане представляти неутѣшность съ душомъ борећегъ се болника; да онъ не може умрети докъ своегъ душевногъ утѣшителя и отца іоштъ єдаредъ не види.

Садъ немоћный старацъ све своє снаге прибере, пакъ єдва се изъ постелѣ дигне и своима рекне: я осѣћамъ да є и мой край близу, него дигните ме и од-

несите ме нѣму, а Богъ ће ми снагу дати, да и ту послѣдню дужность савршимъ. Ови га обуку, и найпре у цркву однесу, гдѣ крстъ, свету причестъ и друге нуждне ствари узме. Послѣ га на носила метну, умотаю, и по мећави крозъ пуста брда понесу. Црквењакъ, иђаше напредъ съ фенѣромъ, а немоћный старацъ држаше свете тайне тврдо на прсима стиснуте, цѣлога се пута Богу молећи.

Тако дођу до колебе. Болестникъ се већъ изгубіо бяше; ал' кадъ чу гласъ да свештенику врата отвараю, разбере се и погледа, и види носила, и на њима пола подигнутога жељно чеканогъ старогъ свештеника са светымъ тайнама. Душа оживи у болнику; благодарно дигне онъ руке къ нѣбу, и кадъ му свештеника къ постельи приведоше, полюби свете тайне и њи држаюће немоћне руке; затымъ се исповѣди и послѣдню причестъ прими, а међу тымъ се дѣца умирућега плачући Богу молише.

И ова оба старца молише се єданъ часакъ заєдно, ал' у єдаредъ стане гласъ доброгъ пастыра изнемогавати; люта зыма и тежкій путъ свладаше му снагу. Садъ и онъ крстъ обгрли и полюби, и притиснувши га рукама у руке умирућему изданy, а єданъ часакъ затымъ и болникъ.

Тако овай добрый пастыръ, што небесну утѣху на самртну постелю своме парохіанину донео бяше, и путъ вѣчности нѣга одведе.

15.

Изъ кньига Соломоновыхъ.

Бой се Бога, и укланяй се одъ зла.

Богъ праведнике брани, и онъ ихъ на ньиховымъ путовима чува.

Богъ на горде мрзи, а смерне милує.

Богъ куће добрыхъ благосиля, а куће невалялыхъ проклинѣ.

Богопочитанѣ є почетакъ науке и мудрости.

Благъ одговоръ утиша срдитогъ, а прекъ га распали.

Болѣ сирома у поштеню, него богатъ у срамоти.

Болѣ тврђи посао кои те хлѣбомъ раани, него слава и господство, поредъ коегъ одъ глади скапавашъ.

Болѣ маньи добытакъ съ правдомъ, него найвећій съ неправдомъ.

Болѣ быти мударъ него якъ.

Болѣ имати памети, него богатство.

Болѣ є добаръ гласъ, него сребро и злато.

Болѣ є добро име, него икоє благо.

Болѣ є манѣ благо съ поштенѣмъ, него найвеће съ непоштенѣмъ.

Будала своґъ ближнѣгъ срамоти, паметанъ покрыва.

Будале се другима ругаю, а паметни ћуте.

Будале съ єзыка гину, а паметни сретни постаю.

Будале не пазе науке и савѣта, а паметни слушаю и поправляю се.

Будале ће довѣкъ слуге мудрима быти. —

Вреданъ ће радинъ свега имати, а лѣнъ ће до вѣка у сиротыньи живити.

Вреданъ слуга завлада иманѣмъ лѣноґъ господара.

Вредна ће рука довѣкъ господарити, а лѣня довѣкъ сиротовати.

Вредна є жена круна мужевлѣва, а лѣня є гной што му се у кости залеже.

Добромъ є човѣку міо и своихъ скотова животъ, а невалялогъ є срдце немилостиво.

Довѣкъ є разродъ међу будалама, а довѣкъ любавь међу паметнима.

Заптъ є немію ономъ, кой съ пута сврће; ал' ко на заптъ мрзи, срамотно ће скончати.

Зачимъ се будале ягме, оно ихъ убія, сама срећа неваляле упропасти.

Иди къ мраву и види како онъ ради, па ради и ты онако и буди мудріи одъ нѣга.

Иди къ пчели и види трудъ нѣнъ, и какавъ іой є валянъ посао, и како є сваки люби и слави, ма да є мала и слаба.

Тко бѣдногъ гони, Бога вређа; тко Бога люби, тай є и бѣдномъ милостивъ.

Тко враћа зло за добро, никадъ му зло изъ куће изаћи неће.

Кога Богъ милує, онога и кара.

Кога ће Богъ да казни, најпре му паметь узме.

Тко годъ се у свађу плете, лудъ є.

Тко добро тражи, онъ ће га и наћи; а тко за злымъ иде, нѣга ће и сустићи зло.

Тко другомъ яму копа, самъ ће у ню пасти.

Тко другомъ замке плете, самъ ће се у њихъ заплести.

Тко злобу разпалює, и погинуће одъ нѣ.

Тко на своя уста пази, свою душу чува; тко на свою бесѣду не пази, тога ће зло снаћи.

Тко не умѣ служити, не умѣ ни господарити.

Тко неће плачъ бѣдногъ да чує, неће ни нѣга у бѣди други хтѣти.

Тко отца своєгъ и матерь свою срамоти, томе ће се угасити свѣћа.

Тко памети има, тежи за наукомъ; а будале тераю лудость.

Тко свой посао ради, онъ ће хлѣба имати, а лѣнъ ће до вѣка пунъ сиротынѣ быти.

Тко прутъ штеди, тай свою дѣцу мрзи; а тко дѣцу милує, тай ихъ и каштигує.

Тко своєгь отца и матерь вређа, быће срамотанъ и несрећанъ.

Тко своє уво окреће одъ плача бѣдника, тай ће самъ плакати, и нитко му се сажалити неће.

Тко свою землю ради, быт' ће сытъ хлѣба; а тко не ради, быти ће сытъ глади.

Тко се бои да ће поклизнути, не поклизне; а небойша се увѣкъ у зло ували.

Тко се бѣдномъ смилує, Богу чини; онъ ће му на пуно вратити.

Тко се бѣдномъ смилує, и нѣму ће Богъ.

Тко се науке клони, самъ себе мрзи.

Тко се у пиянство даде, никадъ памети не стече.

Тко се радо части, никадъ се обогатити неће.

Тко се туђой несрећи радує, дочекаће свою.

Тко се туђемъ злу радує, неће проћи безъ свога.

Тко се у туђъ инатъ плете, наликъ є на оногъ, што туђегъ пса за репъ хвата.

Тко сѣє зло, онъ ће га и жнѣти.

Тко се съ паметнымъ сдружи, биће паметанъ, а тко съ будалама, постаће имъ раванъ.

Тко укоре прима, тай себе воли, а тко не прима, себе мрзи.

Тко у частима врѣме проводи, тай ће свою кућу у срамоту сломити.

Тко є одъ дѣтиньства размаженъ, никадъ свой господаръ не буде.

Тко є размаженъ, довѣка ће туђъ слуга быти.

Кое очи отца и матерь не поштую, те валя орли и гаврани да ископаю и поєду.

Кудгодъ се окрене неваляли, нестає га, а добри ће стояти до вѣка.

Лѣногъ се иманѣ непрестано сманява, а вредногъ непрестано расте.

Лѣномъ никадъ ништа за рукомъ не изаће.

На честъ човѣку служи клонити се свађе, а ко се плете у ню, будала є.

Не буди пияница; пияница осиромаши, и подртъ ходи и рите носи.

Неваляле оставля Богъ за погибеони данъ.

Невалялцу є непрестано до ината.

Незаборавляй моихъ наука, већъ ихъ у срдцу чувай, оне ће ти донети дугъ вѣкъ и сретанъ животъ.

Не иди съ невалялима, и гдѣ ихъ скуплѣне видишъ, обиђи и уклони ее єръ они се не смире, докъ коме зла не учине.

Не плети зла на друга твогъ.

Не препири се ни съ кимъ безъ велика зла, да ти не учини и веће.

Никадъ за рукомъ не изаће, што се безъ волѣ ради.

Паметанъ види зло и уклони га се, а будала срля у нѣга, пакъ и пропадне у нѣму.

Паметни се гаде одъ гадныхъ рѣчій, а будале срамоте друге, пакъ сами срамотни буду.

Паметни люди парнице стишаваю, а будале ихъ поджижу.

Паметни се и по погледу познаю, а будале тамо амо звѣраю.

Паметни се о добру брину, а будале све о лудости мисле.

Паметне слуге владаће надъ будаластымъ господарима.

Паметни ће свудъ господарити, будале довѣка служити.

Паметни ће славу наслѣдити, а будале ће срамоту дочекати.

Паметногъ чуваю устне нѣгове, а будале се своимъ злымъ єзыкомъ упропасте.

Паметноме више укоръ хасни, него будали батине.

Поштенѣ вѣкъ продужує, а неваљлство га скраћує.

Покоравай се науци отца твогъ, и не отбаци савѣта матере твоє.

Поштуй у свакомъ човѣку подобиє Божіе.

Праведни ће населити землю, и добри ће остати на ньой, а неваљли ће истребльни быти са нѣ, и кои неправду чине, прогнани изъ нѣ.

Разсудльивъ човѣкъ разсудльиво и ради; а будала свудъ свою лудостъ показує.

Силанъ допадне зла само съ неваљалогъ єзыка.

У паметныхъ и погледъ є паметанъ: у будале и погледъ є будаластъ.

16.

Свешый ошацъ Николай.

Светый отацъ Николай родіо се у малой Азіи у области Ликіи. Родительи нѣгови, побожни и одлични христіани, навикли су сына свога изъ малена на добро. Они су га учили Бога познати, и нѣму• се молити и нѣга свымъ срдцемъ любити. Како є то красно было видити, кадъ се св. Николай іоштъ као дѣте са склоплѣнымъ рукама за здравлѣ и срећу своихъ родитеља Богу моліо.

Подъ надзоромъ своихъ родитеља напредоваше побожно дѣте ово свакій данъ у добродѣтельи и страху Божіємъ, тако да є свыма своимъ вршняцыма за угледъ служио.

Николай бяше покоранъ, миролюбивъ, задоволянъ, прилѣжанъ, умѣренъ у єлу и пићу, милостыва срдца; прашташе увреде, и чуваше се свакога дѣла за коє знаше да є Богу неповольно.

Родительи даду га у школу на науку. У школи є онъ радо пазіо, прилѣжно се учіо, и съ вольомъ примао савѣте, опомене и мудру науку своихъ учителя. Благодетно сѣме науке падало є кодъ нѣга

на благу землю, и принело є у своє врѣме обылне плоде. У школи превазилазіо є онъ своіомъ чистотомъ, уредносћу, прилѣжносћу, богобоязльивосћу, покорносћу и добрымъ владанѣмъ све своє саученике. Свакій посао ишао му є одъ руке; єръ га є съ Богомъ и у име Божіє починяо, а вольомь и постоянымъ трудомъ радіо, докъ га годъ израдіо ниє.

Кадъ є годъ у школу ишао, морао є покрай цркве проћи. Ту предъ домомъ Божіимъ увѣкъ се онъ Бога сѣћао, и кадъ є годъ цркву отворену нашао, свагда є унутра єврнуо и съ подигнутымъ олтару очима моліо се Богу за срећу и здравлѣ своихъ родителя; моліо се за благословъ, да може своє школске послове са успѣхомъ свршити, и тай данъ у славу Божію провести.

Кадъ є годъ одъ отца или одъ матере новаца добыо, нигда ихъ ниє трошио на посластице и на играчке, него ихъ є дѣлио онымъ своимъ саученицыма, кои су добри а при томъ сиромашни были. И одъ єла што є добияо, давао є своимъ друговима, кои су гладни были. Добротворство коме се Светитель у дѣтиньству навикао, пратило га є крозъ цѣлый животъ, и было є увѣкъ нѣгова наймилия забава.

Кадъ є св. Николай већъ великій быо, и законъ Божій и друге науке добро изучіо, науми онъ посветити себе чину свештеничкомъ. Сви познаницы нћгови томе се радовали, напредъ знаюћи да ће онъ у томе чину многа добра чинити, а уякъ нћговъ тадашньій Архиепіскопъ града Мира, кадъ га є за свештеника рукоположіо, ове є рћчи прорекао: съ Николаємъ засіяће св. цркви ново свћтило; благо стаду, коме га Богъ за пастыра одреди.

Ове рћчи у своє врћме су се испуниле. Светый Николай као свештеникъ Бога вышнћга дћлао є неуморно у винограду Христовомъ. За нћга се каже да є Христово Евангеліє испуніо, а то ће рећи: онъ се у свему тако владао, као што Христосъ у св. Евангелію учи да се владати треба. Онъ є готовъ быо и душу свою за стадо своє положити, незналице є учіо, сиромахе надгледао; путницима на суву и на мору у помоћи быо и невино облагане браніо. Особыто є онъ надгледао малу дћчицу држећи се примћра спасителћвогъ, кой є рекао: Пустите дћцу къ мени! Послћ смрти свога уяка избранъ буде св. Николай за Архиепіскопа Мирлікійскогъ. Као свештеникъ и као владыка учіо є св. Отацъ Николай дћцу Богу се молити, старіє поштовати,

приповѣдао имъ є красне приповѣдке изъ библіє, и толковао свето Евангеліє. Добру дѣцу утврђивао є све већма у добродѣтельи, а невалялу исправляо є са-
90 вѣтомъ, опоменомъ и каштигомъ.

Због тога и данасъ радо поє добра дѣца нѣговъ тропаръ: „**Правило вѣры и образъ кротости, воздержанїа оучителѧ шви тѧ стадѹ твоемѹ, шже вещей истина.**“

17.

Лѣпа побѣда.

Єдна варошь бяше у опасности, да ће одъ неприятеля оплячкана быти. Сви жительи бяху у великомъ страху за своє иманѣ и благо, и сваки гледаше, како
5 тко знаше, да благо своє сакрыє, да га плячкаши не нађу.

У вароши той, бияше два брата, кои силно благо имаше, а ни єданъ одъ ньихъ ни жене ни дѣце. Они живляше за єдно
10 у єдной кући, и не имаше ни за когъ на свѣту старати се.

И они истымъ страхомъ обузети смисляше, гдѣ ће своє благо закопати и сакрыти, и чиняше имъ се, као да ће вртъ,
15 што га низъ кућу имаше, найсгодніє мѣсто быти. Кадъ се мракъ ухвати, пођу

они у вртъ, да благо закопаю. Єданъ носаше свѣћицу и ашовъ, а другій пртише єданъ великій лонацъ у рукама; ни єданъ одъ ньихъ и непомишляше да ће сусѣдъ ньиховъ у то доба у своmъ врту быти, кои само плотомъ одъ овыхъ оддѣлѣнъ бяше.

Сусѣдъ овай бяше сиромахъ, кои одъ наднице живляше, и кои такоће одъ страха и жалости у своmъ врту сѣћаше, ал' овогъ страхъ бяше сасвымъ другій него нѣговыхъ богатыхъ сусѣда. У нѣговой колебицы спаваше му дѣца, коє онъ съ мукомъ своихъ руку раанити мораше. Нѣговъ страхъ и жалость бяше, како ће садъ у ово опасно доба, коє предстояше, свакидашню кору хлѣба за себе и за своє заслужити моћи. Овай се са своіомъ сиротиньомъ и невольомъ борише.

На єдаредъ га садъ свѣтлость свѣћице изъ мислій презне. У то необычно доба свѣћица у врту сусѣда начини га любопитльива; онъ се привуче къ плоту, да увреба, шта се то у сусѣдскомъ врту ради. Ньихова свѣћица бяше му врло добродошла, єръ низъ ню могаше онъ све видити, шта они радише, а они нѣга у помрчини прикривена не могаше видити. Одмахъ опази онъ, шта нѣгови сусѣди смѣраше, и при помислу на оне многе новце, коє онай єданъ у великомъ лонцу

пртише, чисто му се груди с' узиша, тако, да єдва дисати могаше. Онъ опази и чує, кадъ онай єданъ показујући єдно мѣсто у врту другомъ на уво пришапта: „дакле овдѣ?“ и опази кадъ онай лонацъ носећи главомъ махну и одобри. Затымъ онай съ ашовомъ дубоку рупу ископа, и обоица лонацъ у ню сложе, пакъ затрпаю, землю одзго яко набыю, и све трагове копаня тако сакрыю, да се ништа познати не могаше, па онда оду натрагъ.

Садъ се и овай сиромахъ извуче изъ чбуна, у коємъ прикривенъ вребаше. Читаво га грозница ухватила бяше, крвь му у жилама врише, и као да га нѣка видима сила обузела бяше, и нѣга тенташе да преко плота скочи. Већъ се и єдномъ рукомъ за плотъ ухватіо бяше ал' онда застане и пола ясно рече: „не укради,“ и ово изрекавши, као да се одъ нечастивога отимаше, одскочи и у свою колебу утече.

„Шта ти є?“ упыта га жена, коя у колебицы за преслицомъ сѣђаше, „одъ кога бѣжишъ?“ „теби се морало нѣшто врло зло догодити, каковъ изгледашъ, говори, шта ти є?“

„Шта ће ми се догодити, шта ти говоришъ — одговори овай мало слободніє и мирніє, — ниє ми се ништа догодило,

нити ми є зло што; него хайде да се леже, доцне є већъ, а я самь уморанъ.“

Шта си толико дуго у врту радіо? я самь већъ хтѣла да дођемъ да те тражимъ. Ты си се одъ нѣкогъ доба са свымъ промѣнио, почне му жена блажіимъ гласомъ говорити, — немой се толико бринути, Богъ є добаръ, неће ни насъ заборавити. Ако се ты тако дуже будешъ о сиротыньи нашой єо, ты ћешъ се разболѣти, пакъ шта ће онда наша сирота дѣца?

Овай се опетъ мало забуни и уздане: „наша сирота дѣца!“ и докъ жена међу тымъ на полѣ нѣшто изађе, уздане онъ опетъ и рекне: да, да, наша сирота дѣца! а могла бы садъ богата быти; ал’... добро те самь я изъ врта утекао; ко зна шта бы іоштъ было, да самь іоштъ мало ондѣ у нечастивога власти постояо.“

Кадъ жена опетъ унутра уђе, помоле се обоє по обычаю Богу, и кадъ она дѣцу прекрсти и Богу ихъ препоручи, легоше спавати. Ал’ сиромашакъ овай никако заспати не могаше. Онъ очи склапаше и отвараше, и десно се и лѣво обрташе и све му непрестано лонацъ съ новцыма предъ очима стояше. „Па шта бы было, — помишляше онъ — кадъ бы мало само новаца извадио, а друго оста-

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ

вио? не морашъ ты све узети. А башъ да бы све узео, они су обоица тако богати, имаю толика силна добра, њиве, ливаде, шуме, и толикій на полѣ издатъ капиталъ; они ће опетъ много више имати него што имъ треба. — „Ал' — украдено остає, украдено, и отето проклето," говораше онай больій гласъ у нѣму. — „Богъ нека ме одъ краће сачува," и на ове мисли обрне се на другу страну, и лагано у себи одчита: „Отче нашъ."

Садъ у єдаредъ єдно одъ дѣце изъ сна повиче: „Отацъ! отацъ!" — Овай се одмахъ дигне, да чує шта ће; ал' дѣте ућути и оста мирно спаваюћи. „О дѣцо! дѣцо!" — помисли онъ, — „вы спавате безбрижно, не знате за терете овогъ живота, не знате за бриге вашыхъ родителя. Колико годъ се мучимо, колико годъ чувамо и штедимо, єдва васъ са сувымъ хлѣбомъ зарааните можемо. А найманѣ зло да се коме одъ насъ догоди, само мало да се коє разболе, па тко ће васъ онда раанити и одѣвати? онда морате одъ врата до врата ићи, па — срдито викнувши, — просити! просити! Не, то неће быти! Пре идемъ я . . та они су обоица неженѣни, нити имаю рода ни порода да се брину за ньи. Они и не знаю како є отцу гледати свою дѣцу да гладую, а

не моћи ихъ зарааните. И на што су ньима управо оноликій новцы? Хоћу л' . . ? Боже! Боже! не введи насъ во искꙋшенїє.“— „Неће те нитко видити,“ — опетъ му онай другій злій гласъ почне као пришаптавати, — „ты можешъ на другой страни плота у вртъ ући и изаћи, и єдну дужъ напротивной страни по полю ићи, и тако трагъ замѣтнути, и сваку сумню одъ себе уклонити. А ньихъ двоица неће никомъ ни казывати смѣти, да су ту новце закопали, да ихъ нитко не изсмѣє. Нема никакве опасности, безъ бриге се може за часъ извадити. — Єданъ сатъ куца; све є мирно као да є све мртво. Ни єдне живе душе будне нема. За четвртъ сата новцы су изваћени, и я богатъ човѣкъ, а моя дѣца ни гола ни гладна выше. . . Поштено? Бы л' то поштено было? па да ме нитко живый не види, заръ не види Богъ, праведный Судія?! Не, не, — проговори онъ опетъ слободніє, — нећу то чинити. Мени є мой покойный отацъ увѣкъ говорио: „ради и раани се поштено, пакъ те Богъ никадъ оставити неће.“ О Боже! не остави ме ни садъ!

Тако се овай бѣдникъ тешкимъ искушенѣмъ мученъ преврташе на своіой постельи и овамо и онамо, и већъ поче и зора свитати, већъ и сунце одскочи, и

онъ не могаше ни ока склопити. На єдаредъ му садъ єдна мысао дође, и онъ скочи изъ кревета, обуче се, и лагано се изъ колебе извуче, и оде къ своимъ богатымъ сусѣдима, па стане поживлѣ на врати куцати. Ови, кои такође немирно спаваше, зачуде се шта ће овай; устану, отворе му и упытаю, шта ће? „Чуйте, — проговори овай, — вы сте синоћъ у вашемъ врту єданъ лонацъ новаца закопали. Я самъ то видіо, и нисамъ съ тога читаву ноћъ ни ока затворити могао. Мало што ни самъ крадљивцомъ постао. Молимъ васъ, извадите оне новце оданде, и сакрите ихъ на коє му драго друго мѣсто, само да я не знамъ гдѣ су, да ме ђаво не мучи, и да ми се мой миръ поврати. Не знате вы шта є у сиротиньи искушеніе! Я самъ сирома човѣкъ, ал' неће Богъ ни мене ни мою сиротну дѣцу заборавити.“

Мы хвалимо юнаке, кои у крвавымъ быткама побѣду задобыю, плетемо имъ вѣнце и дижемо имъ вѣчите споменике: али овай сиромашакъ надничаръ, заслужуе заиста найвећу хвалу и славу. Ово є тежка бытка, и найкраснія побѣда.

18.

Па онда?

Кадъ св. Филипъ Нери у єданъ градъ дође, гдѣ єдна славна школа бяше, дође єданъ младъ човѣкъ, кога онъ одпре познаваше, къ нѣму, и стане съ великомъ радости овомъ светомъ мужу приповѣдати, како су му родительи на нѣгову дугу молбу найпослѣ дозволили, правдословне науке слушати, и да є онъ тога ради у овай градъ у школу дошао, и да садъ никоєгъ труда жалити неће, да науке те добро и брзо сврши. Св. Филипъ слушаше тогъ младића мирно и благо, и кадъ овай свою дугу приповѣдку сврши, рече св. Филипъ: „Па онда, кадъ науке свршишъ, шта ће онда быти?“ „Онда ћу быти адвокатъ,“ рече младићъ. „Па онда?“ упыта св. Филипъ опетъ. „Па онда,“ одговори младићъ, „онда ћу многе заплетене и тежке парнице добыти да тѣрамъ, и ту ћу съ моіомъ речитостћу, ревностћу, наукомъ и лукавствомъ све люде къ мени привући и прославити се.“ — „Па онда?“ упыта св. Филипъ далѣ. „Па онда,“ одговори младићъ, „онда се не сумнямъ, да нећу какву већу службу добыти, па онда

ћу се и обогатити.“ „Па онда?“ упыта св. Филипъ далѣ. „Па онда, прихвати младићъ, „онда ћу у чести и богатству лѣпо и поштено живити, и у миру старость дочекати.“ „Па онда?“ упыта св. Филипъ іошгъ далѣ. „Па онда,“ настави опетъ младићъ, „па онда, — па онда, — онда ћу умрети. А св. Филипъ упыта опетъ: „Па онда?“ Младићъ на ово не одговори ништа, него обореномъ главомъ отиде. Ово послѣднѣ „па онда?“ кое му као муня крозъ душу проће, немогаше му изъ главе изаћи; него мало за тымъ градъ тай остави и тврдо себи предузе, пре свию наука за благо свое безсмртне душе постарати се.

19.

Рождество Христово.

Нова звѣзда поче данасъ с'яти,
Одъ истока свое луче слати,
До Витлейма околице дивне.
Да навѣсти благовѣрномъ свѣту,
Вышнѣгъ Творца вѣковѣчну мету,
Премудрости свое непрерывне.

Простирући съ небесне высине,
Свѣтъ одъ свѣта правде и истине,
Кой сяйние и одъ сунца блиста.

Изъ тогъ свѣта роди данасъ сына,
Бога истинна одъ Бога истинна,
Бож'я мати и дѣва пречиста.

Анђели му и цареви дворе,
Празднујући славу райске зоре,
Са ускликомъ благовѣсти явне.
Христосъ с' роди! Воистину роди!
Да Ізраиль новый ослободи,
Одъ наслѣдногъ грѣха ноћи тавне.

А насъ зову милогласна звона,
Да чуємо съ црковногъ амвона,
Честитаня тогъ гласа анђелскогъ.
Родио се Одкупитель мира!
Свѣтъ и разумъ славно триумфира,
На темелю слова еванђелскогъ.

20.

Изъ књига Сираховыхъ.

Ако нестечешъ у младости, нећешъ имати у старости.

Болѣ єдно валяно дѣте, него хиляда невалялыхъ.

Болѣ никакву дѣцу неимати, него невалялу.

Болѣ є умрети, него просити.

Будала брбля безъ икоєгъ разлога, а паметанъ сваку рѣчь по триредъ омѣра.

Будали є мрзкій савѣтъ, него да пута на нѣга мећешъ, а паметномъ є миліи него бисеръ и драгій каменъ, съ коимъ га украшавашъ.

Будала паметну рѣчь мрзи и гази є, а паметанъ є милує и далѣ казує.

Буди сироти отацъ па ће и теби Богъ быти, и већма те него твоя мати миловати.

Вѣранъ є приятель велика одбрана, тко нѣга има, найвеће благо има.

Гдѣгодъ паметногъ човѣка нађешъ, придружи се нѣму и буди непрестано око нѣга.

Гледай коме добро чинишъ, онда ће ти благословено быти.

Дѣломъ и словомъ поштуй отца твогъ и матерь твою да те благослови.

Клони се неправде, па ће и она тебе.

Тко бѣдномъ помаже, и нѣму ће у невольи други.

Тко за другимъ добро рекне, и за ньиме ће други.

Тко зло чини, увалиће се у зло, и неће ни знати одъ куда ће га зло снаћи.

Колико є великъ Богъ толико є милостывъ.

Тко мудрость люби, нѣга ће Богъ.

Тко неправду сѣє, седморогубо ће є жнѣти.

Тко оно што є мало презыре, онъ полагано пропада.

Тко своимъ поглаварима угађа, има ће ихъ милостиве у врѣме кривице своє.

Тко своґъ отца и матерь поштує, тога Богъ милує.

Тко своґъ отца поштує, онъ ће дуго живити.

Тко своє родителѣ поштує, одъ своихъ се грѣха чисти.

Тко своє родителѣ поштує, онъ ће радости доживити, и быће му молитве услышане.

Тко своє родителѣ поштує, и нѣга ће нѣгова дѣца.

Тко се Бога бои, нека се и добру нада.

Тко се Бога бои, быће срећанъ, и на умрломъ часу благословенъ.

Тко се Бога бои, тай и родителѣ своє поштує и служи имъ као своимъ старешинама и поглаварима.

Тко се людма смилує, и нѣму ће Богъ, тко се людма не смилує, неће ни нѣму Богъ.

Тко се много куне, пунъ є грѣха, и никадъ му зло изъ куће изаћи неће.

Тко се мудрости држао буде наслѣдиће славу, и кудгодъ ходио буде, Богъ ће га благосиляти.

Тко се на Бога узда, тога не оставля Богъ.

Тко силомъ у зло срля, томе є сладко просити.

Тко туђе зло покрыва, себи пријателѣ прави.

Тко смолу дира, упрля се, и тко се съ невалялыма сдружи, быће имъ раванъ.

Лажа ма гдѣ живио, свуда ће срамотанъ быти.

Лудина є глава разбиєнъ лонацъ, успи найсветию науку, све ће истећи.

Лудино є срдце на єзыку, а паметномъ єзыкъ на срдцу.

Много се нађе пријателя гдѣ се єде и пиє, ал' врло мало што у невольи одрже.

Много є людій одъ мача погинуло, ал' одъ єзыка іоштъ выше.

Надъ здравлѣмъ нема већега блага.

Не буди одъ оныхъ, што брблявымъ єзыкомъ чуда почине, а дѣломъ нигдѣ ништа.

Неваляле дѣце пропада наслѣдство, и чакъ на потомству срамота остає.

Невоспытанъ є сынъ отцу стыдъ, а невоспытана кћи срамота.

Не завиди невалялцу, єръ незнашъ какавъ ће му край быти.

Не одврати твогъ лица одъ бѣдника,

до Бога уздисай нѣговъ допре, кадъ се на тебе заплаче.

Не понеси се да непадешъ, и да не навучешъ на себе срамоту и подсмѣхъ.

Не презири бесѣде мудрыхъ, него по ньиной науци живи, ако ћешъ срећанъ да будешъ.

Не препири се са ячимъ и силниимъ одъ тебе, да му шака не паднешъ.

Не свађай се съ єзычнымъ човѣкомъ, не подстичи ватре нѣгове.

Не свети се другомъ, да се теби не почне Богъ.

Не стыди се припознати погрѣшке своє.

Не хвали човѣка пре бесѣде, само га по той познати можешъ.

Не чини зла, па те неће снаћи зло.

Нитко ниє оставлѣнъ быо, тко се у Бога уздао.

Нитко се ниє постыдио, тко се на Бога осланяо.

Ниє човѣкъ неваляо ни створенъ, ни роћенъ, већъ такавъ постане.

Одъ Бога проклѣтъ є, тко свою матерь вређа.

Одъ свегъ срдца поштуй родителѣ твоє; сѣти се да су ти они животъ дали, то имъ ни съ чимъ вратити не можешъ.

Опрости другомъ, па ће и теби Богъ.

Пази да честь свою ничимъ не окаляшъ.

Поштуй стариє люде, и ты ћешъ старость дочекати.

Поштуй своє родителѣ, па ће ньинъ благословъ на тебе сиѣи.

Поштујући своє родителѣ себе поштуєшъ; а срамотећи ньихъ самъ се највећма срамотишъ.

Родительскій благословъ дѣцы кућу гради, а клѣтва є изъ основа руши.

Свакій се своимъ єзыкомъ осуђує самъ.

Старай се о добромъ имену, то дуже трає него сва блага.

Съ єзыка люди гину.

Съ єзыка страда будала, а клеветникъ іоштъ већма.

Учини добромъ добро, па ће ти враћено быти и одъ нѣга и одъ Бога.

Што си противъ другогъ чуо, у себи сарани, нећешъ пући, ако у теби остане.

Што си узаймио, на врѣме врати и свою рѣчь одржи, пакъ ће ти у свако доба потребе у помоћи быти.

Што є ягнѣ међу вуцыма, то є валянъ међъ невалялима.

21.

Пушовоћа.

Єдан путникъ имаћаше преко єдне велике планине прећи, а незнаћаше пута. Онъ оде и упыта се кодъ нћкогъ човћка, кои є выше пута крозъ ту планину пролазио, и кои пута добро познаваше. Овай га извћсти лћпо, и ясно му означи све стазе, коима се проћи мора, све странпутице и сва опасна мћста, одъ коихъ се чувати има, и све долове и высове, кое прећи мора. Низъ то му даде и на єдномъ листу хартиє сва та мћста, стазе, путове, странпутице, долове и высове ясно представлћно.

Путникъ све то добро упамти, и пође путъ свой спокойно путовати. Гдћ годъ на кое сумньиво мћсто долазаше, онъ се одмахъ сћћаше рћчи своегъ извћстителя, и одмахъ гледаше у листъ онай. Ал' што далћ у планину долазаше, све се выше у высъ дизаше брда и стћне, и чиняше му се као да путу по усамлћнымъ гудурама виюћемъ се нигдћ края нема, и онъ клоне духомъ, погледаюћи као у страху на высоке стћне и рекне: „та ниє могућно човћку на ове стрме стћне попети

се, ту треба орлова крыла имати или дивокозѣ ноге.“ И веħъ пође натрагъ да се врати, ал’ зачує гласъ єданъ: „Не бойсе, ходи за мномъ.“ Кадъ се онъ обазре, опази оногъ истогъ човѣка, кои му путъ показао бяше; опази га између гудура и язбына и стремлѣħи потока мирно и сигурно пролазити, и ослободи се тымъ, па пође за ньимъ. И пре него што вече дође, они планину пређоше, и у єдну пытому долину стигну, на оно мѣсто, куда су наумили были.

Садъ путникъ свомъ путовођи рече: „Чимъ ħу да ти благодаримъ? Ты си ми не само пута показао, и ньимъ провео, него си ме и ослободио и снагомъ задануо, те самъ путъ прешао.“

На то одговори путовођа: „Немашъ на чему благодарити, и я самъ путникъ као и ты. Ты си самъ собомъ путъ прешао, и само си съ вѣромъ у мене себе и свою скривену снагу познао.

22.

Честытанѣ на ново лѣто.

Одсѣкъ времена, кои земля треба, докъ стазу свою єдаредъ около сунца обиђе, зове се година. Стари язычни Рим-

ляни измислили су были єдно божество, Януса. То имъ є божество, тако су држали, владало годиномъ, и одсуђивало у рату. Њга су представляли съ два лица на єдной глави; єдно є лице было младићко, то є было напредъ; а друго є было старачко, то є было натрагъ окренуто. У томъ измышлению има врло лѣпъ смысао, кои и мы Христіани тумачити можемо.

Богъ є людма дао, да могу у своимъ мыслима и натрагъ у свою прошлость, а доникле и напредъ у свою будућность погледати; и добро є, да свакій човѣкъ често, а особыто о Новой години ово учини. Натрагъ валя да погледа и да види, єл' прошлу годину онако одживіо, као што є требало; єл' кою маану са себе отресао, кои недостатакъ докрміо, коє болѣ свойство придобыо, и єли болѣ памети, болѣгъ разума, владаня и вештине постао. Валя да погледа и да премисли, єл' онъ сва она добра, што ихь є прошле године одъ Бога имао, и употребіо добро; и єли се за ньыхь Богу благодаранъ показао.

Валя да погледа и да се препыта, єли у извршиваню своихъ дужностій ревностанъ, вѣранъ и савѣстанъ быо, и ніє ли шта противу савѣсти учиніо. Найпо-

слѣ да се препыта, како съ ~~онымъ~~ людма ~~стои~~, съ коима посла има, има ли ~~ове године~~ више вѣре кодъ ньыхь, него што є пре имао, и єли є поштено заслужіо, са чистымъ Хрістіанскимъ дѣлма и мислима.

Напредъ ~~валяло бы да~~ погледа, и да животъ свой идућій добро на око узме, пакъ да себи тврдо предузме, постояно и вѣрно оному стазомъ ићи, кою намъ света вѣра наша прописує. Напредъ валя погледати и дужности прегледати, коє по начину свете вѣре као дѣте, ћакъ поданникъ своґъ цара и ґрађанинъ извршивати има. Ново лѣто валя почети съ тврдомъ намѣромъ, да ће све дане живота, коє му є Богъ одредіо, на ~~поболь~~шанѣ и облагороћенѣ срдца и душе, на просвѣту ума и на савѣстно дѣланѣ у своомъ позыву употребыти.

Лѣпъ є онай старый обычай, да люди о Новомъ лѣту єдань другоме честитаю, и свако добро желе; ал' іоштъ є лѣпше, да узъ тай лѣпый обычай и лѣпо дѣло учине, да се на тай данъ сиротынѣ сѣте, и за одлакшанѣ ньине бѣде и нуждe даръ кои даду. Тако се у єдаредъ и добро жели и добро учини.

Пытанѣ є іоштъ, шта да єданъ другоме желимо?

Да приятель приятелю и братъ брату добро жели, то се зна, ма да му желѣ и не изговори; другчиѥ не бы быо приятель ни братъ, и носио бы само то лѣпо име безъ лѣпыхъ дѣла. При томъ има много честитаня, коя се само у той намѣри изговоре, да се за ньихъ плата добыѥ. Свакомъ човѣку желити добро и срећу и благословъ, лѣпо ѥ, кадгодъ се то искрено мисли; ал' и учинити за ньихъ што, што имъ ньину нужду и неволю одбыти и ньихово благо помоћи може, то ѥ іоштъ лѣпше, и іоштъ вредниѥ. Многи држе да ѥ у новцу сва срећа и благословъ, и да ѥ богатъ човѣкъ увѣкъ найсретніи човѣкъ, пакъ ѥданъ другоме само много новаца жели; ал' новци и благо не чине човѣка сретна, и многоме ѥ то велика брига и велика мука само; многоме, кои новце сувише воли, заврне мозакъ и срдце. Правый ѥ благословъ ондѣ само, гдѣ се савѣстно, смислено и съ вѣромъ у Бога све оно извршуѥ, шта се извршивати има, и тай благословь може свакій, и онай найсиромашніи сиромашакъ имати.

Найпослѣ много има прилика, гдѣ човѣкъ при найискреніой жельи опетъ неможе другомь своѥ желѣ, коѥ бы по онога доиста полезне быле, явно изрећи,

ванъ ако є радъ да се съ ньима омрази. Тако бы было желити тврдицы, да буде сиротама милостывъ; лѣномъ, радинъ; не уредномъ, да буде уреданъ; разметнику, да буде штедльивъ; лажи и варалицы, да буде искренъ и вѣраъ и. пр. Ал' коме бы сѐ то допало? А многоме не бы човѣкъ башъ са найбистріимъ размишлянѣмъ знао, шта бы му желити требало.

Ал' на Бога се уздати, и нѣгове свете налоге слушати, одъ добрыхъ людій люблѣнъ и поштованъ быти, искрено добра чинити, людма на утѣху и ползу быти, и на лѣпъ и подражаваня вреданъ угледъ и примѣрь живити, свою свету у Бога вѣру до смрти сачувати, и споменъ доброгъ хрістіанина и после смрти за собомъ оставити, — то є за свакогъ найлѣпша честитка о Новомъ лѣту.

23.

Св. Савви.

Учителю благій
Мудрости божества,
И просвѣтителю
Свогъ Отечества,
У комъ цвѣтаюће
Наука множине,

К'о маслина райскихъ
Словесне милине,
Красише ти круну
Апостолскогъ лика,
К'о народне цркве
Првопрестолника.
Угодниче Божій
Светителю Савво!
Животворногъ Духа
Похвало и Славо!
Ободри намъ любавь
За Хрістянску слогу
Да примѣромъ твоимъ
Угодимо Богу;
Кадъ намъ свуда школе
Са ревности светомъ
Умножене буду
Благодатнымъ цвѣтомъ.

24.

~~Изъ кньига Товійныхъ.~~

~~Поштуй~~ матерь свою цѣлогъ живота твогъ; сѣти се шта є и шта ~~силно~~ она ~~претрпила~~, докъ те є ~~у утробы носила~~, па чини іой по вольи, а не на жао.

Свакій данъ поминьи Бога ~~нашегъ. и немой да ти се захтѣ грѣшити, ни~~ нѣгове заповѣди преступати.

Право ради цѣлогъ живота ~~твогъ~~ свог
пакъ ће ти ићи напредакъ у ~~свій дѣли~~ свом
твои, као ~~и~~ свыма кои право раде.

Буди мылостивъ, па ће и теби Богъ быти. Не одврати лица своегъ одъ бѣдника, пакъ неће ни Богъ свог лица одъ тебе одвратити.

Чини ~~милостынѣ~~ колико можешъ; ако много имашъ, подай много; ако мало имашъ, подай одъ мала мало; тако ћешъ стећи себи залогъ за време нужде.

Не покажи се ни ~~съ~~ єдномъ речи ни мисли гордъ, єрбо є у гордости почетакъ свихъ ~~зала~~ и пропасти.

Кадъ ти тко ~~у~~зради што, плати му одмахъ што є нѣгово, да те нечека.

Никадъ плате наємнику незакини, него му є издай одмахъ, па ће и теби Богъ.

Пази на себе, и буди смотренъ при свакомъ кораку твомъ.

Што ниси радъ да теби другій чини, немой ни ты другоме.

Нараани твоимъ хлѣбомъ и гладнога, и покри твоіомъ хальиномъ и нагога, и одъ свакогъ сувишка своегъ чини милостыню, и не зазири ~~за ньомъ~~.

Ишти савѣта одъ ~~свакога~~ мудрога, и не занемари га.

Благосиляй Бога у свако доба, и моли му се, да онъ путове твоє управля; и што годъ предузимао будешъ, држи се Бога, и єръ само онъ срећу дели, и само онъ благословъ дає.

Не брини се, сыне мой! ако и єсмо сиромаси, опетъ ћемо многа блага наслѣдити, ако се Бога бояли, право чинили, и одъ зла се чували будемо.

25.

Занашъ.

Занатъ є златанъ. Никакавъ капиталъ не може быти болѣ уложенъ, него у добро изученъ занатъ. Занатъ є найлѣпше наслѣдство. Занатъ є найвећій приходъ. Занатъ є найболый хлѣбацъ. Занатъ є свакидашньый добытакъ. Занатъ є найсигурніе иманѣ. Са занатомъ ћешъ далѣ отићи, него съ пунымъ товаромъ блага. Занату є савъ свѣтъ отворенъ, и само ћешъ га са занатомъ и найєвтиніе и найкорыстніе проћи, и кадъ се дома вратишъ, своє усрећити. Не стыди се дакле свога заната, него свойски прикони и испецы га. А нема тогъ заната, кои своґъ вештака не зараани и не обогати, само ако овай хоће. Али немой да

разбіяшъ свою главу съ више заната, нити младости своє на ньихъ да трaћишъ; него научи єданъ. ал' валяно, и ради га живо.

Упамти шта пословица учи: Кадъ се човѣкъ чега прихвати, онога нека се и држи. Ко тражи преко хлѣба погаче, жели проє. Ко тражи веће, изгуби и оно изъ вреће.

Тко занате мѣня, и часъ єданъ часъ другій започинѣ, тай не жели себи срећу; тай є тумарало и премизгивало, млаконя и туняло, кои ни мрве снаге нема; тай є нитко и ништа, и тай ће — само пази — кои часъ постати просякомъ.

Многи занати покваре найболѣгъ майстора. Свакій занатъ и свакій посао хоће своегъ вѣштака да има. Тко многе занате тера, ніє ни єдноме вѣштъ. Петъ заната — десетъ неволя — сачувай те Боже тога зла.

Вѣштакъ єдногъ заната издржи и одраани найвећу фамілію, и усрећи дѣцу свою; а майсторъ одъ петъ заната, неможе ни самогъ себе да раани, него кубури и натеже довѣка, па цѣо му є животъ само просяченѣ, а ништа више.

26.

Народне пословице.

Ако правда непоможе, кривда неће.

Ако не начува, не натече.

Безь дружства нема юначства.

Безь здравля нема богатства.

Бѣле новце валя чувати за црне дане.

Богъ говори: помажи се самъ, па ћу ти и я помоћи.

Боля є штедня, него добра радня.

Болѣ бадави ради, само бадава несѣди.

Болѣ попустити, него осромотити се.

Болѣ съ миромъ, него съ чиромъ.

Болѣ умѣти, него имати.

Болѣ не обрећи, него рѣчь не обдржати.

Болѣ мало стечено съ поштенѣмъ, него гомила съ непоштенѣмъ.

Болѣ поштено умрети, него срамотно живити.

Болѣ двареду пытати, него єдареду заћи.

Болѣ неправду трпити, него неправду чинити.

Вѣштака свакій тражи, за невѣшта, нитко и не пыта.

Више є людій помрло одъ єла и пића, него одъ глади и жеђи.

Гдѣ є слога ту и Божій благословъ.

Гдѣ є слога ту и побѣда.

Гдѣ є стыда ту и чести.

Гдѣ ніє лажи ніє ни свађе, ни крађе ни боя, ни батина.

Гдѣ се старіи не слушаю, ту ни Богъ не помаже.

Дѣвойцы никоя хальина лѣпше не стои одъ стыда.

Добаръ гласъ далеко иде, а зао іоштъ далѣ.

Добаръ се радує добру, а зао злу.

Добра є газдарица прва на ногу, а послѣдня съ ногу.

Докъ иманъ донде и чувай.

Докъ се не намучи, донде се не научи.

Докъ се човѣкъ чува и Богъ га чува.

За злато хрђа не пріяня.

Здравлѣ є найвеће богатство.

Зло се далѣ чує него добро.

Кадъ є нужда найвећа, онда є Богъ најближе.

Кажи ми съ кимъ си, да ти кажемъ какавъ си.

Коме ніє савѣтовати ніє ни помоћи.

Како право, тако здраво.

Кога Богъ милує оногъ и кара.

Коя не слуша материне опомене, она ће свекрвине укоре и псовке.

Коя се често огледа, слабо кућу надгледа.

Ко съ вольомъ починѣ, пола посла довршує.

Ко ће далеко да иде, нек' рано устане.

Ко високо диже носъ, тай ће скоро ићи босъ.

Ко не умѣ слушати, не умѣ ни заповѣдати.

Какво сѣме посіешъ, онакво ћешъ жито жнѣти.

Како старіи свира, онако млађи некъ игра.

Кога валя молити, не валя га срдити.

Ко высоко полеће, ниско пада.

Ко добро чини, болѣ дочека.

Ко другоме яму копа, самъ ће у ню пасти.

Ко за другимъ добро рекне, и за ньиме ће другій.

Ко за туђомъ вуномъ пође, самъ остриженъ кући дође.

Ко зло чини и дочека га.

Ко зло чини, некъ се добру не нада.

Ко лѣти ладує, (пландує) зими гладує.

Ко не ради, нека и не еде.

Ко не држи брата за брата, онъ ће туђина за господара.

Ко не уме служити, не уме ни господарити.

Ко не чува туђе, неће имати ни своє.

Ко рано рани, две среће граби.

Ко радо лаже, радо и краде.

Ко съ врагомъ тикве сѣє, све му се о главу обыю.

Ко се са злымъ сдружи, све се на зло тужи.

Ко се не намучи, тай се не научи.

Ко се ячемъ не умоли, не одбрани се.

Ко се туђемъ злу радує, некъ се своме нада.

Ко силомъ у зло срља, и пропадне у нѣму.

Ко у младости ништа не вреди, неће ни у старости.

Ко єдаредь слаже, другій редъ му се не вѣрує, ако и истину каже.

Ко єдаредъ украде, довѣка се за хрсуза држи.

Ко є радъ у старости да одпочине, у младости валя да се труди.

Ко є дужанъ, тай є тужанъ.

Лажльивацъ и крадльивацъ. два брата рођена.

Лѣпа рѣчь гвоздена врата отвара.

Леня младость, вашљива старость.

Мравъ и пчела уче, како се тече.

Медена уста гвоздена врата отвараю.

Моли се Богу, ал' и ради.

Лажь и краћа увћкъ су заєдно.

Најпре премисли, па онда ради; најпре испецы, па онда рецы.

Ни за кога ніє добра кавга.

Нема осветe безъ луда брата.

Не чини зла, па ти неће быти зло.

Не чини другомъ неправде, па неће ни теби други.

Обуцы крмачу у злато, она ће опетъ у блато.

Одъ зле ћуди нема већегъ зла на свћту.

Одъ ината нема горегъ заната.

Одъ како се ослободи, одъ онда се осрамоти.

Одъ кудь вћтаръ дува, онамо валя и опаклію окретати.

Одъ мира глава не боле.

Одъ подмукла псета чувай се.

Одъ слоге нема тврђегъ града.

Одъ уста одврзи, а на себе врзи.

Одъ човека се ништа отело ніє.

Отето проклето.

Покажи ми лажу, да ти покажемъ крадљивца.

Покрай пећи седећи, ништа се не добыя.

Покорну главу сабля не сћче.

Поштенћ є претежніе одъ новаца.

Поштуй старіє, па ће и тебе твои млађи.

Пóштуй своє хальине, па ће и оне тебе.

Права мука никадъ не гине.

Празна кеса готова грозница.

Празна рука мртвой друга.

Празна є торба тежа одъ пуне.

Према губеру валя се пружати.

Раноранилацъ и доцнолегалацъ, то є кућотечацъ.

Раноранилацъ и доцнелегалацъ кућу тече.

Ругала се руга, па іой была друга.

Радину човѣку и Богъ помаже, леньомъ ни Богъ неће.

Ради па ћу ти и я помоћи, вели Богъ.

Радльивой дѣвойци у брзо сватови.

Радня є за човѣка, а штедня за жену.

Руга сѣди у край пута, па се руга свакоме, а ньойзи свако.

Рђава рѣчь, шаку у главу. (добыє.)

Санъ є лажа а Богъ є истина.

Све надвлада воля озбилна.

Свакій по своемъ начину, а магарацъ по старински.

Свако зло изађе на видило.

Све што є добра, одъ Бога имамо.

Себи орешъ, себи сѣешъ, себи влачишъ, себи ћешъ и жнѣти.

Съ кимъ си онакій си.

Сѣтила се преля куделѣ у очи неделѣ.

Свакъ испредъ своє куће нек' найпре омете.

Тежко ономъ свакоме юнаку, кои не слуша свога старієга.

Туђа рука не спори.

Туђа рука не тече.

Умылято ягнѣ две овце сиса.

У лажи є плитко дно.

У лажи су кратке ноге.

Уклони се піяну као и луду.

У піянцу ніє ни друга ни юнака.

У радиште свега быше, у штедиште іоште више.

Учини добро, не кай се; учини зло, надай се.

У ратара црне руке, ал' бѣла погача.

Уклони се лютиту, као и маниту.

Чини добро, па се не кай.

Єданъ другоме валя да помажемо, па ће нама Богъ.

Што Богъ дає, све є добро.

Што се предъ другима стыдити чинишъ, стыди се и предъ собомъ.

Што є право и Богу є драго.

Што є дикла навикла, то невѣста неодвиче.

Што ко ради, оно ће и патити.

27.

Частный крстъ Хрістовъ.

Прошло є было вєкъ скоро пуна три столѣта одъ оногъ дана, како є Спаситель нашъ Іисусъ Хрістосъ на крсту распетъ быо, и родъ човѣческій одъ клетве Адамове спасао. У свыма познатымъ краєвыма свѣта было є много, врло много людій, кои у Христа вѣроваше, и по нѣговой се светой науцы владаше. Истина да є за цѣло то време вѣрно стадо Христово много премного страдати морало: єръ су цареви римски, кои свѣтомъ владаху, у десетъ пута люта гоненія на цркву наводили, и све оне, кои се нѐ хтѣдоше Христа отрећи, мачу, огню и дивльимъ звѣровыма на разтрзанѣ предавали. Но при свемъ томъ брой хрістіана одъ дана на данъ множіо се, и свакій мученикъ постоянствомъ своимъ у вѣры доводіо є до удивленія своє мучителѣ тако, да су многи одъ овыхъ вѣру Христову попримали были. Послѣ десетогъ найстрашніегъ гоненія, коє се догоди съ концемъ трећега столѣтія за владе цара Діоклетіана, брой се хрістіана особыто у источномъ дѣлу царства знаменито

умножи. Не само међу простотомъ него и у войсци, па и у самымъ вышимъ званіяма было є много явныхъ и тайныхъ послѣдователя Хрістовыхъ. У то доба владаху у римскомъ царству два Імператора: Максентіє на западу а Константінъ на истоку. Првый є быо непріятель вѣре Хрістове, а другій є Хрістіане браніо и закланяо. — По свой прилицы изъ тогъ узрока ньихъ се двоица зарате. Константінъ пре него што пође съ войскомъ на супарника свога, помоли се Богу небесномъ, да му даде побѣду; и гле, башъ у полъ подне опази онъ на небу крстъ, кои се блисташе као сунце, и учини му се као да чує гласъ съ неба: „овымъ побѣђуй!“ Небесно то появленѣ силно потресе душу Константінову. Одмахъ сутра данъ даде онъ одъ злата саковати великій крстъ, и заповѣди да се крстъ тай предъ войскомъ узвишенъ носи. Максентіє силомъ частнога крста побѣђенъ почне бѣгати, и кадъ преко нѣке рѣке прећи хтѣде, сруши се подъ ньимъ мостъ, и онъ съ войскомъ своіомъ утопи се у той рѣцы, као нѣгда Фараонъ у црвеномъ мору. Послѣ ове побѣде Константінъ съ великомъ свечаностѣу уђе у Римъ, захвали Богу, и постане хрістіаниномъ; а хрістіанскій законъ постане

одъ тада господствуюћимъ у цѣломъ царству Римскомъ.

Мати Константінова, царица Єлена, прими такође вѣру Хрістову. Она изъ побожности зажели видити свету землю, у коіой є Спаситель свѣта живіо, и гдѣ є чудеса творіо. Зато съ пратньомъ и силнымъ благомъ оправи се на путъ у Палестину, и дође у Іерусалимъ. Патріархъ Іерусалимскій Макаріє дочека є съ пристойномъ почестѣу. Царица запыта за мѣсто гдѣ є гробъ Хрістовъ. На томе мѣсту стаяше тада язычкій храмъ богынѣ Венере подигнутъ іоштъ одъ цара Адріана. Єлена то скрнаво и нечастиво капіште даде срушити, и одмахъ заповѣди, да се ту надъ гробомъ Іисусовымъ црква у славу воскресенія Спасителѣвогъ подигне. Побожна царица зажели дознати, гдѣ се налази частный крстъ, на коме є Іисусъ распетъ быо; ал' іой то Хрістіани не могоше казати. Она садъ позове къ себи старешине Еврейске, и стане имъ претити, ако іой не усхтѣду право казати, гдѣ є крстъ Хрістовъ. Старый нѣкій Еврей по имему Юда, за кога сви други рекоше да зна мѣсто, гдѣ є крстъ Іисусовъ закопанъ, силомъ принуђенъ покаже царицы то мѣсто, коє є было не далеко одъ гроба господнѣгъ и мѣста Лобногъ,

на коме Спаситель распетъ бяше. Ту бяше наваляно силно каменѣ, коє кадъ се раскопа, нађу се три дрвена крста; ал' се ніє знало, кои є одъ та три частный крстъ. Башъ у тай махъ пронесу туда мртву дѣвойку. Патріархъ заповѣди носіоцыма да стану и да дѣвойку положе редомъ на крстове. То буде учинѣно, и када є на крстъ Христовъ положише, она дође къ себи и оживи силомъ частнога и животворећегъ крста господня, и по томе се дозна, кои є правый крстъ Христовъ. Патріархь Макаріє унесе частный крстъ у велику цркву Іерусалимску, и држаше га уздигнутогъ на амвону, те га сви люди, кои ту бяху могоше видити, и сви му се кланяху говорећи: Господи помилуй!

Многи Евреи у Іерусалиму и у околини нѣговой приме тада вѣру Христову, а међу ньима бьіо є првый старацъ Юда, кои у светомъ крштеню добьіє име Кіріакъ, и доцніє постане Патріархомъ Іерусалимскимъ.

Осымъ великолѣпне цркве надъ гробомъ господньимъ и друге на Голготи, даде царица Єлена сазыдати цркву надь гробомъ майке Божіє у врту Гетсіманіи; такође врло лѣпу цркву у Витлеєму на мѣсту гдѣ се Христосъ родіо и многе друге цркве и часовне дала є сазыдати

побожна царица, означивши чрезъ свете те задушбине она мѣста, на коима су се по преданію найзнаменитіи догађаи изъ живота Спасителѣвогъ сбыли.

Царь Константінъ заповѣди те се године 325. скупи 318. светыхъ Отаца у граду Нікеи у малой Азіи, и ту на првомъ Вселенскомъ сабору у редъ доведоше дѣла црквена и саставише Сімволъ вѣре до осмога члана. У то доба пренесе царь столицу царску изъ Рима у градь Византію, коєга хрістіанске владыке по свршетку Нікейскога сабора освете, а царь га по своме имену назове градомъ Константіновымъ или Константінополѣмъ. За знакъ побѣде хрістіанства надъ незнабожствомъ, подигне царь Константінъ у Цариграду и по другим' мѣстыма велике крстове, а на свакомъ даде написати ове рѣчи:

І҃С. Х҃Р.

НІ. КА.

и то значи: Іисусъ Хрістосъ, кои побѣђує.

Света наша православна црква празднує 1. Августа споменъ изнашастћа частнога крста, и тай данъ свети се водица, а народъ се благосиля новымъ босилькомъ. 19огъ Септембра прославля се свечано уздигнуће частнога крста, и тай

данъ подиже Свештеникъ крстъ одъ доле као изъ нѣдара землѣ горе и благосиля насъ, а мы поимо: **Господи помилꙋй!**

Трећій праздникъ у славу частнога крста држи се у недѣлю крстопоклонѣну, коя пада у средъ великогъ поста; и тада као на крстовъ данъ кланямо се частноме крсту поюћи: **Крестꙋ твоемꙋ покланѧемсѧ Владыко, и свѧтое воскресеніе твое славимъ.**

Осымъ тога у почетку сваке молитве крстимо се мы, т. є. правимо на тѣлу нашемь знакъ частнога крста; крстимо по побожномъ обычаю народа нашегъ мѣсто, гдѣ хоћемо да легнемо санакъ боравити; и сваке среде и петка поштуюћи частный крстъ молимо се Богу, да даде побѣду нашемь цару, и да частнымъ крстомъ своимъ сачува државу нашу, и зато поимо овако:

Спаси̇̀ Господи лю́ди твоѧ̀, и благослови̇̀ достоѧ́ніе твоѐ, побѣ̑ды всепресвѣтлѣ́йшемꙋ и Держа́вномꙋ Імпера́торꙋ и вели́комꙋ Войво́дѣ на́шемꙋ Францꙋ Іѡ́сифꙋ Пе́рвомꙋ, на сопротивныѧ да́рꙋѧ, и твое сохранѧѧ крестóмъ твои́мъ жи́телство.

28.

Закони здравля.

Многій и не помишля никада, колико є големо благо, здравлѣ. Многій се самъ іоштъ у младости сатре, и собственомъ се кривицомъ начини богальомъ и рагомъ тако, да пре времена умрѣти мора, єрбо несмыслено и лакоумно живи. Богъ намъ заповѣда, да чувамо и да штедимо здравлѣ и животъ, колико већма можемо. Болестанъ човѣкъ, ніє кадаръ онолико добра чинити, ни ти коме полезанъ быти, као здравъ човѣкъ. Лакоумно и хотимице своє здравлѣ кварити и животъ прекраћивати, то є великій грѣхъ. Хоћешъ ли да се одъ болести и болова сачувашъ, и да чинишъ што Богъ у смотреню здравля одъ тебе иште, а ты слѣдующа правила држи.

1. Кадъ ти є што незгодно, или кадъ те што заболе, а ты се потужи одмахъ отцу своимъ ил' матери своіой. Съ почетка є лако помоћи; ал' кадъ дуго оставляшъ, и ништа не казуєшъ, отме зло махъ, и после доцне буде помоћи тражити и наћи.

2. Не гутай залогаєживе, не єди ала-
пльиво, нит' єди много. Више є помрло
одъ єла него одъ глади. Преєденѣ є
увѣкъ шкодльиво. Не єди зеленогъ воћа,
єръ увѣкъ навуче болове и тежке бо-
лести. Не єди никаквогъ воћа ни пло-
дова, зрна ни боба, нит' быля коє непо-
знаєшъ, много има отровныхъ међу ньима.

3. Не пій ладне воде кадъ си зноя-
вань и уморанъ, єръ ти оно неће быти,
напой него болесть и смртъ. Не пій є
никадъ ни на врела ни на мастна єла, и
то є зло и навуче болестъ. Сва опойна
пића шкодльива су за дѣцу, и віно є зло
а ракія є отровъ.

4. Не сбацай хальина са себе онда
кадъ си озноєнъ, и не розлаћуй се нагло
него полагано. У пролеће и у лѣто обданъ
є топліє, ал' ноћи су хладне; чувай се
да се ютромъ ил' вечеромь не разхла-
дишъ, да недобыєшъ грозницу ил' вру-
ћицу и срдоболю, одъ чега су многа дѣца
помрла.

5. Не иди кадъ са зиме дођешъ од-
махъ къ врелой пећи и никадъ не стой
нити сѣди дуго кодъ нѣ. Яка врућина
пећи врло є нездрава и главоболю на-
чини.

6. Немой се играти съ ножомъ ил'
вилюшкомъ, єръ можешъ лако себе ил'

другога кога убости, посѣћи и осакатити. Не дирай у пушку.

7. Не скачи никудъ несмыслено; не пужай се онуда, гдѣ ћешъ пасти моћи или скръати се. Не иди никудъ у воду. Не иди близу око коня. Чувай се одъ кола да те точакъ не ухвати и не погази.

8. Чувай да зубе не покваришъ. Чувай очи. Зубоболя и окоболя яки су и люти болови, и кадъ се єдаредъ покваре никадъ се више не опровише. Зуби се покваре одъ посластица, ил' кадъ тко тврде ствари съ ньима силомъ гризе ил' лупа; и кадъ се уста не држе чисто, и ако се често чистомъ водомъ не испираю, и кадъ тко са гвозденымъ стварма, ножемъ, вилюшкомъ, игломъ и т. д. зубе чачка, ил' кадъ тко иза врелогъ єла хладну воду піє. — Очи квари, тко у сунце гледа, ил' чита и пише, или шіє ондѣ, гдѣ му сунце или друга яка свѣтлость ил' бѣлина снѣга у очи ил' у кньигу, у папиръ или у шавъ упире, и ако тко у сумраку чита, пише и шіє.

29.

Добре науке.

Ништа се брже не заборави но умножаванѣ, (мултипликація) ма да смо га

како добро у школи научили. А у школи учимо за животъ, и мудрость не састои се у знаню, него у мудромъ употребленю оногъ и ползованю оногъ, што знамо.

Єданъ човѣкъ потроши свакій данъ само петъ новчића безъ нужде, мислећи: Ехъ, шта ми є то? то нієе много, то є сытница и маленкость; али то опетъ изнесе за годину дана 365 × 5 = 18,25. 18. фор. а за 30. година дана 1825. × 30. = 547,50. а 547. фор. бацыти, то є опетъ и много и грѣхота.

Другій човѣкъ пропусти свакій данъ само по два сата времена напраздно, безпослено, и мысли свакій данъ: „ехъ, то нієе ништи," али то се умножи за годину дана на 730. саатій, а за 30. година дана на 21900. саатій; а то износи 912. изгублѣныхъ дана овога краткогъ живота, и то є, кадъ се добро проесапи, іоштъ далеко више одъ 547. фор.

Наша земля има 5400. миля или 10,800 саатій у наоколо, кадъ два саата на єдну милю узмемо; то є големъ путъ; ал' кадъ бы могли све на праваць ићи, и кадъ бы свакій данъ само єданъ саатъ путовали, то бы є за 30. година цѣлу обыћи могли. Отуда се види, колико далеко човѣкъ у своме животу дотѣрати може, кадъ у полезномъ послу свакій данъ само

по єданъ сатъ пробави, и колико іоштъ много далѣ, кадъ се свакій данъ помучи, да больи и савршеніи буде, и да за своє и своихъ домаћій благо по штогодъ учини. Али ко неће да почне, тай неће ни дочети; и коме ніє мало по мало довольно, тай никадъ искусити неће, како се са малымъ и ситнымъ мало по мало до многогъ и до великогъ доће.

„Не назыда града у єдноме дану“, са тымъ се изговараю многи лѣни и нерадини люди, кои неће своґъ посла да тѣраю, него око нѣга зѣваю, и уморе се пре него што су га започели. Али є са свакимъ градомъ овако было: Ту су многе вредне руке много дана одъ раногъ ютра до мркле ноћи съ вольомъ радиле, и ни су оставляле, докъ ніє посао свршенъ быо. Тако су постали сви градови. Тако чини и ты, штогодъ чинити имашъ.

„Єдаредъ ніє ни єдаредъ.“ То є найгора међу пословицама, и оно є неваляо рачунџія быо, кой є начиніо. Єдаредъ є баръ єдаредъ, то се не да порећи. Кои єдаредъ украде, тай цѣлогъ живота своґъ никадъ више съ образомъ рећи не може: Хвала Богу, я нисамь никадъ ништа туће дирнуо. „Кой єдаредъ украде, довѣкъ се за хрсуза држи“, вели посло-

вица. Ту нієе дакле: єдаредъ, ни єдаредъ. А кадъ крадљивца ухвате, онда є єдаредъ више него єдаредъ. И много се реда управо рећи смѣ, да є єдаредъ, десетъ — сто — и хиљаду реда. Тко єдаредъ зло уради, онъ га обычно и далѣ тѣра и не оставља, докъ найпослѣ не изаће она пословица: „Тиква дотле на воду иде, докъ се не разбіе.“

30.

Школске пословице.

Ако си добаръ себи си, ако неваљо, себи.

——Безъ муке нема науке.

——Болѣ ништа незнати, него коєкако.

Буди благодаранъ учительима твоима.

Буди истинитъ и искренъ; (а не лажљивъ и притворанъ.)

Буди учтивъ и улюданъ, услужанъ и любезанъ.

Буди покоранъ старіему твоме.

Власти поштуй, закони ма се повинуй.

Говори истину, истину воли Богъ и люди.

~~Дѣте посластичаво часомъ є крадљиво.~~

Добарь ђакъ држи све своє ствари чисто и у реду.

Добарь ђакь чува своє кньиге и хальине, а неваляо ихъ дере и розбацує.

Добарь ђакь сваку лекцію кодъ куће повтори.

Добаръ ђакъ найпре лекцію научи, послѣ се игра.

Добра дѣца кудгодъ иду, иду мирно и лѣпо, и мило є гледати за ньима.

Добра дѣца никадъ єдно другомъ пакости не чине, а неваляла свакій часъ.

Добра дѣца сѣде у школи мирно, и стоє у цркви скромно, а невалялу валя тѣрати одтудъ.

Добра се дѣца ондѣ найрадіє забављаю, гдѣ ће што добро чути и видити.

Добра се дѣца пре за своє родителѣ него за себе Богу моле.

Добра су дѣца увѣкъ покорна и послушна.

Добри ђаци дођу увѣкъ чисти и опремни у школу.

Добру дѣцу милує Богъ и люди.

Држи редъ, редъ држи свѣтъ.

Захвали свакомъ на свачемъ, хвала є мила Богу и людма.

Играйте се као воспытана дѣца, а не као не воспытана.

Искренога свакій милує.

Ко воли невалялу дѣцу? Нитко.

Колико знашъ толико вредишъ.

Кои не пази, никадъ ништа не научи.

Кои свакій данъ по мало добра научи, за кратко ће време гомилу га знати.

Кои ништа не учи, ніє вредань да живи.

Коя се дѣца своимъ родительима, учительима и старіима не новинују, све ће несрећни люди быти.

Кой є мударъ? Кой одъ свакогъ учи, штогодъ добра види.

Кои законе не поштує, тог' ће закони каштиговати.

Неваляла дѣца, неваляли и несрећни люди буду.

Невалялу дѣцу савъ свѣтъ омрази.

Неваля се съ опаснымъ ствармa играти, єръ у часу несрећа изађе. (Коє су то опасне ствари и игре?)

Не дирай туђе, па нећe нитко твоє.

~~Не лакоми се на посластице, да не прођешъ зло.~~

Не лажи. Нема већe/~~погани~~ одъ лажи.

Непазльивь ђакъ себи найвећма уди.

Не псуй. Псовка є многомъ много зла навукла.

Не свађай се. Цыгани се свађаю; не буди таковъ.

Несташка є найлакше познати; увѣкъ є прлявъ, издртъ и изгребенъ.

Не чини другомъ, што себи радъ ниси.

Не чини другомъ пакости, па неће ни теби други.

Нитко оногъ ђака не поштує, кои свою дужность занемари.

Нитко се није наученъ родіо.

Није срамота незнати, него учити нехтѣти.

Пази на чистоћу, ко є радъ да га сви милую.

Пази на школске часе, тко є добаръ ђакъ.

Поштуй своє родителѣ и старіє, тко є радъ да му благо буде, и да дуго поживи на овоме свѣту.

Помени Бога кадъ починѣшъ шта; безъ нѣговогъ благослова не ~~долази~~ nila ништа.

Размысли па рецы, неговори у вѣтаръ.

Свакій є почетакъ тежакъ.

Туће не дирай, а што нађешъ, подай чіє є.

Црква є, да се у ньой Богу моли, а не да се збори.

Чистоћа є дыка дѣвоячка; нечиста є дѣвойка, найгора дѣвойка.

Чувай школске ствари, као своє роћене.

Ђакъ валя да се одликує свудъ ходомъ и стоянѣмъ, игромъ и забавомъ, говоромъ и свакимъ дѣломъ.

31.

Ютреньи часи.

Ютреньи су часи за свакій посао найбольи. Изютра свакій посао найвеселіє иде и увѣкъ найболѣ за рукомъ испада; зато є и свакій ютреньій посао петъ пута вредніи и валяніи одъ поздніегъ. Ютромъ є свакій човѣкъ за посао одморніи, удесніи и окретніи, нег' доцніе на дану. Доцніе на дану и воля и снага попусти, и друго коешта одъ посла задржи и збуни, па се посао свакій часъ прекида и оставля; ето узрока, зашто ютромъ свакій посао много болѣ полази за рукомъ. Хоћешъ ли дакле да своґъ посла и много и валяно урадишъ, а ты рани. Тко се навикне ранити, и рано свой посао радити, тай два времена граби, имаюћи за свой посао двѣ волѣ и двѣ снаге; па заръ є онда чудо, да и двапутъ више и двапутъ врстніе свой посао изради, те двапутъ више на нѣму добыє, него лѣнивацъ.

Ко рано рани, двѣ среће граби. — Ко съ вольомъ починѣ, пола посла довршує. — Ко свой посао ради, руке не брля. — Ко туђъ посао гледа, свой забо-

равля. Радъ є найболя лутрія. — Радъ є новацъ, кога свакій може ковати, колико є комъ воля, на очи свемъ свету. Радъ є новацъ, што у свымъ вилаетыма свою вредность има. Онъ нигдѣ съ цѣне не падне. — Што се безъ волѣ ради, никадъ за рукомъ не испада.

32.

Іоштъ нѣка мудра изреченія.

Благо ономъ, тко се туђомъ штетомъ опамети; а тежко ономъ, тко своіомъ мора.

Богъ онда помаже, кадъ види, да мы већъ никако више не можемо.

Богъ свакомъ прашта, ткогодъ се одъ срдца кає.

Богу, родительма и учительма никадъ вратити ни накнадити не можемо.

Болѣ буди ты изъ туђе штете мударъ, него да другій изъ твоє буде.

Боля є паметъ, него оклопъ.

Гдѣ се двоє посваћаю, увѣкъ є онай, што првый ућути, одъ болѣгъ рода.

Затворена уста а отворене очи и уши, ну су іоштъ никомъ наудиле.

Захвалити не кошта ништа, а мило є Богу и людма.

И чути и видити, па прећутати; то є многу свађу отклонило.

Лажь є ляга, по коіой се неваљо човѣкъ познає.

Лѣность є мати свію зала и неволя у свѣту.

Лудостъ и гордость расте на єдномъ трну.

Материна є клетва страшнія одъ Божіє.

Материно є име свето на небу и на земльи.

Материнъ благословъ и Божіи, све єдно є.

Младъ лажа, старъ крадљивацъ.

Мудре савѣте валя извршити, а не само саслушати.

Надежда дає снагу, и изврши највећа дѣла.

Невоспытанъ є човѣкъ трупина само.

Не инати се съ невалялымъ людма; не носи своја дрва на ньину ватру.

Нема у свѣту добра, на коємъ понѣшто зла ніє; нити има зла, на коємъ понѣшто добра ніє.

Не одлажи до сутра што данасъ свршити валя.

Не пытай му коегъ є рода, већъ гледни како се влада.

Не починьи дѣла, гдѣ се Божіемъ благослову не надашъ.

Неправеданъ хлѣбъ, ако се кадгодъ и сладакъ учини, опетъ на послѣдку преседне.

Не рецы све што знашъ,
Не вѣруй све што чуєшъ,
Не чини све што можешъ.

Не ругай се човѣку, кои є у несрећу пао; Богъ є, кои све види, и Богъ є, кои срећу дѣли и несрећу.

Ниє богатство и сиротыня, него радъ и лѣность дыка и срамота.

Обѣћати и одржати, стои лѣпо и старомъ и младомъ.

Отчинь благословъ утврђує дѣцы домове; а клетва материна руши ихъ изъ основа.

Прва є лажь, првый коракъ вешалу.

Премислити некошта ништа, а донесе много.

Ради као да ћешъ сто година живити, а моли се Богу, као даћешъ сутра умрети.

Слога начини слабе якыма, а неслога яке слабыма.

Смѣрность є найвећій украсъ дѣвойцы.

Срамотно добыєно, срамотно и прође; а съ честћу добыєно, трає до вѣка.

Старіє валя слушати, а млађе учити.

Тко благо изгуби, ніє пропао;
тко надежду изгуби, полакъ є пропао;
а тко душу изгуби, са свимъ є пропао.

Тко своґъ отца почитує, имаће радость одъ своє дѣце, и быће му све молитве услышане.

Тко хоће да га други люди поштую; валя да се найпре поштує самъ.

Тко є богатъ? Тко є са своимъ задоволянъ.

Тко є мударъ? Тко одъ свакоґъ све што є добро учи.

Тко є одъ поганоґъ рода, никадъ за ближньимъ своимъ добра не рекне.

Тко є юнакъ? Тко своє страсти надбыє.

Умилятость є знакъ доброґъ воспытаня.

Урадити па онда смышляти, многога є упропастило.

У томе се разликую добри люди одъ злыхъ, да се ни у злу на Бога не туже.

*

Чимъ се тко поносити почне, већъ є одпао одъ Бога.

Чини добро, а пусти нека други говоре о томе.

Човѣку є послѣ Бога, мати прва светыня на свѣту.

Ѣутанѣмь нећешъ никогъ увредити.

Друго оддѣленѣ

изъ природословныхъ наука.

33.

Конь.

Међу свима домаћимъ животиняма држи се да є конь найлепшій и найблагородніи. Дабогме, кадъ узмемо онакогъ коня, кои данъ на данъ тежке послове свршивати има, онда нећемо много одъ те лепоте и благородства наћи. Али тіи се коньи и тако нечовечно држе, да имъ се свакій човѣкъ, ко иоле осећаня има, сажалити мора. Кадъ они одъ раногъ ютра па до мркле ноћи ил' плугъ теглити и друге тежке терете вући мораю; кадъ ихъ и после тогъ умора, гди се єдва мицати могу, суровогъ газде камџія іоштъ немилице біє и гони; и кадъ при томъ киненю ни толико ране недобію,

да се сити наєсти могу, него мораю са каквомъ годъ зоби и сеномъ илъ сечкомъ и сламомъ задовольни бити; онда ніе ни чудо, кадъ онако понуждено ходе и главу оборено носе. Ал' они бы сасвымъ другчіе изгледали, кадъ бы другчіе држани были.

Коньпрія само ~~узъ~~ обилату рану, ~~узъ~~ чисто држанѣ и благо поступанѣ. То найболѣ видимо на яшаћимъ коньма, ~~кои~~ се обично найболѣ држе: Како поносито главу баце, чимъ ихъ яхачи уседнy, како уши дигну и са она оба велика ока севаю. Іоштъ кадъ се лепо и господски опреме, како се онда понесу; на свакомъ макнућу види имъ се радость и поносъ. И опетъ су тако покорни, да господаре своє на сваку рѣчь послушаю. Пустел ихъ у коракъ ићи, како лѣпо ноге све єдну за другомъ дижу, све иза єдне преднѣ съ друге стране стражню, пакъ онда другу предню и другу стражню. Ободу л' ихъ и пусте л' бегати, они полегну и као стреле одлете, скачући съ обе преднѣ па после съ обе стражнѣ ноге у єдаредъ. Притегну ли узде да касомъ ходе, онда опетъ предню десну са стражньомъ лѣвомъ заєдно, а после предню лѣву и стражню десну заєдно мећу.

Валянъ яшаћій конь тако є паметанъ, да и мигъ свогъ господара разуме; али да тога ніе, ко бы га смео у рату употребити; онъ бы єдну за другомъ забуну и зло правіо.

Свакій се уверити може, да конь команду тако разуме као и воякъ, и тако се за битку научити даде као и овай. При томе є тако срчанъ, да готово никоє опасности нема, на кою неби наиђи смео: ускочи на опрета копля, стои узъ грмляву топова у облаку дима и пламена као укопанъ, съ места немакнесе. Ал' онако валянъ коњаникъ и воле коня свогъ, и већма га нег' Богъ зна што чува и пази; па тако є и нћму конь придатъ и вћранъ, и издалека му се радує и хрже, и до смрти неоставля га.

Врло є рћдакъ конь, кои свога господара уєда ил' удара; и ту є увћкъ кривъ господаръ, кои га є злоћудна начиніо, дражећи га и срдећи и зло држаюћи. На благъ поступакъ будне конь питомъ ко ягнћ, као што се то на арапскимъ хатовима види. Ал' Арапи своимъ коньма ни єдне рћчи ружне не рекну, нит' даду рећи, па онако имъ и єсу коньи питоми: улазе газдама у колебе, єду изъ шака, и дћца имъ се исподъ ногу провлаче и играю.

Ждребе неваля пре пуне три године ни презати ни яшити, ни на теже послове терати, єръ онда закржляви и никадъ валянъ конь небуде. Ко є радъ, да му коньи валяни буду, и да га дуго служе, треба да ихъ у пространой видной и чистой штали држи, и да ихъ свакій данъ очеше и очисти. Одъ назеба конь часком оболе, зато паметне газде конѣ своє покрію, кадгодъ ихъ оштримъ теранѣмъ озноє.

Конь є єдна одъ найвећихъ домаћихъ животиня. Глава му є дугуляста и таня, не онако дебела као у магарца; вратъ му є дужи, лѣпо савієнъ меснатъ и озго дужомъ длакомъ, гривомъ накићенъ. Та длака узимлѣ се за поставу у ястуке, столице и клупе, а одъ оне дуже длаке изъ репа, плету се сита, и праве се жице за гусле и гудала.

Прси су у коня широке и яке, трупъ є витакъ, не онако сдепастъ као у вола; ноге су му высоке и танке, са якимъ плећма и бутовима; на сглавцима су чворнастіє, а стоє на малымъ рожнымъ копитама, коє се гвозденымъ подковицама подкиваю, да се конь по камену ходећи неподбія.

Порекло коньа као и сви домаћихъ животиня, Азія є. Персійски су и Арап-

ски коньи, ако и не найвећи ал' найлепши. Отуда су іоштъ у найстарія времена у Европу пренешени, и данасъ ихъ има по свима краєвима света. Енглези су што се вештине око коня тиче, први у Европи. Найвише и найразличніи врстій коня има у Аустріи. Найвећма су на гласу Ердељски и Маћарски са своє лакости и итрине; тешкихъ коня има у Краньской и Штаерской; а за домаћу послугу найтврћи и найпоузданіи су Чески, Моравски и Галиціански.

34.

Коза.

Коза є сиротиньска крава. Сиромашку ніє лако краву имати, єрбо є и скупа, и много добре нћге треба; а козу є лагко за нћколико форинтій купити, и іоштъ лагше с' раномъ сбринути.

Коза є врло полезна животиня; нћно є млћко врло здраво; оно има истина нћкій особитый задай, сбогъ коєгъ га многи неволу, ал' на то се може свакій брзо научити, и онда є врло вкусно.

Козе, особито ярићи врло су животне и несташне животинћ, и найболћ се осећаю, кадъ по полю ићи или се по

брду пужати, пакъ листъ, пупке и гранчице брстити могу, коє є шумарима и баштованима врло неповольно и мрзко. Пужанѣ є найвећа радость кози; она се за чудо лагко успентра на у висъ наслагана дрва и каменѣ, илъ на зидине и стѣне. Кадкадъ забаса на высове ил' проваліє, одкуда се неможе више вратити, ни сићи ни узаћи.

Коза є врло питома, и приволи се людма већма него многа друга животиня; али є и ћудльива. Єдаредъ трчи за човѣкомъ, да є се неможе отрѣсти, а другій редъ неће да се изъ штале извуче, ма колко да є човѣкъ мами. Злоћудна ніє никадъ; ал' ярци особито маторіи, оће кадкадъ и на люде да насрну, и толико су яки, да оборе човѣка, кадъ га главомъ ударе. И козе, коє се непознаю, па кадъ се уєдно сабію, оће да се побору, и тако се живо главама удараю, да се звека рогова далеко чує. — Коза є срчана животиня: кадъ керъ на ню насрне, она се непоплаши, него стане, и кадъ іой є близу дошао опресе, и керъ се мора добро у наумъ узети, да здрави и читави ребара оде.

Рогови козу найвећма красе, кои у гдѣкоєгъ ярца по две стопе дугачко израсту. Съ роговима є коза чисто по-

носитія нѣкуда. Шута є коза нѣкако ћулава, макаръ да є и ова исто онако полезна као и она.

Коза єде листъ готово одъ свію билькій и растѣнія. Треба є видѣти, кадъ на коє мѣсто дође, гдѣ различныхъ растѣнія има, са каквомъ облизивостћу све обиће, докъ найболѣ ненаће. Она и многе отровне билъке, као кукуту и млѣчику пождере безъ вреда. За голомъ травомъ, ако ће найболя быти, невуче є башъ срдце; лисната биля као дѣтелине, вике, граовине и младе зобове далеко већма воле. Обзиму є приранюю люди сеномъ, кромпирима, мрквомъ и репама; ал' рана мора чиста быти, другчіє є само онюши па остави. Уобште воле коза чистоћу, и створена за чистъ воздухъ и за брда, пропадне кадъ се у загушльивымъ шталама држи.

Окромъ млѣка и меса употреблява се и козія кожа, коя є при свой финоћи врло яка; одъ нѣ се праве рукавице. Одъ рогова козіихъ праве стругари различне своє стварце.

35.

Слепый мышъ.

Когодъ необикне сваку животиню добро сматрати, тай се часомъ превари,

те слѣпогъ мыша за птицу држи. Не само да онъ врло брзо лѣтити умѣ, него превазилази са онима врло вештымъ и брзымъ обртима у летеню готово све птице. Нѣгова летила нису онака крила, као у птица, него су између предньихъ и стражньихъ ногу разапете танке кожице нѣке.

Кадъ слепый мышъ на землю падне, онъ ніе у станю као остале птице, зама'нути єдаредъ два съ крилма пакь полетити. Ал' онъ се умѣ помоћи: узпужа се узъ зидъ, заквачаваюћи се са стражньимъ ногама, докъ повыше неузаће, пакъ се онда у воздухъ одпусти и одлети. На петъ стражньихъ прстію има скучене врло оштре нокте. На предньимъ ногама нема тако яке нокте; то є узрокъ што се слепый мышъ увѣкъ са стражньимъ ногама обѣси и стрмоглавце виси, кадгодъ спава или кадъ се одмара; тако высећи крила су му увѣкъ слободна, и тако є увѣкъ спреманъ одлетити. Обзиму, кадъ имъ нестане ране, и кадъ се одъ мраза укоче, обесе се тако и висе стрмоглавце на каквомъ одъ мраза сакривеномъ мѣсту, н. п. у димняку, подруму, подъ кровомъ и пр. и тако дочекаю пролеће и топліє дане.

Многи люди држе да слепый мышъ сланину єде, а то башъ нико ніе видѣо, нити ће видѣти. Слепый мышъ є врло полезна животиня. Онъ потамани гомилу шкодльивыхъ буба, мува и лептирова. Онъ вечеромъ и обноћъ радъ лова излеће, зато и ніе лагко опазити, шта ради и како живи; ал' кои га добро мотріо буде увериће се, да слепый мышъ сваку ноћъ више буба поєде него што є самъ тежакъ. Онъ летећи лови свой ловъ, и нѣгова велика разглављена уста врло су му у томъ полезна. Кадъ се тако засити, онъ іоштъ понешто као готовине и кући понесе, у уетма и у онима отоболѣнымъ образима. Найрадіє излеће лѣти вечеромъ кадъ є топліє, и тада є неуморимъ. Малецне очи нѣгове мало му у мраку помажу, ал' тымъ више му помажу оне кожице и ньино врло оштро осећанѣ. Са тымъ кожицама кадаръ є онъ у сасвымъ мрачной соби летити, да се нигдѣ ни о што неудари; онъ и са ископанымъ очима лети и нигдѣ се неудари; тако оштро осѣћанѣ има на кожицама, да одма осѣти чимъ близу чему тврдомъ доће, о што бы се ударити могао.

Слепый мышъ по цѣлу ноћъ лѣти и ловъ лови, а предъ зору повлачи се натрагъ у своє рупе, у старе зидине, дим-

няке, кровове, у фатове ил' пукотине у стѣнама: ту у дружству пробаве данъ спаваюћи, гдѣ ихъ кадкадъ мачке, лисице и савуляге увате и пождеру.

Слепый мышъ цичи кадъ га човѣкъ увати, и разглави вилице пакъ уѥде, ал' са ситнымъ зубићима неможе башъ никаквыхъ опасныхъ рана' задати. Зуби су му само за меке бубе и лептирице удешени, заото су оштри и скучени, да одма запну и да непопуштаю ништа, што у ньи падне.

У странымъ земляма, н. п. у южной Америки има ѥдна врста слепыхъ мышева, далеко већій него нашъ, то ѥ већъ опаснія животиньица, ѥръ оће кадкадъ къ спаваюћимъ людма илъ стоки да се пришуньи, накъ лагано уѥде и многу крвь посисаю, кадъ ихъ ѥ млого.

36.

Кукавица.

Измећу сви птица, коѥ се облето кодъ насъ находе, кукавица ѥ ѥдна одъ найзнаменитіи. Наша пословица вели: по песми се птица познаѥ. Ово ѥ кадъ кукавице найочевидніи случай. Нѣна ѥ пѣсма нѣшто са свымъ особито, нити ѥ

весела, нити има каквогъ извіяня, и опетъ є люди радо чую, єръ пролѣће предсказує. Кадъ пѣва, онда крила отоболи, а репъ дигне и разшири као ћурякъ, пакъ гушу напне и тако нѣну пѣсму пѣва, гдѣ при првомъ гласу главу што већма може доле спушта, а при другомъ гласу, што већма може у высъ диже. Чини се, као да се изъ петиньи жила упинѣ, да є само далѣ чую. Али чимъ најманѣ осѣти да є ко вреба, одма прне и одлѣти, тако є страшльива, и Богъ зна одкудъ изъ далека опетъ пѣсму пусти. Зато є лагко кукавицу чути ал' тежко видѣти, и врло є рѣдакъ човѣкъ, кои є чуо ніє, алъ іоштъ далеко рећи, кои є видѣо.

Своимъ изгледомъ и пепелявымъ перѣмъ наликъ є кукавица на оногъ птицокрадицу кобца; по трбуху є бѣла са црнымъ пѣгама, има жуте ноге, и прсте за пужанѣ удешене, т. є. два єтоє напредъ а два натрагъ и ватаю као клѣште; велика є као грлица или голубъ, само има репъ и крыла іоштъ већа. Зато, што є на кобца наликъ, мысле млоги ловцы, да она и ситніє птице вата и ждере, ал' то ніє истина. Люди, кои су кукавицу добро пазили, увераваю насъ, да она само бубе, муве, коньице и гусе-

нице вата, особито оне длакаве паликоже, коѥ найрадіѥ и у найвећу сласть гута, а у великой нужди ѥде и ягоде и бобе. Она ѥ дакле врло полезна птица, исто као и црвендаћи, и пиньице и ласте, коѥ по васданъ лѣте и гомилу досадныхъ и шкодльивыхъ буба и мува и другога гада потамане.

Ласте остаю кодъ насъ до пола Септембра, кадкадъ и до Октобра, а кукавице оду већъ у Аугусту. Ластій има хилядама у ѥдномъ селу, а кукавица свена по сата раздалеко по ѥданъ паръ, т. ѥ. ѥдна женка и ѥданъ мужякъ, кои нипошто неда другомъ мужяку у свой хатаръ ући, и чимъ коѥгъ пѣвати чуѥ, одма се разсрди, пакъ за ньимъ лѣти, и одъ дрвета до дрвета вія, тукући га с' крилы и клюномъ, и неоставля га, докгодъ га изъ своѓъ хатара неизтѣра.

Съ почетка Апріила доћу кукавице къ нама, и по два пуна мѣсеца по шумама се мотаю пѣваюћи, а на правлѣнѣ гнѣзда ни ѥдно и непомишля. Дроздови и детлићи и све ситніе шумске птице већъ су све одавно своя гньиздашца направиле, и већъ све на яима леже; а кукавице се чине и невѣште, као да имъ нетреба гнѣзда.

И доиста — єдва човѣкъ вѣрує — никадъ кукавице гнѣзда неправе: оне одране своє птичиће на пѣкій сасвымъ необичный начинъ, како ни єдна више птица неодраню є.

Кукавица неноси яя свакій данъ, као што друге птице чине, него снесе у 10. дана єдно, и ма да є повећа птица, опетъ іой є яє тако малено, да се чисто неможе вѣровати, да є нѣно. Пре нег' што ће яє снети, облеће одъ цбуна до цбуна, пакъ оштрымъ окомъ врѣба, гдѣ ће коєгъ црвендаћа, пиньицу, говедарку илъ царића довребати да на яи лежи. А кадъ є кою одъ овыхъ птичица увребала, онда се ондѣ близу прикріє, пакъ чека, кадъ ће иста птичица са своих' яя слетити, да се напіє илъ да коєгъ црва увати; и чимъ є то смотрила, увуче се на гньиздо, снесе своє яє у нѣга и оде. После 10. дана вреба друго гньиздо, и тако сваке недѣлѣ друго.

Мале ове птичице и несневаю, какавъ су зао даръ добиле. Кадъ врѣме изаће, и птичићи се изъ яя проклюве, онда се и ово кукавче проклюви. И да вамъ є садъ видити муку такове єдне мале птичице као што є говедарка ил' царићъ ил' црвендаћъ, кадъ се наєдаредъ по петъ по шестъ клюнова изъ гньизда

подизати стану, да ихъ нарани, и међу њима єданъ клюнъ два триредъ већій негъ они остали, коме самомъ више треба него онима осталима свима ускупъ. Одма прве дане почини ово кукавче читавъ сіясетъ по гньизду. Докъ други птичићи мирно и сгньурено ћуте и чекаю, да имъ мати што за єло донесе, дере се ово тућинче непрестанце, заузме најболѣ мѣсто у гнѣзду за себе, разгура све остале птичиће по гньизду тако, да гдѣкоє и наполѣ испадне, и штогодъ мати коємъ у клюнъ пружи, овај пасторакъ отме, и кадкадъ сви остали скапаю одъ глади. И то све мађуха ова гледа, и мучи се пакъ рани овогъ као и своє роћене птичиће са истомъ ономъ бригомъ и љубави, безъ икоє разлике; іоштъ кадъ є овај пасторакъ толикій порастао, да му є гнѣздо мално и тѣсно, и кадъ изъ гнѣзда изаће пакъ одъ гране до гране скаче и лети, іоштъ и онда се непрестано дере, и мађуха га и туда одраніює, и тада ихъ є најчудніє гледати: она малена, нема є шта видѣти, а онъ одвркао читавъ зинзовъ; кадъ зине сву бы мађуху прогутао. Најпослѣ, кадъ є толико одрастао, да лѣтити и самъ се ранити може, онда одлѣти у шуму къ своимъ осталымъ кукавицама, безъ да своіой

одранительници благодари, ванъ што ће іой можда опетъ своя яя подмѣтати, да ихъ ова излеже и са истомъ онакомъ тежкомъ мукомъ и бригомъ птичиће одранює.

37.

Ласте.

У пролѣће, кадъ су се већъ ледови и снѣгови одтопили, и већъ топліи воздухъ пролазити поће, пакъ и муве и бубе по нѣму пролѣтати почну, онда намъ и ласте доћу. А гдѣ су быле обзиму, и одкудъ долазе? изъ далека, преко више стотина миля далеко изъ преко мора, преко брда и долова и преко великихъ простора землѣ. Ко имъ є казао, да є нама опетъ пролѣће дошло, и да опетъ муве и бубе по воздуху лете и туда се играю? ко имъ показує путъ крозъ воздухъ, гдѣ ни стаза нема ни ограђеныхъ друмова, нити има задевеныхъ кажирука, да се зна, кудъ кои путъ води? и опетъ ни єдна пута не заће, свака доће опетъ на исто мѣсто и у добро доба.

Ласте немаю разума, као што човѣкъ има; оне неумеу као човѣкъ мислити; и опетъ намъ се свиди све што-годъ чине да є тако мудро и премиш-

лѣно, да ньинъ посао многогъ човѣка за стидити мора. Богъ є ньима као и осталымъ животиняма нѣкій особитый нагонъ дао, по коємъ се оне управляю. Тымъ нагономъ научіо ихъ є Творацъ она художествена гнѣзда правити, и путъ преко далекихъ земаля воздухомъ погодити.

Мало є птица тако на летеню брзыхъ и вѣштыхъ као што є ласта. Да може онако по васданъ непрестано лѣтити и на лѣтеню ловъ свой ловити, зато има онако дугачка и са снажнымъ мишцима споєна крыла, съ коима воздухъ просѣца и онако брзо лѣти. Да бы се игріє окретати могла, зато іой є репъ као вилюшка усѣченъ; а ноге су іой врло мале и слабе, да іой при летеню несметаю, кадъ ихъ и онако врло мало потребує. Она иста мудрость Створителѣва, коя є кокошима велике ходеће, детлићима пужаюће, соколовима грабльиве, а родама за гаценѣ блата высоке, та є и ластама те мале и слабе ноге дала.

Тако є и ластинъ клюнъ, кои є одрећенъ да лагку и меку рану пріима, кратакъ и танакъ, малко савієнъ и шилькастъ, да болѣ воздухъ просецати може, а уста су тако разглавлѣна, да бы читава глава одъ ласте унутра ушла; и знаменито є видѣти, како ласта лѣптира

у найбржемъ летеню увати, и како га наєдаредъ прогута и нестане га.

У єсень се около мале Госпоине све наше ласте у велике рпе покупе, пакъ тако нѣкій данъ заєдно лѣте, као да се за велико путованѣ ньино спремаю, и онда ихъ наєдаредъ обноћъ нестане. Ако є у Септембру іоштъ топло, оне остану кодъ насъ и до Октобра. Гдѣкоє што се око бара и вода баве увати мразъ, и покоче се пакъ ту у блату и пропадну, нѣкоє дођу опетъ у пролѣће прерано, и покоче се опетъ одъ пролѣтныхъ мразова, и тако ихъ нађемо премрле у шупльимъ дрвима или у полю. Ове се опетъ после животворномъ снагомъ сунца поврате и пробуде, коє се може и собньомъ топлотомъ учинити, и остану преко лѣта здраве и веселе.

Ласте су найполезніє наше птичице, макаръ да ихъ нити єдемо, нити друго што одъ ньихъ употреблявамо. Ласте потамане неброєне роєве шкодльивыхъ мува и буба, па ако кадкадъ, коє є врло рѣдко и по кою пчелу увате и прогутаю, то ніє никоя велика штета, кодъ толикога силногъ разплођаваня пчеле.

Сбогъ те велике користи, а и зато што су врло питоме, веселе и довекъ радльиве животиньице држе ихъ сви

люди у чести. Землѣдѣлацъ воли, кадъ се ласте подъ нѣговымъ стреяма нагньизде, и закрађує своіой дѣцы, да у гнѣзда недираю. Између свихъ осталыхъ птица само іоштъ чворка гдѣгдѣ люди тако исто милую, єрбо є и ово вѣштакъ у ватаню и таманѣню мува и буба, и помаже особито воћке одъ шкодльивыхъ гусеница требити.

38.

Зміє.

Одъ свихъ врстій животиня, коє се око насъ находе, ніє ни єдна тако презрена, као што су зміє; нѣки люди бѣже одъ нѣ и страше є се или се гаде тако, да се немогу уздржати.

То све отудъ долази, што люди зміє за Богъ зна какве непріятелѣ и душмане людске држе. А оне нису башъ опаке, ма да є добро чувати ихъ се, и пазити одъ ньихъ.

У Европи, особито око насъ, врло є мало врстій змія, и међу овыма ихъ є врло мало гуи отровница.

Међу овымъ отровницама найглавнія є гуя пепелюга (die Kreuzotter) коя по брдима на жупама, гдѣ ягоде расте пре-

бива, али има ихъ и по низама и баровитымъ мѣстима близу планина.

Пепелюга є по две стопе дугачка, по єданъ палацъ дебела, мркопепеляста, отудъ име пепелюга, и има по леђи одъ главе до репа єдну црну изкривудану пругу, и у изкривутинама мале црне пеге. И преко главе има црну попрѣко пружену пругу. У устима има са сваке стране по 10. краткихъ, танкихъ и оштрыхъ зубића, а озго єданъ великій отровный зубъ, и нѣколико маньихъ за ньимъ. Овай є зубъ шупаль и стои за єдну бешичицу пуно отрова припоєнъ. Кадъ ова отровница кога зубомъ уєде, зубъ у тай махъ пригнѣчи ону бешичицу и одма отровъ крозъ шупльину зуба у рану прсне.

Коєгъ та несрећа постигне, да га было ова было ма коя друга отровна змія уєде, најболѣ учини, ако одма рану устма изсиса, и изплює или є изпржи, метнувши живъ углѣнъ на ню, или запалѣну трудъ. И лютине, као што є якій цећъ, витріолъ и пр. помогну одъ отрова тогъ. Најболѣ є лѣкару отићи, онъ уме све што є нуждно најболѣ наредити.

Најопасніи є уєдацъ отровне зміє на якой врућини, и кадъ є човѣкъ врло знојаванъ; и гдѣ се брзо одъ отрова неупо-

треби, ту може послѣ нѣколико сатій смрть слѣдовати. Уєдене манѣ животинѣ умру за нѣколико минутій. Само є єжъ єдина чудна животиньица, коіой уєдацъ овыхъ змія нешкоди, и не само то, него се зна, да єжъ башъ ту отровницу заєдно съ отровомъ у найвећу сласть пождере.

Друга врста отровне зміє, коя се у южнымъ предѣлима нашегъ царства находи, то є пегава пепелюга (die gemeine Viper) коя є той горе поменутой врло подобна, само є малко дужа, и има по лећи намѣсто оне црне пруге четиръ реда црныхъ пега, отудъ и име пегаве пепелюге. У ове є отровъ далѣко жешћи. Найвише є се находи у млѣтачкимъ предѣлима.

Овой є подобна, рогата пепелюга, (die Sandviper) само є маньа и има на край главе на нюшки єданъ усправлѣнъ меснатъ рожићъ отуда и име; найвише є се находи у приморю, особито около Рѣке (Фіуме) по Далмаціи и у Банату около Мехадіе; и ова є врло опасна.

Све остале врсте око насъ живећихъ змія, не само да нису шкодльиве, него су и полезне животинѣ, кадъ се гледне, колику гомилу досадныхъ и шкодльивихъ буба и осталыхъ животиньица оне пождеру.

При свему томъ опетъ є савестніє уклонити се одъ сваке зміє, ванъ кою човѣкъ добро познає, да ніє опака. Најбезазленіє су: Слепићъ (die Blindſchleiche) и обична водена зміа (die Riegelnatter), коихъ кодъ насъ много има по шуми и башти, по води и кадкадъ и у кућама, исподъ каменя и дрвля.

Обичну водену змію башъ небы никадъ тући и проганяти требало, башъ ако бы є кадкадъ уватили, да се и у подрумъ увуче и да млѣко лоче. Она є врло полезна животиня, єръ силный гадъ потамани, и мишеве повата илъ растера, а даде се и приучити и буде врло питома.

У врелымъ предѣлима има много више и много опасніихъ и страотніихъ врстій змія. Ове нису тако ружне, него ихъ има шареныхъ и врло лѣпыхъ боя и шара. Алъ ньиово подмукло вребанѣ, пиштанѣ, изненада искрснуће и особито ньіовъ лютъ и смртоносанъ отровъ чини ихъ страшиломъ свихъ людій у онымъ краєвима.

Велика ил царска змія (die Rieſenſchlange) на южно азиатскимъ островима тако є яка, да не само овцама и козама, него и волу, кадъ га довати да се око нѣга обмота и стегне, све кости изкрши. Ово се чини невѣроятно, кадъ

знамо, да зміє немаю ни ногу ни ноката, и да готово никаквыхъ ни зуба немаю. Алъ ова є змія преко 20. стопа дугачка, и има у своимъ мишцима нечувену снагу.

Чегртуша (die Klapperſchlange) у сѣверной Америцы, дугачка є по петъ стопа илъ мало яче, а дебела є као човѣчія рука. Нѣзинъ є отровъ, што исподъ оногъ отровника зуба стои, тако лютъ, да одъ нѣ уєденъ човѣкъ послѣ нѣколико минута умрети мора. Али одъ нѣ се може човѣкъ сачувати и уклонити, єръ она са онымъ на край репа находећимъ се рожнымъ каричицама као звѣчкама тако звѣкће, да се издалѣка чує.

Готово све зміє вребаю свой ловъ изъ потає, пакъ наєдаредъ изъ траве илъ исподъ каменя илъ стѣне смукну и увате га. Нѣке се узпужаю на дрва, пакъ се отудъ на мимопролазеће животинѣ баце. Све су зміє врло срдльиве, у часу се разяре, и онда ни одчега не зазиру него наилазе као луде. И опетъ ихъ човѣкъ, па и оне найопакіє надбіє. Найлагше є змію онда уватити, кадъ се сита наждере и преждере. Змія прогута уловлѣне и угнявлѣне животинѣ целокупно заєдно съ кожомъ и костима несажватано, и кадъ є коя, кою повећу животиньицу прогутала, онда лежи тако небрижно и

недотупавно, да ни утеħи неумħ, и люди є батинама утуку. Другчіє є змія врло брза, и брзо бѣжи; нѣно се тѣло састои изъ неброеныхъ вртала, коя су са узкимъ свезама єдно за друго повезана, и опетъ тако удешена, да се змія и скупити може и брзо а здраво одпустити.

Коликогодъ су зміє опасне, опетъ су и полезне: црва, пужева, мишева, гомилама оне подаве; своимъ разколѣнымъ єзыкомъ, коєгъ као стрѣлу изъ уста пруће, уватe бубе и муве на летеню.

Зміє се много некоте; а окромъ човѣка, кои ихъ са прироћенымъ гаденѣмъ нѣкимъ гони, имаю зміє іоштъ и много птица и сисатица, као душмане своє. Ежа смо озго споменули. Исто су тако свинѣ, коє змію гдѣгодъ увате пождеру; а тако су ласице, творови, язавци, сокролови, крешталице и роде, коє све за зміяма ходе, и ньи тамане.

39.

Бубе

Зими є у полю све ~~мирно и~~ пусто; ~~найвише є~~ птица отшило у топліє предѣле, а ~~све~~ манѣ животиньице, муве, бубе, комарци, скакавци и пр. или су

помрли или су се подъ землю и по топліимъ рупама позавлачили.

~~Алъ~~ чимъ пролеће гране и топліє сунце осія, ~~и~~ опетъ цвѣће ~~цвѣтати~~ почне, ~~пакъ намъ~~ се и птице поврате, ~~онда се~~ и све коє су живе остале муве и бубе изъ своихъ земныхъ конака и рупа извуку, пакъ се у топліємъ зраку пролѣћногъ сунца витлаю. Особито су бубице, коє намъ тада найвише у очи упадаю. Ондѣ вири єдна исподъ камена, онамо претрчи єдна преко стазе; онамо ихъ зуи весело читава рпа около младогъ лишћа и гранчица по дрвлю; онамо ихъ гмиже или се витла друга рпа по води. Свуда, у води и у воздуху, и по земльи виђамо ихъ читаве роєве. Найвише ихъ живе самце, и ако ихъ се одъ гдѣкоихъ кадкадъ као н. пр. кокица (Maikäfer) великихъ гомила и читавыхъ облака деси, опетъ неживе оне никадъ у уређенымъ роєвима као оно пчеле, комарци, и кадкадъ скакавцы, да свуда заєдно иду и заєдно єданъ посао раде, него є само ~~невезана~~ гомила, одкуда кадъ ко оће оде да се у другу помѣша и опетъ кадъ оће изаће.

Колкогодъ намъ се у пролѣће и у лѣто весело витланѣ нѣкихъ бубица допада, опетъ ихъ има многе, на коє се

и срдити морамо. Има буба, коє тако силну штету усевима и расадима и воћу почине, да све опустоше и гладъ людма причине, тако є кокица и нѣни црви.

Али бубе имаю и многе непріятелѣ и душмане, особито мећъ птицама, коє ихъ ватаю и тамане. Сенице, детлићи, говедарке, врабци, чворци, и многе друге птице све су то врло вѣште бубокрадице, а кртине и штакори траже бубе и црве подъ земльомъ, пакъ ихъ и туда тамане. Зато валя све ове бубомрзне животиньице штедити и као наше чуваре и бранителѣ одъ буба сматрати.

Силне су бубе нами шкодльиве, алъ има ихъ и полезныхъ. Трчульци die Laufkäfer са дугачкимъ ногама и грабльиве бубе Айдукаче (die Raubkäfer) са снажнымъ вилицама — полезне су тымъ што друге бубе и црве тамане.

Лешинаре (die Aaskäfer) и сви гундевальи полезне су бубе, што лешеве и ћубра єду и троше, и тако смрадъ одъ воздуха уклоне. Међу ньима има ихъ нѣке врло знамените, коима се чисто чудити морамо. Тако є буба стрвокопа (der Todtengräber). Кадъ нађе кою маню животиньицу мртву, н. п. миша илъ жабу и. пр. она одма покупи своє друге, пакъ онда све сложно мучесе, да стрвину ту

закопаю, и за чудо су при овомъ послу и постояне и вѣште. Са предньимъ ногама копаю и избацую землю, а кадъ є доста дубоко, онда га као и другогъ мртца земльомъ покрію, докъ сасвымъ незатрпаю, то су дакле праве гробаре бубе. Алъ у ту мрцину поскланаю женке своя яя, коя се ту излѣгу, и тако црвићи чимъ изъ яета измиле одма и ране себи нађу. И у овой є малой бубици дакле само любавь материя, коя є учи за дѣцу свою старати се.

Тѣло у буба као и у другихъ животиня састои се изъ три дѣла, главе, груди и трбуха. На глави стоє два повелика ока, а кадкадъ и суочице; низъ ньи стоє на глави бркови илъ пипци одъ различитыхъ видова, и стоє вилице илъ ждрѣла са субрчицама илъ пипульицама. У нѣкихъ буба' стои између грудій и главе танакъ вратићъ као жица нѣка; а кодъ нѣкихъ незнасе за вратъ ништа, глава стои са грудма сраштена, и само се єдва єдномъ пругомъ разазнає, докле є глава, и гдѣ починю груди. Груди се састоє изъ три єдно за друго сраштена као оклопа илъ панцира, и на грудма стоє озго крила, а оздо ноге. Бубе имаю увѣкъ шестъ ногу, и овесе састоє свака изъ бута, голеній и стопе са нѣнымъ

чланцима, прстима и на край овыхъ стоє илъ длаке илъ нокти. Озго на леђи има двоя крыла; горня су тврде рожне люске, и стоє као оклопъ озго; а изподъ овыхъ стоє друга два већа крыла, две танке провидне кожице, пуно жила; ова крилца даду се разширити и скупити пакъ подъ оне горепоменуте коре завући; кадъ бубе лѣте онда ихъ разпусте, а после завуку.

Бубе легу яйца, и изъ ньиныхъ яяца изклювесе црвићи; кои по дуже врѣме кадкадъ по двѣ три год. дана подъ земльомъ живе илъ подъ коромъ дрва и у старымъ трулымъ дрвима и ту непрестано ждеру. Послѣ тога замотаю се у нѣке конце, чауре, и лѣже нѣко врѣме мирне као обамрте, докъ послѣ чаура непукне, и изъ нѣ буба измили, коя є пре црвъ была.

Многа дѣца ватаю бубе, и набоду ихъ пчіодомъ пакъ у кутіяма чуваю; алъ ако неће да пытаю за име, да знаю како се коя зове, и што є найглавніє, ако неће да разгледаю сваку ситницу на тѣлу сваке поєдине бубице, да дознаю каквогъ є створа, и ако неће да пазе и вребаю, како коя живи, шта ради, шта єде, па да дознаю єлъ полезна илъ шкодльива, онда цѣло оно скуплянѣ и ватанѣ неврѣди ни-

шта, него є іошть знакъ немилостивогъ срдца и невалялогъ дѣтета, ако ихъ само заото туче и убія, што му се то мили.

40.

Пчеле.

Међу свыма мувама чела є людма наймилія. Одъ нѣ имамо медъ и восакъ. Алъ ніє само то, сбогъ чега є радо имати морамо. Нѣна трудолюбна прилѣжность, и нѣнъ дружеванъ животъ у роєвима заслужую да ихъ гледамо и да се дивимо. Пчела и мравъ то су двѣ найтрудолюбніє животиньице: одъ раногъ ютра пакъ до мркле ноћи, непрестано се ту ради, ни єдногъ тренутка несѣди се ту бадава. У ньіовомъ раду никадъ єдна другу не забунює нитъ смета, свака има и зна свой посао, пакъ га свршує. Єдне лете одъ цвѣтка до цвѣтка, пакъ беру медъ; друге купе цвѣтный прашацъ пакъ га у кошницу вуку; єдне траже смолу и восакъ, одъ коєгъ саће граде, и рупе и пукотине у кошницы залеплюю и чатлаишу; нѣке носе воду, кою такоѣеръ у кошницы за своє послове потребую.

Колико є около кошнице споля све живо и весело, іоштъ живлѣ се и веселіє у нутри ради; ту є врева одъ трудолюбныхъ радилица, ниєдна нећe да иза друге остає, све се отимаю коя ће пре и више и болѣ урадити. Овдѣ стоє єдне около улазка, пакъ држе стражу и чуваю да никои непріятель у нутра не уђе; а друге дочекую оне, што у полю раде, пакъ пріймаю одъ ньихъ донешено, и стовараваю и носе гдѣ треба да се сложи ил' употреби; єдне зидаю сатъ, друге ране црвиће, дѣцу, ил' затвараю станице, или избацую нечистоту наполѣ. Штогодъ у кошницу непринадлежи, све се наполѣ избаца, и што неможе єдна свршити, привате одма друге и помогну. При свыма овымъ пословима, живе све ове хиляде посленика мирно у слоги и любави међу собомъ. Само се єдаредъ у години побію, и ту многе мртве главе остану. У кошницы живе окромъ радилица пчела іоштъ многе друге повеће и дундастіе пчеле, то су леньи трутови, кои нигдѣ ништа неће да раде; него само око подне на часакъ изъ кошнице као у шетню излете, пакъ одма се опетъ врате, и даду се одъ радилица пчела ранити, башъ као она немоћна дѣца. Алъ онако имъ и дође плата за тай ньинъ

нерадъ. Само нѣко врѣме трпе ихъ радине пчеле, а послѣ ихъ све побію. На край лѣта, онда є тай судный данъ, тай побой трутова, гдѣ ихъ радилице пчеле све побію па наполѣ изъ кошнице избаце.

Окромъ трутова има у кошници іоштъ єдна пчела, коя ове обичне радове неради, и опетъ є све пчеле пазе и одъ сваке опасности и вреда чуваю. То є матица, царица ньина. Она се разликує одъ осталыхъ пчела тымъ, што є дужа и таня, и на репу шиляста, и крыла су іой краћа, и блећа є одъ осталыхъ пчела. Нѣнъ є посао яя носити, и она ихъ снесе грдну гомилу. Свако яйце снесе у башка станицу, и ту га прилѣпи. Послѣ нѣколико дана изклювесе изъ свакогъ яйцета ситни бѣли црвићи; ово су младе пчелице, дѣца ньина. Старіє пчеле имаю ове црвиће нѣговати и ранити, докъ не одрасте и неоячаю; а онда имъ доће врѣме да се учауре и да обамру; старіє ихъ пчеле свакогъ у своіой станици съ воскомъ запуше, и ту нѣкій данъ обамрте одлеже, а послѣ свакій црвићъ свой заклопацъ пробіє и изаће као савршена млада пчелица.

Кадъ є толико много младихъ пчела измилило, да съ маторима немаю више

мѣста у кошницы, онда изаћу наполѣ, и траже себи новъ станъ. Алъ саме никадъ изаћи ни отићи неће, докъ немаю свою матицу, коя ће ихъ извести и одвести. Младый овай рой увати се обично не далѣко одъ кошнице одкудъ су изашле, на дрво илъ цбунъ, и ту га люди увате пакъ у празну кошницу истресу. Али се валя добро чувати, одъ пчелиныхъ жаока. Ма да свака пчела, коя годъ другогъ уводе, сама мртва падне, єръ іой се жаока одкине, и одъ те ране сама умре, опетъ се оне срчано и жестоко одъ свакогъ непріятеля бране.

Медъ беру пчеле на цвѣту. Са своіомъ рилицомъ олижу оне савъ онай сладкій цвѣтный сокъ, и прогутаю, и у гуши медници претворисе тай сладкій сокъ у медъ; коєгъ кући носе и у станице као у магазине ил' окна магазинска изливаю. Станице су шестороуга одъ воска начинѣна окна. Много станица єдна низъ другу сачињаваю єдну плочицу ил' колачь, ил' сатъ, и то саће выси стрмоглавъ одъ врхъ кошнице. У кошници, гдѣ пчеле дуго стоє, буде много саћа. Єданъ є сатъ одъ другога само толико раздалеко, да може између ньихъ пчела проћи. И восакъ прави пчела као и медъ, алъ не у гуши, нити га на уста

издаѥ, као медъ, већъ на трбуху іой извире у ситнымъ листићима, коѥ пчела съ предньимъ ногама привата, съ плювачкомъ окваси, и на оно мѣсто, гдѣ ѥ нуждно ѥданъ за другій прилѣплюѥ.

41.

Чокотъ.

За христіанске народе ніѥ ниѥдно растѣніѥ одъ толике важности као што ѥ чокотъ.

Нашъ Спаситель говори: „Я самь чокотъ, а вы сте лозе; ко у мени остане, и я у нѣму, тай ће донети много плода“ Христосъ Спаситель изабрао ѥ та два вида, лебъ и вино, да се съ нами саѥдини, и подъ тымъ видовима ѥ онъ у светымъ тайнама присносущъ.

Као што лебъ тѣло рани, тако вино умѣрено піѥно разведри душу и оживи; зато пише и у Св. Писму: вино весели срдце човѣка. Алъ ніѥ све за свакогъ, ни свакій за свашто, вели пословица; а друга ѥдна каже: Млеко ѥ дѣци вино, а вино ѥ старцу млеко. Шта хоће пословица да са тымъ каже?

Чокотъ се познаѥ по нѣговой кривой чворнатой глави, виткимъ лозама, лѣ-

помъ пирокомъ запорeномъ листу, танкимъ ваталицама и ситномъ цвѣту; а ко чокота непознаѥ, зна нѣгово грозѣе или ѥ вальда видіо и ѥо ситно ил' крупно дуѣанско грозѣе, коѥ се изъ южныхъ земаля доноси и продаѥ.

У нашемъ царству има много предѣла виномъ благословенныхъ. Наша су найглавнія вина карловачко-фрушкогорска, вршачка и бѣлоцркванска. Маѣарска су найглавнія Токайска, Будимска, Ѥгарска, Печуйска и Шомлавска; Ческо ѥ найболѣ Мелничко; има вина и у Моравской, Тиролской, Истріи, у Славоніи, Далмаціи и у Ерделю, све су те землѣ виномъ богате и благословенне.

У нашемъ царству добіѥ се сваке године чистогъ вина, окромъ што се грозѣа поѥде, више одъ четрдесетъ миліона акова, и окромъ Французске ниѥдна се земля у Европи неможе виномъ са Аустріомъ мѣрити. Нѣка одъ овыхъ вина извозе се наполѣ у стране землѣ и као скупоцѣности продаю. Токайско вино држи се за найблагородніѥ међу свыма свегъ свѣта винама, и зову га царемъ међу винама.

Алъ право отечество чокота ніѥ Европа, него ѥ Азія, одкуда и сва жита и сва воћа и готово све наше домаће жи-

вотинѣ своє порекло вуку. Онамо у предѣлима између Кауказкихъ и Таурскихъ гора и Арарата расте чокотъ дивлѣ іоштъ и данасъ у великимъ гомилама, и по онымъ великимъ шумама выє се узъ дрва до у врхове вьине.

На брду Арарату заустaвіо се у врѣме потопа Ноєвъ бродъ, ковчегъ, и изъ библичне исторіє знамо, да є іоштъ Ноє чокотъ нѣговао, и да є одъ грозђа вино добіо, коєгъ снагу непознаваюћи, кадъ се преко мѣре напіо, сынъ га Хамъ почео измѣявати. Како є у светой земльи чокотъ іоштъ онда берићетанъ быо, знамо изъ исторіє Ісуса Навина, комъ су посланицы изъ свете и обећане землѣ на мотки гроздъ донели. И данасъ налазе путници у онымъ предѣлима гроздове одъ 6 до 8 фунтій тежке.

Изъ Азіє пренешенъ є и разсађенъ чокотъ найпре по Грчкой а одатле послѣ чрезъ Римляне по Таліянской. Одма у прва врѣмена послѣ Христа дошли су Римляни са своіомъ войскомъ до Дунава и до Райне, и кадъ су се по тыма освоєнимъ земляма настанили, пресадили су и чокотъ туда. У трећемъ христіянскомъ столѣтію изда Римскій царъ Пробусъ заповѣсть, да се око Дунава чокотъ разсади, тада су у Фрушкой гори прве лозе

разсађене, и одъ тога доба постои винодѣліє у овымъ земляма.

Вина има двѣ врсте: црногъ и бѣлогъ; макаръ да ніє ни оно сасвымъ црно, ни ово сасвымъ бѣло, него є оно 85 више црвено, а ово више жућкасто. Кадъ є берба, онда се грозђе бере, пакъ ил' у чабровима муля, ил' крозъ кесе цѣди, и измуляно у каце баца. Оцѣђено є вино мутно и сладко, и зовесе сладко вино 90 клюкъ илъ мастъ. Кадъ сладко вино у бурадма нѣко врѣме постои, съ ньиме се знаменита промѣна сбуде; узавре ил' како се каже узкисне; неброєно бешичица направисе у нѣму, коє се озго из- 95 надъ вина покупе; све почне као кипити, и баца пѣну већма него вріюћа и ключава вода. То све учини углѣва киселина, єдна загушльива пара, коя се изъ сладкогъ вина излучує. Цѣо воздухъ око- 100 ло тихъ буради буде томъ углѣвомъ киселиномъ тако отрованъ, да нетреба ни єданъ човѣкъ да се усуђує у нѣга, ако є радъ главу да изнесе. У такове качаре илъ подруме валя найпре чистогъ воз- 105 духа напустити, да онай загушльивый протѣра, другчіє свакій оногъ часа загушенъ буде, когодъ се усуди у нутра.

Кадъ є сладко вино преврило, онда га нико више ни познати неможе, тако 110

се промѣне. Онда добіє нѣкій особитый вкусъ, постане танко, бистро, и провидно, и буде снажно и опойно; когодъ га се мало више напіє, опіє се, па незна шта ради, него се осрамоти. Зато се брои и вино, као и пиво и ракія у снажна и силовита пића. Преврило вино послѣ се отаче, т. є. са киселице скида и у друга бурадъ претаче. у коима се оставля да стои, и што се више година чува, то све яче и болѣ быва, само што се неможе свако дуго држати.

Изнутра по бурету и у киселици ната се стрешъ, (Weinſtein) винокисъ, бѣлый каменъ нѣкій, кои се за лѣкъ употреблява. Одъ вина може се сирѣе и шпиритусъ правити. Сирѣетомъ постане вино, кадъ се на воздуху у отвореныимъ широкимъ судовима, кадама и пр. остави, гдѣ наскоро прокисне; а шпиритусъ прави се, кадъ се вино пече. Као што се одъ комине ракія прави, тако се може одъ вина шпиритусъ правити. Кадъ се клюкъ одцѣди, остає комина, коіомъ нѣки марву ране, алъ обично се одъ нѣ ракія пече. Одъ чокотовогъ угля ил' одъ спржене комине, добія се штампарско црнило, и єдна плаветна боя.

У предѣлима гдѣ неможе чокотъ да прія, алъ гдѣ много воћа има, праве

люди одъ ябука и крушака вино, ябуковацъ и крушковацъ. Ово се прави исто онако, као и горепоменуто вино одъ грозђа, алъ ово нієе никадъ онако силовито као чокотово. У горньой Аустріи, у нѣкимъ предѣлима дойне Аустріе, и у Штаєрской прависе и троши ябуковца и крушковца много; кодъ насъ се само ракія одъ овогъ воћа кадгодъ пече, и зовесе ябуковица и крушковица, као она одъ шльива шльивовица, и ово є найславнія и найболя.

42.

Пиринацъ.

У сѣвернымъ круновинама Аустріе сею люди найвише ражъ и пшеницу, а у южнымъ сею и кокурузъ и пиринацъ, и добіяю отудъ найглавнію рану свою. Ражно и пшенично брашно врло є удесно за пециво леба. И одъ кокуруза добіе се прилично брашно, алъ одъ нѣга самогъ неда, се хлѣбъ мѣсити, него се мора са ражнымъ илъ пшеничнымъ брашномъ помѣшати. Одъ кокурузногъ брашна праве Таліяни ньову поленту, а власи праве мамалюгу. Одъ пиринца неда се нипошто брашно млѣти, єрбо му

є зрно врло леплъиво, него се пиринацно зрно олюшти, осуши, и продає пакъ кува илъ у масти чмари, и тако сготовлѣно дає врло валяну и вкусну, а не башъ ни тешку рану.

Броянѣмъ и рачуномъ нађено є, да се више одъ половине свѣта пиринцомъ рани, макаръ да неможе пиринаць у свакомъ предѣлу растѣти. Кинезка држисе за отечество пиринца. У источной Индіи нема другогъ жита до пиринца. Изъ западне Индіє увезе се сваке године више одъ по миліона центій пиринца у Европу.

У южнымъ предѣлима Европскимъ: Шпаніи, Таліянской, Грчкой и Турской сеѳсе пирипаць вѣъ одъ више стотина година; и у нашемъ царству има коѳ у Млѣтцима коѳ у Приморю више одъ 120.000 ютара землѣ, коя се пиринцомъ сеѳ.

Као сва остала жита, исто тако спада и пиринаць у родъ трава. Мора се сваке године сеяти, као и ражъ и пшеница и кокурузъ, даклемъ є єднолѣтно растѣніє. Изъ корена изађе по 3 до 6 стопа высокъ, поячій на коленца подѣлѣнъ влатъ са узскимъ подебелымъ и по читаву стопу дугимъ листомъ. Цвѣтъ є класатъ, и кадъ зрно зрѣти

почне, класъ се на ситніє класиће раздѣли.

Пиринаць треба топлу землю, и землю кою вода топи. Гдѣ нема влаге и врућине неможе пиринаць пріяти. Пиринадне ньиве мораю одъ Апрійла кадъ се засею пакъ све докгодъ се усѣвъ у класъ неувати, баръ съ єдне стопе подъ водомъ непрестано стояти, а онда се мора вода на цѣви илъ ярке одпустити, да ньиве суве остану. Отуда се види, да пиринаць само у онымъ предѣлима пріяти може, гдѣ се може довольно кадъ треба воде напустити, и гдѣ є сунце толико топло, да ту воду толико грѣє, да є увѣкъ по мало млака.

43.

Іошшъ нѣка страна нами потребна растѣнія.

Окромъ нашихъ растѣнія потребуємо мы іоштъ и нѣка страноземска, коя се на лађама преко мора доносе и у дућанима продаю. Између овыхъ стварій, што ихъ мы за свакидашню потребу изъ дућана купуємо, има ихъ нѣке, коє се преко више стотина миля къ нами доносе, пакъ овдѣ на крайцаре продаю.

Найвише є таковыхъ створій одъ растѣнія. Нѣке су намъ одъ ньихъ постале вечъ тако нуждне, да готово неможемо безъ ньихъ быти, а нѣке намъ нису башъ тако нуждне, али смо се научили на ньихъ, и нерадо бы ихъ оставили, и ко бы ихъ украти хтѣо, онъ бы читавымъ земляма и велику штету нанео.

1.

У Арапской расте єдно дрво, са сяйнымъ лишћемъ и бѣлымъ мириснымъ цвѣтомъ, изъ коєгъ дугуляcте црвене бобе израсте. У свакой боби има по два єдно узъ друго слюблѣна зрна, коя се изъ узрелыхъ боба изваде и осуше и онда су та зрна тамнозелене боє. Та дрва Европейци су по источной Індіи, на южноазіатскимъ островима, по западной Індіи и южной Америци разсадили, и има вечъ 200 год. како га у великимъ разсадницима нѣгую. Та зрна купуємо мы у дућанима, послѣ ситно самелѣмо и изтучемо и вреломъ водомъ попаримо. То є кафа.

Много миліона людій пію свакій данъ кафу, алъ мало ихъ има, кои знаю ил' пытаю, одкуда се кафа доноси, и како є могућно, да се лотъ кафе тако єфтино

добіє, кадъ свакій лотъ изъ тако дальныхъ земаля донешенъ быти мора.

Да бы мы н. пр. имали коєгъ доброгъ пріятеля у Моки у Арапской, гдѣ найболя кафа расте, и кадъ бы му писали: „буди тако добаръ и пошльи ми єдну фунту кафе найпречимъ путемъ“ коє бы све землѣ морала та фунта кафе прећи? Тай найпречій путъ бьио бы ево овай: Одъ Моке, црвенымъ моремъ до Суєца, одатле сувомъ земльомъ преко Каире до Александріе; одатле опетъ средиземнымъ и ядранскимъ моремъ до Трста, коє є найвеће Аустрійско морско пристаниште. Овлашно узето износи тай путъ преко 300 Аустрійскихъ миля. Кадъ бы намъ дакле тай нашъ добрый приятель ту фунту кафе поклониo, морао бы є у Моки на лађу дати до Суєца, одатле бы се морала на камилама до Александріе донети, ту опетъ на лађу узети до Трста и одатле на коли до насъ донети. То све небы могли искати да намъ се забадава носи, него є право, да за тай преносъ (транспортъ) платимо. Да узмемо, да бы морали за свако 10 миля само 1 крайцару платити, коє є башъ мало, то бы насъ поклонъ тай већъ у Трсту 30 крайцара коштао, зашто? а мы добіямо кафу овдѣ кодъ насъ у дућану одъ

трговца, кои є ніє на поклонъ добіо, него є купіо, и кои мора понѣшто и добитка имати, готово за 30 крайцара. То є профитъ коєгъ одъ трговине имамо.

У єдну трговачку лађу стане по више хиляда центій кафе, а многе стотине лађій броде сваке године и непрестано, одъ оныхъ пристаништа, гдѣ се кафа купує, и доносе є у Европу. То є єдно, што учини сваку центу кафе ефтиніє, него кадъ бы се свака цента башка доносила. А друго є, што те лађе по кафу идући неиду праздне, него понесу читаве терете стварій, коихъ кодъ насъ много има, а тамо мало, као: стакла изъ Ческе, тканица изъ Моравске, гвозђа изъ Штаєрске, клавире изъ Беча и пр. и са тымъ дође насъ кафа опетъ єфтиніє, єрбо се лађе исте наплате за терете, коє тамо однесу, пакъ єфтиніє онда терете одонудъ донѣти и дати могу. Ако коштує єданъ теретъ кафе одъ 1.000 центій н. пр. 1.000 форинтій до насъ, то долази одъ 1 центе 1 форинта, а одъ 1 ℔ 1 новацъ; и ако коштує єдна цента кафе ондѣ на мѣсту, и изъ прве руке 20 фр. коє єдва кошта, єръ є онудъ кафе исто тако много, као што є овдѣ кодъ насъ грашка илъ сочива и пасуля, то дође 1 ℔ 20 новаца безъ оногъ 1 новца за транспортъ; и

кадъ ово проесапимо, онда нiє чудо, да є наши трговци по 30 илъ 40 новаца фунту давати могу и опетъ с' профитомъ.

2.

Арапъ, коме кафа кодъ куће расте задоволянъ є, кадъ є чисту пiє, безъ икоє смесе; алъ мы Европейци хоћемо узъ кафу iоштъ и друго коєшта, хоћемо и шећера, и млћка и то дебелогъ млћка и хлћба бћлогъ, у виду зèмичака и киф-лiй и другчiє. Што се овыхъ колача и млћка тиче, тогъ имамо кодъ куће и за ньи знамо, одкуда ихъ и како добiямо. Алъ шећеръ, колкогодъ намъ се познатъ чини, и колкогодъ смо научени на нћга, опетъ є страноземскiй производъ, кои исто онако големъ путъ и силне землћ прећи мора, докъ до насъ доспћ.

У южнымъ краєвима Азiє, у источ-ной Индiи, Кини и свыма вèћимъ остро-вима, особито на источной страни Аме-рике, у слободнымъ држављама, у Мексику и Бразилiи, разсаћує се по великимъ просторима землћ єдно растћнiє, коє као и наша жита у фамилiю трава спада, и коє є по изгледу сила на нашу трску на-ликъ. Растћнiє то зовесе по шећеру ко-єгъ дає, шећеръ-трска.

Европейци познали су шећер-трску текъ у врѣме крстоносныхъ ратова, кадъ су у источне землѣ и у Єрусалимъ ишли, и онда су є пренели и разсадили по южнымъ краєвима Таліянске. У 16. и 17. столѣтію пренели су є и разсадили у Америку, гдѣ се за кратко врѣме разсадници силно умножише и трговина са шећеромъ махъ преоте, алъ и повода даде оной бездушной и нечовѣчной трговини са роблѣмъ црнаца.

Као свакій усѣвъ и расадъ, тако потребує и шећер-трска брижльиву нѣгу, и за берићетно пріянѣ нуждно є кише. Деветогъ мѣсеца уцвѣта и онда є врло лѣпо видити; дванайстогъ мѣсеца пожути и листъ се осуши, и то є знакъ, да є трска узрела, и да се садъ може сѣћи.

Садъ є почну са оштрымъ сѣкирицама близу главе сѣћи, одсѣку врхове, коє илъ расађую илъ марви за рану даю, одчупаю лишће, коє илъ на ватру гору илъ за подстирачь подъ марву узимлю, а трску изсѣку на штапове одъ три стопе дугачке, коихъ по 20 или 30 у єданъ снопъ вежу, и у воденице илъ суваче носе. Овдѣ буде трска са великимъ и тежкимъ вальцима изгнѣчена и изцѣђена, цѣдећи се сокъ крозъ левкове у велике казане уваћенъ, гдѣ

се малко укува и пѣна сбаци. Послѣ се у другимъ казанима іоштъ већма укувава, и у нѣга мало цеђа метне, кои му сву киселину одузме, и онда се у бурадъ сиплѣ, гдѣ се стине, упитія и стврдне. Лошіи шећеръ, кои се неможе да стине испусти се оздо у друге судове да изцури, то є моласа илъ сирупъ, тай є црвенъ и узимлѣ се за пециво ракіє одъ шећера, то є румъ. Онай у брадма остаюћій шећеръ зове се грубый шећеръ, фаринъ. Кадъ се овай сасвымъ стврдне, и осуши, онда се шалѣ у Европу, и ту се у шећеркувницама (рафинеріама) пречишћава, рафинира, и у калупе главе ліє. Рафинирати є шећеръ тврдъ и бѣо, а грубый шећеръ брашнавъ є и мркъ.

У нашемъ се царству сваке године више одъ по миліона центій шећера рафинира и потроши. Найвећа часть одъ тога потроши се у кафу и тей, а остало за кувано воће (Dunſtobſt) у колаче, у апотекама и на друге занатлійске потребе. Алъ то ніє савъ шећеръ што се у нашемъ царству потроши. Будући да се шећера налази и у другимъ растѣніяма не само у шећер-трски, то су люди кушали и изъ другихъ растѣнія шећеръ цедити и правити, и тако га праве данасъ изъ єдне репе, и тога шећера на-

чинисе у нашемъ царству сваке године близу 300.000 центій, кои се такођеръ савъ потроши.

3.

Кодъ кафе є зрно, коє є по трговину тако важно, а кодъ шећер-трске є сокъ. Кафа намъ се доноси онаква каквае одъ нарави, и мы є текъ онда пре негъ што ћемо є пити учинимо. Шећеръ намъ долази већъ учињнъ, само не израђенъ, него текъ спремљнъ а овдѣ се сасвымъ учини и изради. Алъ има іоштъ єданъ трећій страноземскій производъ, кои намъ є далеко важніи постао, нежели кафа и шећеръ, тай се добія одъ єдногъ трећегъ прекоморскогъ растѣнія, одъ коєгъ люску семена употреблявамо и одъ нѣ єфтине хальине правимо, то є памукъ.

Памукъ се добія у топліимъ краєвима умѣреногъ пояса землѣ одъ єдне билъке, а у вреломъ поясу землѣ одъ єдногъ шушня илъ дрвета, кои брижльивомъ нѣгомъ и у умѣреномъ поясу землѣ пріяти може.

Памук-трава' има у южномъ краю Европе, сѣверной Африки, на средиземнымъ приморяма Азіе, у Источной Индіи и у Кини, алъ іоштъ далеко су већма

разплоћене на источномъ приморю сѣверне и южне Америке и на западноиндійскимъ островима, гдѣ су Европейци големе просторе землѣ ньомъ засадили.

Памук-дрво буде по 15 до 20 стопа высоко, има широко запорено лишће, и великій петеролистъ жутъ, а кадкадъ и црвенъ цвѣтъ. Плодъ су главице, кое се на више залистака као капака отвараю и у ньима є пуно сѣмена. У истымъ тымъ главицама стоє стиснуте и около сѣменыхъ зрна умотане дугачке, честе бѣле илъ жуте длаке памука.

У врѣме памукбербе милина є погледати на памукрасаднике, на ньино широко угаситозелено лишће, на велико жуто цвѣће и као снѣгъ бѣлый памукъ, кои изъ полупуклыхъ главица вири. Памукдрво има у истый махъ и на истымъ гранчицама и зрелыхъ главица и зеленыхъ и у цвѣту, како се кои пупакъ пре илъ доцніе разбіе.

Колике се грдне гомиле памука сваке године преко мора у Европу увезу, види се отуда, што се у самой Аустріи и нѣнымъ памукпредіоницама сваке године више одъ по миліона центій памучногъ конца опреде, а много више опреде се у Француской и особито у Енглезской. Одъ овыхъ силныхъ памучнихъ еспапа,

кои се у Европи начине, однесе се нѣка часть опетъ натрагъ преко мора у исте землѣ одкудаѥ памукъ донешенъ, алъ већа се часть овдѣ подере.

Све ово и прединo и тканѣ памука извршуѥсе са машинама. У Кини и источной Индіи раде люди све ово прстима и на просте справе, а кодъ насъ се свршуѥ и гребенанѣ и преденѣ и бѣленѣ и фарбанѣ и тканѣ на великимъ машинама и то све парнымъ, паромъ теранымъ.

На машинскомъ разбою изради ѥданъ човѣкъ за ѥданъ данъ управо онолико, колико ѥданъ Кинезацъ са своимъ вретеномъ илъ разбоіомъ за читаву годину дана. Данасъ убѣле люди платна, у особитымъ справама за ѥданъ данъ толико, колико су пре ѥдва за нѣколико мѣсецій дана убѣлити могли.

44.

Сунѣеръ.

Мы узимлѣмо многе ствари у шаке, и употреблявамо ихъ, а нитъ знамо, одкуда су, ни управо шта су. Тако намъ быва и са сунѣеромъ, коѥгъ често у куѣи употреблявамо; врѣдно ѥ дакле штогодъ и о нѣму на ближе знати.

Кадъ се сунѣеръ у воду замочи, онъ се оногъ часа водомъ напуни; ако се онда сгнѣчи, онъ опетъ сву воду изъ себе изда. Онъ се састои изъ самыхъ ситныхъ, танкихъ и виткихъ уплетеныхъ цѣвића, у коѥ и међу коѥ вода брзо уђе; а будући да су цѣвићи ти врло меки и витки, то одма сву воду чимъ се мало сгнѣче одпусте.

Дуго се ніѥ знало, спадали сунѣеръ у царство животиня ил' растѣнія. Садъ се зна да у прво спада, и да ништа друго ніѥ, него као нѣкій оклопъ и сатъ одъ нѣкихъ ситныхъ мекихъ морскихъ животиньица. По стѣнама у мору, дубоко подъ водомъ, навата се сунѣеръ у већимъ ил' маньимъ найвише округластымъ лоптама, и одатле га мораю люди не башъ безъ муке вадити, износити и за продаю спремати. Ово быва на два начина. Сунѣероловци мораю се гнюрати подъ воду, у дубльину, и ножемъ сунѣеръ са стѣна одсѣцати; или узму гвоздене тророге куке на дугачкимъ моткама утврђене, и съ ньима сунѣеръ чупаю. Онай сунѣеръ, што га гнюрци сѣку, далеко ѥ больи.

Сунѣеръ ніѥ одма како ѥ изъ воде извађенъ, за потребу удесанъ. Онъ се мора найпре одъ блата опрати, то быва пранѣмъ у топлой води, и онда се износи

на продаю. Пре негъ што га употребляВати почнемо, добро є прегледати га, и изтрѣсти и опрати, єрбо остане и блата и пѣска и камичака у нѣму.

Сунѣеръ, кои се у Аустріи продає, доноси се найвише изъ средиземногъ мора; многи се извади и у нашемъ приморю на истріянскомъ полуострову. Трговачке лађе донесу сваке године грдне гомиле сунѣера у пристаниште Трстанско и Млѣтачко, одкуда се послѣ са осталымъ трговачкимъ еспапима у све краєве царства разнесе. Найбогатіи су сунѣеромъ грчки острови средиземнога мора.

Измеѣу острова Родуса и Азіатскогъ приморя има єдна высока стѣна изъ мора, коя само мало плодне землѣ има са нѣколико бадемдрва и маньимъ шушнѣвима. Ту живе нѣколико грчкихъ фамилія, коє читаву годину ништа друго нераде, вечъ само сунѣеръ беру и за продаю спремаю.

45.

Соо.

Соо є за рану людма необходно нужда, макаръ да се нетроши као єло, него само као зачинъ у єла. И саме наше домаће животинѣ мораю понѣшто соли у

єлу илъ пиħу добити, ако ħемо да здраве буду и да пріяю.

Соо се налази илъ чиста и у тврдомъ камену, каменита соо, илъ са земльомъ смħшана. Она се само изъ солокопньій вади и одма продає; а ова се мора испирати найпре.

Соо є тогъ створа, да се у води растопи, разиħе. Кадъ пустимо груменъ соли у чашу воде, видимо да грумичка тогъ за кратко врħме нестане, алъ вода, коя є пре соли сладка была, садъ є одъ соли слана постала. Такове слане воде сланаче извиру на више мħста изподъ землħ, кодъ насъ н. пр. у Сланкамену; та у води растоплħна соо, даде се одъ воде одлучити и на суво извадити. Ово быва одпаренħмъ воде.

Познато є свакомъ, да се вода у пару дигне и одлети, и то у толико брже, што на топліємъ мħсту стои. Мрвице соли, кое се у той води находе, немогу излетити, него остану на дну котлова илъ тиганя и тепсія насуво. Гдħ много сланыхъ извора сланача има, или гдħ се даде чиста вода преко такове са земльомъ помħшане соли навести, да є испере, нареди царство удесна зданія и оправе за ваденħ соли. Ту се слана вода у велике на широка огньишта ставлħне

тепсіє сипа и у пару отѣрує. Чимъ є вода одпарила, наватасе соо на дну тепсія у мале лѣпе коцкасте кристале, затымъ се сва та іоштъ по мало мокра соо у веће узке и шилясте као кесасте одъ прућа оплетене корпе илъ дрвене сандуке метне и у врелымъ собама остави. Ту се и оно мало влаге осуши, и онда се та соо у бурадъ трпа и на продаю извози. Тако се добива одъ сланача свакій данъ по више стотина центій соли. Ако те слане воде немаю у себи много соли, онда бы више дрва коштовала, него што бы се на соли добило, и онда се ради тако, него се онда вода та најпре преко шибля као метала, коє на высокимъ дуваровима окомице задевене и утврђене стоє, озго сипа; и докъ до доле прокаплѣ сила воде извѣтри и соо остане у оной оздо изподъ метала наватаной води много сабієнія, вода сланія. То се зове градиранѣ. Та вода сиплѣ се садъ на оне горепоменуте тепсіє, и ватромъ се у пару отерує.

И морске воде имаю у себи окромъ другихъ коєкаквыхъ соли много и ове праве соли. И изъ ове воде вадисе соо на истый начинъ, испараванѣмъ воде, алъ не ватромъ, него топлотомъ сунца,

кое се само у топлымъ предѣлима чинити може.

Леба и соли, па доста ране. Нема безъ соли єлу зачина; веле пословице. Ни тѣсто за лебацъ неможе неслано остати. Желудацъ свако єло пре и лагше свлада, кое є солю зачинѣно; ма да є и то истина, да су опетъ преслана єла шкодльива, и нипошто се неваля на ньи навикнути.

Соо є врло важна за сачуванѣ єла, одъ неуквареня и трулежи. Мѣсо безъ соли никадъ се одржати неда, а лѣти па и у ладнымъ подрумима брзо се уквари. Алъ и у зиму мора се соо додати, когодъ є радъ, да мѣсо дуже сачува. Зато се свиньско мѣсо и сланина соли. Исто се тако соли рыба. Исто є тако нуждна соо за зелени; ко бы могао киселый купусъ сачувати, да се неуквари, безъ соли? Уобште се соо, овай найстаріи и найпростіи зачинъ тако силно и многоструко у єла узимлѣ, да ніє могуѣно све броити.

Найпослѣ соо се неупотреблява само за зачинъ и чуванѣ єла, него и за правлѣнѣ соде, сольне киселине, и бѣликреча, кои се у различнымъ занатима силно потроши.

Меѣу свымъ Европскимъ земляма и држава ма у нашемъ царству най-

више соли. Овдѣ се извади сваке године преко 6 миліона центій. Найвише є се извади изъ солокопный кодъ Виличке, у Галиціи, послѣ є се вади и по Мађарской, Ерделю, горньой Аустріи, Салцбуржской (отудъ и име) Штаєрской, Тиролской и у Буковини; а у приморю и у Далмаціи вадисе соо изъ морске воде. У осталымъ круновинама нашегъ царства нема ове, алъ има другихъ соли, горке и остали. Кодъ оволикога богатства на соли ніє само могућно све народе нашегъ царства са солю снабдѣти, него се и силна у стране землѣ извози и продає. Русія, Турска, Прайска, Швайцерска вуку соо по найвише изъ Аустріє.

46.

Злато и Сребро.

Врѣдность сваке ствари зависи уобште одъ тогъ, каква свойства има, и колико намъ є полезна илъ нуждна. Алъ то ніє свуда ни кодъ сваке ствари; другчіє бы морало гвожђе далеко већу цѣну имати него сребро и злато. Безъ гвожђа небы ни найнуждніє потребе прибавити могли; безъ сребра и злата може човѣкъ живити, да никоє нужде не осѣћа нити

коєгъ уштрба своіой срећи и задоволь- 10
ству на овомъ свћту.

И опетъ є сребру и злату іоштъ одъ найстаріихъ врћмена већа цћна дата нежели гвожђу, а томе има више узрока. Сребра и особито злата мало се и рђдко 15
налази, а гвожђа врло много има свуда. Сребро и злато даю се найлћпше угладити и найсяйніи су измећу свихъ осталыхъ руда, и на ньи се никадъ хрђа невата илъ врло тешко. Сребро и злато 20
даде се на нћке ствари употребити, за коє ни єдна друга руда неваля. Найпослћ, злато се находи готово увћкъ чисто, гдћ се одма по бои, по сяйности, и по осталымъ свойствима своимъ као благородна 25
руда укаже, коя се одма топити, ковати и израђивати дає; а све остале руде налазе се у различнымъ смћсама, и мораю са многимъ другимъ пословима єдна одъ друге одлучиване быти, пре него што 30
ихъ хоћемо да куємо и израђуємо.

Ватра, коя є снажна да сребро растопи, ніє снажна да злато растопити може; и по томе є злато претежніє. Єдна плочица злата колико крайцара велика, 35
даде се тако яко разтиньити, да бы са тымъ листомъ много хиляда крайцара позлатити, са єднымъ дукатомъ читавогъ

коня и коняника у злато обмотати могао и та разтиньивость подиже цѣну злату.

Да врѣдность илъ цѣну злата са осталымъ рудама споредимо, валя ово запамтити, да єдна фунта злата толико врѣди и толико се скупо продає, као 15 фунтій сребра, илъ 200 фунтій живе, илъ 675 фунтій бакра, илъ 800 фунтій калая, илъ 4160 фунтій олова, илъ 5500 фунтій гвожђа.

Алъ злато и сребро непродає се на фунте, него на мѣре одъ по фунте, и такова єдна мѣра зовесе марка. Єдна марка злата илъ сребра има 16 лотова обичне трговачке мѣре, илъ врло малчицо више.

Како се злато и сребро употреблява, то може свакій знати башъ ако неће ниєдне мрвице свога собственогъ злата и сребра имати. Штогодъ у людскимъ очима найвећу врѣдность има, то и людско срдце найвишимъ светиняма своимъ у знакъ почитованя жертвує и посвећує. Злато су донели на даръ мудраци са истока Исусу Христу као дѣтету у яслама лежећемъ; са златомъ и сребромъ украшавали су люди све ствари, ков су у славу и почитанѣ Творца небеснога, Христа Спасителя, майке Божіе и Божіи Угодника и светителя намѣнѣне. Светый

причестный путиръ или є одъ злата ил' сребра сливенъ илъ баръ позлаћенъ и у богатымъ црквама са скупоцѣнымъ драгимъ каменѣмъ накићенъ. Исто су тако дискоси одъ злата и друге свете оправе црковне. Свето Еванђеліє обично є оковано златомъ илъ сребромъ, исто тако целиваћи крстъ и целиваће и остале иконе; одъ сребра су чираци, кадіонице и кандила, одъ сребра и злата начинѣне су и саме свештеничке одежде и проча, єръ се злато и сребро у танке конце пресги, пакъ као свила и ланъ ткати дає.

Знаци царскогъ достоянства круна и скиптаръ и ябука одъ злата су начинѣни и скупоцѣнымъ драгимъ каменѣмъ изкићени. Кадъ ко отечеству своемъ добра чини, и царъ хоће да га зато одликує, онъ му даде видиме знаке нѣгове царске милости, да ихъ носи и да се поноси ньима, а то су звѣзде илъ крстови илъ колайне на прсима; и ови су знаци обично одъ злата илъ одъ сребра ковани; алъ они бы исто тако врѣдили макаръ и одъ гвожђа илъ бакра были; ніє руда ни нѣзина врѣдность, него высока милость царска, што знацима тыма цѣну, и врѣдность дає; и шта є врѣдность руде према милости.

Будући да є злато тако врло меко да се ножемъ сѣћи и прстима савіяти дає, зато се никадъ чисто не кує, ни у новце, ни у прстенѣ, игле, минѣуше, ланчиће гривне ни друге адиѣаре и украсе; него му се увѣкъ придодає по мало одъ друге коє тврђе руде, и то сребра илъ бакара. Исто се тако придодає, сребру помало бакра, да тымъ тврђе буде.

Сви наши златни и сребрни новци кую се у царскимъ новчанымъ ковницама. Окромъ цара нема нико права новце ковати; когодъ се усуди фаличне новце ковати, илъ за новчану замѣну наменѣне папире, банке правити, тай преступлює законъ и подпада подъ велику казнь. Златни новци зову се дукати, а сребрни новци сребрняци, и како є кои веħій илъ маньій има по врѣдности своіой различита имена. Обично стои на єдной страни представлѣнъ царскій ликъ, а на другой царскій орао. Алъ има и таковыхъ новаца и дуката и сребрняка, гдѣ є на єдной страни ликъ Майке Божіе а на другой царевъ ликъ израженъ.

Међу Европскимъ земляма наше є царство найвише са сребромъ и златомъ благословенно; и међу аустрійскимъ земляма Ердель є права златокопна земля. Ту се налази найвише злата, и найвише

чистогъ сувогъ; вадисе илъ изъ брда Ердельскихъ, рудника, између рѣке Мориша и Златнице, или изъ песка и блата на обалама те обе рѣке.

Мађарско є злато найболѣ, али се неналази чисто, него са другимъ рудама помѣшано, и мора се излучивати. Злата се понѣшто и у Дунаву, Тиси, Драви, Моришу, Керешу и у осталымъ рѣкама у чистомъ зрну налази, ков се изъ пѣска и блата испира и вади. Злата има и у Банатскимъ и у Салцбуржскимъ, Тиролскимъ, Штаєрскимъ и Ческимъ планинама. У намастиру Клостернайбурту близу Беча има єданъ стародревный путиръ, кои є одъ злата изъ Дунавскогъ пѣска изапратога скованъ.

Цѣо добитъ на злату изнео є у нашемъ царству године 1855. 5.500 маркій, илъ по фунтій, у години 1847. 7.529 а одъ тогъ доба сваке године се све више добива, єръ се сваке године све брижльивіє и свойскіє у рудокопняма ради. Кадъ єдна марка злата толико фор. сребра врѣди, колико у години има дана, колико є фор. добивено на злату године 1855? а колико године 1847? и кадъ се изъ єдне марке злата 81 комадъ дуката сковати даде, колико се комадій дуката сковало године 1855. а колико године 1847?

Сребра се найвише вади у мађарскимъ и ческимъ рудокопняма, и ово су найстаріє и найдублѣ среброкопнѣ у цѣломъ царству нашемъ; овдѣ су и први сребрни новци ковани, особито у мѣсту што се Іоакимсталъ, Аѣимовъ долъ зове, отуда су тій новци прозвани Іоакимсталери, Аѣимови талири, а доцніє є изоставлѣно име Іоакимъ и остало само талери илъ талири, долари. Мало манѣ сребра налази се у Ерделю, има га и у Банату, и у Тиролской, у Буковини, у Штаєрской и у Салцбуржской. Цѣо добитъ године 1855. изнео є 103.170 маркій, а године 1847. 115.681 марка. Єдна марка сребра врѣди 24 фор. и 66 новаца, колко є дакле изнело фор. цѣло 1855, а колко 1847. године добивено сребро?

47.

Гвожђе и жива.

По врѣдности, што є мы поєдинымъ рудама успоређено са осталымъ даємо, злато є найблагороднія руда; послѣ нѣга долази сребро; између обоєгъ стои платина, коє се у Аустріи нимало неналази, алъ у уралскимъ планинама врло много. Платина є тежа одъ злата, алъ ніє ни

боіомъ ни сяйностћу онако лѣпа, као злато ил' сребро.

Алъ кадъ узмемо руде по ползи и потреби, кою одъ ньихъ имамо цѣнити, онда є гвожђе прва и надъ свима найглавнія.

Ни єдно станѣ людско, ни єдна околность ни замыслити се неда, гдѣ намъ небы гвожђе преко потребно было. Колико су намъ домови, одѣла и єла за животъ нуждна, то свакій зна; алъ како бы ихъ човѣкъ набавляо, да небы гвожђа было, то вальда нико ни помишляо ніє. Ако є ключь ил' брава, да се кућа заключа, ако є игла ил' маказе, да се одећа коя скрои и сашіє, ако є ножь ил' бритва, да се комадъ хлѣба одсѣче, безъ гвожђа ни маћи. Ако бы и онай у шуми живећій човѣкъ хтѣо найпростію колебицу да одъ дрва себи сгради, мора опетъ са гвозденомъ сѣкиромъ дрво сѣћи и безъ гвожђа ни маћи. У свыма занатлійскимъ алатима, као и у свакомъ оружію, и у свыма осталымъ справама и машинеріяма, што ихъ люди у помоћь своіой снази требую, свуда є гвожђе найглавніє, безъ нѣга нигдѣ ни маћи.

И овомъ овако полезномъ и прѣко нуждномъ рудомъ, наше є царство пуно препуно; окромъ Шведске, ни єдна га у

Европи земля толико много нема. Окромъ Млѣтачке, Далмаціе, Приморя и горнѣ Аустріе вадисе гвожђе у свыма крунованама, алъ найболѣ у Штаерской и у Краньской, кое е тако валяно, да га и странне землѣ, кое свога собственога гвожђа довольно имаю, опетъ купую и извозе, ербо се болѣ негъ икое друго израђивати дае.

Године 1847. изваѓено е у Аустрійскимъ гвозденымъ рудокопняма 3,623.239 ц. гвожђа. Одъ тога было е 498.704 ц. ливеногъ а остало е простогъ гвожђа. Єдна цента ливеногъ гвожђа дае се за шестъ и по форинтій, а єдна цента простогъ гвожђа за 3 фор. и 85 новаца, и по томе е ласно проесапити, колико се новаца одъ самога гвожђа добыва.

И гвожђе се даде као и све остале руде слабіомъ ватромъ размекшати и онда чекићима ковати, а ячомъ ватромъ разтопити, и онда у различне калупе ливати.

Међу рудама има єдна са врло особитымъ свойствима. Та нетреба ватре да е растопи, а неда се ковати, ни у калупе ливати; и опетъ е по люде одъ велике ползе. та руда зове се жива.

Прво што намъ на живи у очи пада, то є нѣзина форма. Злато се налази макаръ и у ситнымъ текъ увѣкъ тврдымъ мрвама и зрну; сребро и злато ако се на ватри и растопе, опетъ одма затымъ стврдну, и даю се ковати; алъ жива є сама одъ себе, безъ ватре, растоплѣна и течна као вода; састоисе изъ капльица, као вода; даде се изъ єдногъ суда у другій изливати и уливати, као и вода; и іоштъ є у нечему наликъ на воду: вода се претвори, кадъ є мразъ увати у ледъ, смрзнесе; исто се тако и жива на мразу смрзне, и онда се даде као и сребро ковати; само што треба врло лютогъ мраза, кои ће живу смрзнути, а тако лютогъ мраза и зиме у нашимъ предѣлима никадъ нема.

Друго є знаменито свойство живе то, што се у ньой свака друга руда, изузимаюћи гвожђе и іоштъ нѣка, разиђе, исто онако као оно соо ил' шећеръ у води. Кадъ се ма коя златна сребрна ил' калайна стварь у живу метне, она се разиђе у живи, и смѣша се са ньомъ. А кадъ се та смѣса крозъ крпу процѣди, онда већа часть живе процури, а у крпи остане нѣко бѣло гушће рудно тѣсто, то є та права смѣса живе са ономъ другомъ рудомъ. Ту смѣсу зову Амалгамъ. Та-

кови Амалгама има различитыхъ, златныхъ, и сребрныхъ, съ коима златари различне ствари позлаћую ил' посребрую. Амалгами калайни, т. є. смѣса живе и калая употребляваcе за поставу стакленыхъ плоча, и то буду огледала. А кадъ ко хоће, да живу одъ те друге руде опетъ на чисто одлучи, мора смѣсу ту у гвозденъ судъ бацити, кои є судъ као нѣкій малый казанъ удѣшенъ, са дугачкомъ танкомъ савиєномъ и крозъ табарку у ладну воду сведеномъ цѣви. Кадъ се тай казанчићъ угрѣє, жива се у пару претвори, башъ као оно изъ комине ракия; та пара пролази крозъ ону цѣвъ, лулу, у ладну воду, гдѣ се излади, сгусне и капляма овдѣ у воду пада; а друга руда остане у казану.

Ни єдне руде нема, коя свой споляшный видъ и изгледъ тако мѣняти може као жива. Обично є бѣла као сребро, и сяйна є онако, и непровидна и течна. Кадъ се узме са често мѣнянымъ воздухомъ мѣшати и муѣкати, она се претвори у пепелястъ ил' црнъ прашакъ, кои на ватри подржанъ лѣпо поцрвени. Найзнаменитія є споя живе са сумпоромъ, коє се у нѣкимъ предѣлима много находи. Жива, коя є собомъ као сребро бѣла, и сумпоръ, кои є собомъ као злато жутъ,

кадъ се споє, даду єданъ лѣпо црвенъ каменъ, кои ону лѣпу алъ отровну црвену фарбу дає, што се циноберъ зове.

Шпаньска є іоштъ пре Христа позната была као земля живомъ богата, и Римляни су изъ Шпаньске живу износили, и живымъ сребромъ звали, отудъ име живе. Окромъ Шпаніе Аустрія є између свихъ Европскихъ држава живомъ найбогатія.

Аустрійска жива вадисе найвише у рудокопняма Краньскимь у Идріи; алъ има живе и у Мађарской и у Ерделю и у Штаєрской. Године 1847. добывено є у Аустріи 3.641 цента живе, цѣна є одъ фунте 2 фор. и 70 новчића.

48.

Огрѣви.

За огрѣвъ узимлю се іоштъ одъ найстаріи врѣмена шумска дрва, и неброєна колена люди живили су на свѣту и помрли, и ніе имъ ни на умъ падало, да може и друго што за огрѣвъ поднети, ил' да може врѣме доћи, да ће дрва нестати, ил' да ихъ неће за огрѣвъ довольно быти. А врѣме то озбиля доће. Кодъ насъ текъ починѣ, а у другима є

земляма вѣкъ одавно почело. Ту оскудость дрва найвише су привели господари одъ шума, єрбо су се отимали, да дрва у новацъ учине, а нису хтѣли да помысле, да њини потомци неће моћи новце у дрва и у шуме учинити.

Єдна буква ил' єданъ чамъ потребує најманѣ 40 година дана, докъ толико узрасте, да се могу одъ нѣга цѣпанице сѣћи; а да изгоре нетреба му ни толико сатій, некмолъ година.

Ко свою шуму нештеди и непази, да на єдномъ краю исто онолико расте, колико є на другомъ краю сѣче, тай шкоди себи и цѣлой околини своіой. Лагкоумымъ сѣченѣмъ шуме, не само да дрва нестає, него се и земльи и предѣлу она благотворна влага отима, и предѣли се вѣтровима излажу, кои найплодніє землѣ изсуше и извѣтре, пакъ неплоднымъ начине, єръ нема дрва, да ихъ закланяю.

За чуванѣ шума и вѣшто поступанѣ са шумама наређени су у свыма мудрымъ држављама шумари, кои се о овомъ бринути имаю, и брига є ова врло важна, єръ мы требамо одъ шума не само огрѣвъ, него и грађу за куће, и дрво за силне друге потребне алате, справе и нуждне покуѣне ствари.

Алъ болѣ него найвѣштіи и наймумудріи шумари, и болѣ него сви ускупъ люди, штогодъ ихъ на свѣту има, састарао се Богъ за сачуванѣ шума, кадъ насъ є навео, да смо и другихъ стварій нашли, коє као и дрво ил' іоштъ болѣ негъ дрво за огрѣвъ поднети могу.

Те ствари су каменитый углѣви и тресетъ.

Каменитый угаль исто се онако изъ землѣ копа као што се руде копаю. Енглезска га дає међу свыма европскимъ државама найвише. Енглези су први почели тай угаль тражити и за огрѣвъ употреблявати; и они су први были, кои су врѣдность тогъ угля познали, и кои су га за огрѣвъ припремити умели. У Енглеской се употреблява каменитый угаль не само за ватру у парнымъ лађама и колма, него и за домаћій огрѣвъ, за огньишта и пећи.

Съ почетка є трошеню угля и употребляваню за огрѣвъ то сметало, што у нѣму смоле и сумпора има. кои на ватри яко смрде и люде загушую. Алъ люди су наскоро изумели иачине смолу и сумпоръ излучити, и онда є овай угаль за огрѣвъ неизказанъ. Доцніє су пронашли люди начине, изъ истогъ угля єдну горећу пару излучити, кою данасъ за освѣтляванѣ улица и дућана по варо-

шима употреблюю и болѣ свѣтли негъ
70 икои зейтинъ ил' икоѥ свѣће. Та пара
зове се свѣтлећій ил' освѣтлюћій
гасъ (Leuchtgas). Онъ се даде и одъ
дрвета, и одъ зейтина и одъ другихъ
горећихъ ствáрій правити, алъ гдѣ га
75 много и ѥфтино треба, ту ѥ угаль най-
пречи и ѥдини, изъ коѥгъ се прави. Тай
гасъ може врло лагко и пагубанъ быти,
ѥръ ѥ загушльивъ, и удави люде, кадъ
га дисати мораю, зато валя луле и сла-
80 вине, одкудъ гасъ тече, увѣкъ добро
затварати, и не валя у затворенымъ и
малымъ собама гасъ тай горети, а собе
такове треба чешће ветрити ил' на
одушке непрестанно отворено држати.

85 Каменитогъ угля има различныхъ
врстій, найболыій ѥ онай, што ѥ угасито
црнъ, сяянъ и тако тврдъ, да се поли-
тирати даде, 12 фунтій найсувлѣгъ и
найтврђегъ буковогъ дрвета ѥдва толико
90 ватре даде, колико 7 фунтій угля, то ѥ
дакле текъ у полу. Тай угаль зове се
црный ил' сяйный угаль.

Много ѥ кртіи пакъ и манѣ вреданъ
мркій угаль. У таванима мркога угля
95 налазе се іоштъ читава целокупна дебла
заѥдно са гранама, лишћемъ и плодовима,
и могу се ясно познати, каква су, и у
кои родъ спадаю; алъ и угаль ѥ овай

дрвету тако подобанъ, да бы га многи за спалѣно дрво држали. Одъ овогъ угля најболѣ горе онай, што є тврђи и сяйніи; а што є кои кртіи и више на дрво наликъ, тымъ слабію ватру дає. Најлошіи є онай, што є тако кртъ, да се међу прстима као грудва землѣ разпада; овай се угаль мора најпре квасити, пакъ у калупе тезати и сушити, и текъ онда може за огрѣвъ поднети.

Колико є наше царство углѣмъ богато, то се іоштъ проесапити неда, єръ се текъ одъ скора угаль копати почео.

Године 1819. добыло се у цѣломъ царству и црногъ и мркогъ угля ускупъ само два миліона центій, а године 1851. ископано є више одъ двадесетъ миліона. Највише се данасъ добыва изъ Ческе, како црногъ тако и мркогъ угля; послѣ долазе землѣ по реду како га све манѣ даю: Шлезія, Моравска, дойна Аустрія, Штаєрска, Мађарска, Галиція, горня Аустрія, Крањска, Банатъ, Далмація, Млѣтачка, Истрія и Тирольска.

Угаль се мора дубоко исподъ землѣ вадити, а тресетъ се озго на врхъ землѣ находи. Онъ се састои изъ густо уплетеныхъ конаца жабокречине и другихъ ситныхъ растѣнія, и има га само ил' у барама ил' на онымъ мѣстима,

гдѣ є кадгодъ бара было. Ко ће да га вади, мора найпре воду, на ярке одпустити, послѣ тресетъ одвальивати и на гомилама сушити. Оно што є мегше, стежесе као и блато у калупе. Што се кои тресетъ сушенѣмъ већма сбегне и усане, то є больій; найситніи калѣви тресета даю найболю ватру.

Тресета налази се много у Крайньской, Ческой, Моравской, Штаєрской, Корушкой, у Салцбуржской и дойной Аустріи, и у Млѣтачкой.

49.

Водена пара.

Кадъ метнемо у єдномъ лончићу воде узъ ватру, вода се стане угрѣвати и быва све топлія и врелія, докъ не почне врити.

Да бы болѣ видили, шта се съ водомъ сбыва, докъ узавре, валя є само у єдной танкой стакленой чаши угрѣвати. Да бы сигурніи были да чаша непукне, валя метнути на єданъ сацачићъ, троногъ, танку плочицу лима, плеха, и озго на ню съ прста дебело пѣска, пакъ на пѣсакъ ставити ту съ водомъ до пола напунѣну

чашу, и онда кандилце са шпиритусомъ зажећи и подъ троногъ метнути.

За нѣлолико часака показаће се у чаши мале ситне бешчице као искрице, кое се изъ воде увысъ дижу и ту ихъ нестане; то су бешчице одъ воздуха, коегъ вода у себи има, и кои садъ угрѣянъ мора наполѣ да иде. Кадъ се вода већма угрѣе, онда се почну на дну чаше веће бешике показивати, кое такођеръ увысъ полазе, алъ съ почетка пре негъ што на врхъ воде доћу, опетъ се у води разиђу и изчезну. То су бешике одъ водене паре. Вода кадъ се яче угрѣе претвара се у пару. И ту се вода на дну чаше, єрбо є ту найтопліе, у пару почне претварати, алъ пара та, кадъ горе пођe и у горню ладнію воду доће, одъ те ладніе воде изладисе, и опетъ се пара у воду сгусне, у каплѣ претвори, пакъ ту остане, зато те парне бешике изчезну. Доцніе кадъ се сва вода іоштъ већма угрѣе, онда се почне све више таковыхъ парныхъ бешика съ дна воде у высъ дизати, и на врхъ воде изишавъ разпукну се и пара излети. То скаканѣ бешика крозъ воду учини да се сва вода почне гибкати. То гибканѣ угрѣяне воде приузроковано искаканѣмъ парныхъ бешика, зове се ключанѣ ил' врієнѣ воде. Што вода дуже

на ключу стои, то є све више у пару оде, а све манѣ у чаши ил' суду остає, као да усише.

Исто се то сбуде не само съ водомъ него са свакомъ другомъ течности, чимъ се на ватру стави: угрѣє се, узключа и паромъ одлѣти.

Кадъ се єла на ватри дуже оставе да стоє, она се укуваю, т. є. постану гушћа, єръ влага изъ ньихъ паромъ одлѣти. Кадъ се єла заклопцима поклопе, онда неможе толико паре да одлѣће, а кадъ неодлѣће, онда више топлоте у тымъ лонцима ил' судовима, у коима се єла куваю, остає, зато у поклопљѣнымъ судовима много пре вода узключа, и брже се єла скуваю, а манѣ се ватре потроши. Заклопци су дакле врло вредни.

Было дакле та угрѣвана течность ил' вода, ил' коя му драго друга, све єдноє, топлотомъ буде свака у пару претворена.

50.

О пари (продуженѣ).

Ніє само топлота ватре, што воду у пару претвара, него и обычна топлота воздуха, отерує воду у пару, само што

ово неиде онако брзо, нитъ ово видимо, као на ватри. Ово се зове воздушно испараванѣ воде.

Успимо мало воде у чашу, и оставимо є, да нѣколико дана на воздуху постои, было у соби ил' на полю, ако само мраза нiє, видиħемо како ħе све манѣ и манѣ у чаши воде остаяти, докъ є сасвымъ нестане. Извѣтрила є. Тако видимо воду изъ отвореныхъ брадій, изъ када и изъ валова нестаяти, тако нестане и кишне воде изъ ярака и изъ рупа по путовима и поляма, и макаръ дасе овдѣ понѣшто воде и у землю упiє, текъ већа часть у воздухъ у пару оде, и поля и путови суви остану.

Ово испараванѣ воде, извѣтраванѣ иде тише и споріє, не онако нагло и жестоко као оно на ватри, и овдѣ нема да скачу оне бешике. Ово испараванѣ неиде съ дна ил' изъ дубльине воде, него озго съ врха. Ово испараванѣ быва на обычной топлоти, на воздуху, а оно на необычной, на ватри. Она є пара врела, єръ є ватромъ произведена, а ова нiє врела, єръ нiє ватромъ него обычномъ топлотомъ изведена. Алъ ова пара однесе многу топлоту води. Послѣ бурне кише, ил' кадъ лѣти патосъ и землю водомъ поліємо, осеħамо одма нѣку ладовину; то

є причинила вода у пару одилазећи и многу топлоту собомъ односећи пакъ тымъ насъ ладніе оставляюћи. Исто се тако ладніе осећамо послѣ купатила ил' у влажнымъ хальинама, гдѣ испараванѣ воде зиму прави, єрбо тѣлу топлоту односи.

51.

Роса, слана и инѣ.

Кадъ успемо у сасвымъ чисто и добро утрвено а суво стакло здраво ладну бунарску воду, стакло се одъ воде пагло разлади, и савъ онай собный около стакла находећи се воздухъ, и сва у нѣму находећа се водена пара, тай часъ се стине и у капльице претвори; стакло потавни, посукне и озноисе, водена пара увати се по нѣму као роса; и мы кажемо, стакло є посукнуло ил' озноило се. Тако се озноє и стакла на прозорима, чимъ є съ поля много ладніе, а изъ нутра много топліе, управо, чимъ топлія пара на ладніе тѣло было стакло ил' друго што доѣе.

Тако постане роса. Кадъ се на ведромъ вечеру, и мирномъ воздуху, ствари по земльи изладе, излади се и сва око ньихъ находећа се водена пара и у ка-

плѣ претвори. Трава и лишће најбржесе изладе, пакъ на њи се и највише росе увати. Кадъ є облачно, онда облаци као оно заклопацъ на лонцу, задржаваю топлоту на земльи, и то є узрокъ што у облачне дане и вечера ил' ютра нема росе, као у ведре ноћи.

Кадъ су ове по земльи находеће се ствари тако ладне, да се роса смрзне, оно се начине одъ капльица росе мале ледене као иглице, то є слана ил' инѣ. Слана ил' инѣ є дакле смрзла роса. А оно ледено цвѣће, што намъ се зими на прозорима на стакло навата, оно є одъ водене паре изъ собногъ воздуха, коя се на стакло најпре као роса навата, а послѣ сбогъ мраза смрзне.

52.

Магле и облаци.

Кадъ воде већъ при обичной топлоти воздуха испараваю, онда се лагко може мыслити, да се съ мора, єзера и рѣка, и са свихъ влажныхъ и мочарныхъ мѣста непрестано пара прави и у высъ диже.

Шта се сбуде съ њомъ? То можемо дознати, кадъ у єдномъ лонцу ил' у ко-

ємъ другомъ руднѣмъ суду, котлу, воду узключамо. Нѣка часть воде одлеће паромъ; алъ пару ту, одма изнадъ котла илъ суда, ма како оштро да гледамо, нисмо кадри видити, него текъ малко повише изнадъ котла видимо є. Докъ є пара врло врела, докъ сву оно топлоту има, коіомъ є паромъ постала, дотле є пара провидна и невидима.

Истый є тай случай и са ономъ одъ мора, єзера, рѣка, бара и осталыхъ подъ ведрымъ небомъ стоєћихъ вода дизаюћомъ се паромъ. Докгодъ пара сву ону топлоту, коя є паромъ начинила у себи држи, дотле є и невидима; а воздухъ може врло велику гомилу паре у себе примити, да се ова невиди у нѣму.

Алъ што више она изъ котла пара у высъ оде, то све више одъ своє топлоте изгуби, воздуху є одпусти, а тымъ се излади, и одма се начине танки бѣли као облаци, кои се изъ самыхъ ситныхъ воденыхъ бешичица састоє.

Исто се тако и са ономъ паромъ сбыва што є мы изъ насъ одишемо; лѣти се невиди, єръ є и воздухъ топалъ, и нема се на чемъ изладити, а зими се као бѣо облакъ изпредъ носа и уста види, єръ се на ладномъ воздуху излади.

Исто су то и исто тако постану све магле и облацы.

Одъ мора и єзера, одъ рѣка и бара, и одъ свихъ мочарныхъ мѣста, диже се пара у высъ. Ако є воздухъ ладніи, него што є пара, као што є у єсень у зиму и пролеће, онда се пара на воздуху излади, и тако се начини магла. А ако дойный воздухъ ніє ладанъ, пара невидимо у высъ оде, алъ горньій є воздухъ увѣкъ ладанъ, зато се пара у высини разлади, и тамо се начини магла ил' облакъ. Облацы нису ништа друго него у высини стоєће магле; а магла ніє ништа друго, него на земльи стоећій облакъ; и єдно и друго управо є разлаћена пара. Кадкадъ изъ дола гледаюћи видимо врхове брда и планина у облаку, а кадъ се на врхъ планине попнемо видимо се у магли. Облака има различныхъ формій и по томъ имена. Ситни бѣли облацы стоє као ситне бѣле грудвице снѣга высоко у воздуху; крупніи бѣли облацы стоє много ниже; пружєни облацы стоє као нѣке дугачке пруге, и ове су што се при сѣданю сунца у лѣпымъ бояма сяє и приливаю; а кишни облацы стоє найниже, то су найтежи, и стоє као сабієне густе магле у свакоякимъ формама.

53.

Киша, снѣгъ и шуча.

Кадъ кои облакъ у ладніи а влажанъ воздухъ уђе, онда се нѣгове бѣшичице стегну; онда се и она водена пара, изъ воздуха почне стинявати, пакъ се и ове капльице за оне прилѣпе, и тымъ постану оне веће и теже. Ако садъ мало вѣтаръ дуне, пакъ те теже капльице єдну на другу нанесе, оне се споє, слію, и начинесе веће каплѣ, коє мораю доле падати, то є киша. Лѣти, особито кадъ су буре, падаю кишне каплѣ изъ веће высине, єръ су облацы у лѣто выше негъ у зиму, зато су кишне каплѣ много веће негъ оне зимне, єръ съ дужегъ пута долазећи выше ихъ се у єдно сліе. Зимне су кишне каплѣ ситне, єръ облацы зими низко стоє и каплѣ непадаю изъ велике высине. По величини кишнихъ капльій разликуе се плюскава киша ил' плюсакъ, ил' роминява као прашна киша, гдѣ су каплѣ врло ситне, готово као оно магла. По ширини облака кише су ил' мѣстичне, облакомъ пролазеће, коє само нѣку дужь землѣ наквасе, или су цѣлу околину квасеће, гдѣ є цѣло

небо облачно и кадгодъ се по выше дана облацы неразилазе, као што у єсень ил' у пролѣће быва.

Кишна вода постає изъ саме паре, зато є увѣкъ найчистія, и окромъ мало прашине, што вѣтромъ по воздуху лети, нема ничега другогъ у себи помѣшано. Изворске воде обычно су бистріє, гдѣкоє и ладніе, гдѣкоє топліє, алъ никадъ онако чисте нису као кишница, зато се овомъ найболѣ свашто опере, и тврде ствари као варива найпре и найболѣ у овой скуваю.

Зими є воздухъ много ладніи, и онда се они изъ топліи краєва нами вѣтромъ натѣрани облацы разладе и пара смрзне, и тада снѣгъ пада. У сѣвернымъ предѣлима снѣгъ є много ситніи, као прашина, а кодъ насъ є крупніи.

Кадъ снѣжне мрвице уватимо, и крозъ увеличаваюће ихъ стакло погледамо, видимо да нису какогодъ набацане, него свака свою лѣпу правилну форму има, обично форму шестокраке звѣздице, гдѣ су іоштъ сви кракићи башка искићени.

Кадкадъ се снѣжныхъ мрва при паданю више у єдно слоптаю и падаюћи у округла зрна начине, то є онай округліи снѣгъ, што наши веле: падаю цигани.

Зрна та нечине никоє штете, єръ су мала и лагка снѣжна.

Алъ сасвымъ другчіє су тучна зрна, коя грдну штету почине. Туча пада обычно само у найвреліє дане лѣта, и обично обданъ и при бури при сѣваню и грмлявини. Та зрна састоєсе одъ правогъ сдепаногъ леда, и споля су чистъ тврдъ провиданъ ледъ, а изнутра бѣла и тамнія ледена єзгра. Што су зрна већа, то су и опаснія, особыто изъ высине падаюћи. Среħа є то, што туча увѣкъ само манѣ дужи землѣ увати, па ако се одъ нѣ и неможемо сачувати, опетъ има наредбій и дружства, те се противу нѣ осигурати можемо.

54.

Термометеръ (Топломѣра).

Као што се вода, исто се тако и друга течность топлотомъ у пару претвара. Алъ топлота са истымъ тымъ и са свыма осталымъ стварма іошть нѣшто учини, што є врло знаменито.

Кадъ се кошулѣ пеглаю, метне се у пеглальку врело гвожђе, и ко пазіо буде, види ће да є то гвожђе веће кадъ є усіяно, него кадъ є ладно. Кадъ є

усіяно, таманъ у пегальку уђе и напуни
є, а кадъ се у ньой излади оно кламиће
и будне манѣ. Тако є и са другимъ гвоз-
деныимъ стварма: кадъ ключъ усіямо,
єдва у браву уђе, гдѣ ладанъ врло лаг-
ко иде.

Кадъ у лончићъ ладне воде близу пуно успемо и низъ ватру ставимо, видимо, да одма лонацъ пунъ будне, іоштъ и прекипи, чимъ се вода угрѣє, а чимъ се изстави съ ватре и вода се излади, одма и вода у нѣму падне и лончићъ ніе више пунъ. Чини се дакле као да є више воде съ топлотомъ, єръ є лончићъ пунъ, а као да є нѣшто нестане са зимомъ, єръ лончићъ остане праздніи. И воду дакле топлота разтегне, а зима стегне.

Кадъ узмемо свиньску ил' другу кою бѣшику, и само є малко заданемо, пакъ іой онда вратъ тврдо стегнемо, да онай у ньой находећи се воздухъ неможе наполѣ изаћи, и ту сбрчкану мало само задахнуту бѣшику къ ватри принесемо, она се одма почне разширивати, надимати, као да ко душе у ню. Како то быва? Топлота разширує воздухъ, исто као и онамо гвожђе и воду, отуда се бѣшика шири. А кадъ ту бѣшику однесемо одъ ватре и на ладніе мѣсто ставимо, она се

опетъ сбрчка; и воздухъ се дакле зимомъ стегне.

Оваковыхъ бы примѣра могли врло много навести, изъ коихъ се увѣрити морамо, да се свака стварь топлотомъ разтеже, а зимомъ стеже. Ко то незна, ил' непази, тай много реди сасвымъ нехотице часъ овдѣ часъ ондѣ штету начинити може. Ако успе врело млѣко у ладну стаклену чашу, чаша ће му оногъ часа пући, єрбо се стакло изъ нутра, гдѣ врело млѣко на нѣга дође, већма и пре угрѣє, него съ поля, и већма разтегне ту, него споля, а ту му мора пући. Ако метне ладну чашу, на врелу особыто гвоздену пећь, дно чаше већма се разтегне, негъ ребра, и онога часа одъ ребара се одчупа.

Кадъ видимо дасе коє тѣло яко одъ топлоте разтегне, знакъ є да є много топлоте у нѣга ушло, а ако се слаблѣ разтегло, знакъ є слаблѣ топлоте.

По многе люде было бы врло пробытачно, да се и топлота на своє мѣре мѣрити може, као што се н. пр. вино ил' сирће, на своє мѣре холбе и акове, ил' платна на рифове, ил' высина на хватове, ил' путови на милѣ мѣрити могу. Онда бы могао н. пр. баштованъ у своимъ стакленымъ одаицама своємъ цвѣћу

онолико топлоте дати колико є потребно; онда бы могао свакій свою собу зими онолико угрѣяти колико треба, а не ни више ни манѣ; онда бы се могло и зими и лѣти увѣкъ измѣрити и знати колко є кадъ воздухъ топалъ, и за колико се угрѣяо ил' изладіо.

И доиста су люди єдну справу смыслили, съ коимъ се топлота мѣрити дає. Ту справу држе люди по собама, гдѣкои є прикопчаю наполѣ на прозоръ, и свакій є баштованъ у своимъ стакленомъ цвѣтняку има. Та справица зове се грчкимъ именомъ Термометеръ, а то на србски значи топломѣра.

Изъ чега се состои такова справица? Изъ єдне танке стаклене цѣви, коя є одъ свудъ затворена и коя оздо повећу округлу главицу има. У цѣви стои доникле нѣка сяйна течность, течна руда, то є жива.

Кадъ ту справицу усправимо, и оздо стоєћу главицу прстима топлымъ привативмо, опазимо, да одма жива у цѣви у высъ поѣе, а то є отудъ, єръ се одъ прстію угрѣва, пакъ разтеже. Цѣвъ є озго изнадъ живе сасвымъ праздна, ондѣ ни воздуха нема. При правлѣню справице те, кадъ се са живомъ налива и затвара, мора се пазити, да нимало воздуха нео-

стане, зашто? єръ ако бы га остало, онда бы се и онъ топлотомъ разтезао, као и жива, пакъ бы сметао живи у высъ дизати се и показивати намъ у колико є топлота већа ил' маня.

Цѣвъ та привезана є ил' за дрвену ил' за тучну плочицу, на коіой се виде нѣке ситне попрѣко запаране линице, коє врло правилно и подєднако єдна одъ друге удалѣне стоє; и те су линице са цифрама означене. Подѣленѣ то и ту справицу начиніо є єданъ Француз, именомъ Реомиръ, пакъ обычно стои и нѣгово име на плочици уписано (Reaumur).

Кадъ ту справицу туримо у воду, у коіой леда има, или у снѣгъ, жива се у цѣви стегне и башъ као да усахне, сасвымъ се доле свуче и падне до оне линице ил' точке што є нуломъ (0) означена. Та линия ил' точка зове се мрзла ил' л е д е н а т о ч к а, и показує онай степенъ топлоте кадъ се вода смрзава, ил' кадъ се ледъ топи.

Кадъ спустимо справицу ту у врѣлу и ключаву воду, жива се у цѣви почне одма разтезати и увысъ дизати све до оне точке ил' линіє, што є са цифромъ 80 означена; та точка зове се к л ю ч е в а, и показує онай степенъ топлоте, кадъ вода ключа.

Између те обе главне точке, точке леда и кључа, ил' знака 80 и 0 стоѥ обѣлежени степени топлоте, као мѣре нѣзине, и то: изнадъ 0 стоѥ мѣре за степене топлоте, а изподъ нѣ мѣре за степене зиме означене. Са тымъ мѣриломъ можемо сваку најмању промѣну топлоте у воздуху на длаку мѣрити и познати, ако ѥ најманѣ ил' порастла ил' пала. Мы имамо у лѣто обично 15 до 20 степеній топлоте, а у зиму до 5 илъ 10 степеній зиме. Будне кодъ насъ кадкадъ и веће врућине, и люће зиме, алъ то само на часъ потраѥ, и брзо прећe.

Зарадъ мѣреня споляшнѣ топлоте воздуха, неваля справицу ту на сунце обѣсити, ванъ да хоћемо да видимо колко сунце грѣѥ, него ѥ валя гдѣгодъ у ладъ на кућу обѣсити, подалѣ одъ зида, да се види колко ѥ и у хладу воздухъ топалъ.

Кадъ главицу те цѣви у сувъ дланъ уватимо, ил' подъ пазухо на голу кожу наслонимо, тако да цѣвь узправо стои, жива се диже и диже, до 28 ил' 29 степена, толико ѥ топло тѣло; а изъ нутра ѥ мало топліѥ; крвъ ѥ увѣкъ 31 степенъ топла. Топлота собногъ воздуха по здравлѣ најпробытачнія ѥ, кадъ ніѥ маня одъ 12 а ніѥ већа одъ 15 степеній. Тако бы валяло греянѣ соба удѣшавати.

Изъ тога видимо, да є то єдна врло полезна справица. На ню гледа баштованъ, єл' му у стакленомъ цвѣтняку довольно топлоте за цвѣће, и требал' іоштъ у пећь дрва уложити ил' извадити. Ньомъ мѣри пиваръ, єл' му слада довольно топла, и оћел' скоро почети врити. На ньой познає онай што свилене бубе рани, єл' соба умѣрено топла. И по шпитальима стои у свакой соби по єдна овакова справица, да се на ньой види, єсу ли собе за болестнике довольно топле, да се нит' врућиномъ даве, нит' зимомъ већма оболѣваю.

У паропловима и по фабрикама има свудъ овыхъ справица, и ту ихъ вићамо кадкадъ, другчіє подѣлѣне, т. є. између ледене и кључеве точке нестоє 80 него 100 степеній означено. Ове су справице само у толико одъ гореспоменутыхъ различне, што су овдѣ степени ситніи. Четиръ степена они (на 80 подѣлѣныхъ справица) показую исто онолико топлоте, као ове (на 100 подѣлѣне), са 5 степеній што показую. Зашто? єръ є 4 : 5 = 80 : 100.

55.

Баромешеръ.

Као што су люди справу измыслили, коіомъ топлоту мѣрити могу, исто су тако и єдну другу справу смыслили, коіомъ се тиска воздуха, мѣрити може, и дознати колико насъ савъ одозго съ высине па до землѣ стоєћій воздухъ гнѣчи. Та справа зове се грчкимъ именомъ барометеръ, ил' на србски тискомѣра. Зову є и каживрѣмкомъ, єрбо се по ньой, т. є. по већой ил' маньой тиски воздуха даде кадкадъ погодити какво ће врѣме за кои часъ наступити, лѣпо ил' ружно.

Справа та састои се изъ єдне око 34 палца дугачке стаклене цѣви, коя є озго затворена, оздо у высъ повиєна и отворена. У ньой стои жива. Изнадъ живе видисе исто као и на термометру празнина, гдѣ ничегъ ни воздуха нема, да овай само съ дойногъ края живу стискує и гнѣчи. Озго на цѣви ил' низъ ню, на дрвеномъ станиву ил' на за нѣга прилѣплѣномъ папиру стоє забѣлежене нѣке линіе, коихъ 12, управо онолико мѣста заузимлю колико єданъ столарскій палацъ; ту стоє знацы 26, 27, 28, 29 до 30

и то означує высину живе у цѣви, одоздо до горе, на палце обѣлежено.

На дойни край те цѣви, кои є отворенъ гнѣчи савъ съ высине неба до дна землѣ находећи се воздухъ живу, и тѣра є у высъ у цѣвъ, до нѣке опредѣлене высине, а то є 28 палаца, и то се зове средня тиска воздуха.

Ако є воздухъ тежи, онда већма живу гнѣчи, и ова скаче по єдну, двѣ три и више линія, ил' по читавъ палацъ у высъ, до 29 палаца, и онда кажемо, барометеръ стои высоко ил' барометеръ скаче.

Ако ли є воздухъ лагши, онда манѣ живу гнѣчи, и ова падне по єдну, двѣ три и више линія, кадкадъ по читавъ палацъ изподъ среднѣ тиске, изподъ 28 дакле на 27 палаца; и онда кажемо: барометеръ пада, ил' стои низко.

Кодъ насъ се скаканѣ ил' паданѣ барометра обычно овако сбыва. Кадгодъ источный ил' сѣверный вѣтаръ дуне, одма барометеръ у высъ поѣе, єрбо тій вѣтрови доносе хладніи и гушћій пакъ тежій воздухъ, кои живу већма гнѣчи. А воздухъ є тай коєгъ намъ та оба вѣтра доносе зато ладніи, єръ изъ ладныхъ краєва долази, изъ Русіє, ил' изъ ладніє Азіє, и будући да са сувыхъ земаля долази, зато є увѣкъ и сувльи, и онъ сву

влагу и пару изъ нашегъ воздуха ил' облаке попіє, ил' преко насъ на западъ и на югъ однесе, и небо разчисти, зато обычно иза ньихъ слѣдую ведріи алъ ладніи дани.

Кадгодъ западньій ил' южный вѣтаръ дуне, одма барометеръ падати почне, єрбо тій вѣтрови долазећи са запада и юга доносе топліи пакъ тымъ ређій и лакшій воздухъ, кои неможе живу онако гнѣчити, као онай гушћій и тежій са сѣвера. Іоштъ ови вѣтрови долазећи намъ преко средиземнога и ядранскогъ мора, гдѣ силно вода испарава, донесу намъ и силну пару, заото обычно иза ньихъ наиђе намъ мутно и „облачно“ врѣме и киша. Зато и стои обычно на барометру оздо „кишовито“ означено. Алъ што се врѣмена тиче, неможемо се никадъ поуздано на барометеръ ослонити, нѣгово є само то, да степенъ тиске воздуха извѣстно покаже, а врѣме ведро ил' облачно и кишно зависи іоштъ и одъ другихъ узрока, а не само одъ густине и ладноће воздуха, и макаръ да барометеръ више реди погоди, опетъ може кадкадъ ако и „ведро“ показує кише быти, ил' ако и „кишу“ показує, ведро врѣме наступити.

Барометеръ може окромъ за мѣренѣ тиске воздуха, и за мѣренѣ высине по-

служити. Што коє мѣсто выше на брду лежи, то є све маньой тиски воздуха, а што є коє мѣсто дублѣ подъ брдомъ ил' у равници ил' долу, то є све већой тиски воздуха изложено. Кадъ понесемо барометеръ на брдо, штогодъ више у высъ долазимо, то све већма жива у нѣму пада, єрбо є све манѣ съ высине воздуха, кои є гнѣчи. Паданѣ ово тако правилно иде єдну линію за другомъ, да съ ньимъ на стопе измѣрити можемо, колико смо се высоко попели.

Кадъ сравнимо термометеръ са барометромъ, видимо да су обе справице много єдна на другу наликъ. Обѣ се састоє изъ стаклене цѣви, у обѣма є жива и изнадъ живе сасвымъ праздно мѣсто, обѣ су подѣлѣне на линіе. Алъ оне су и различите єдна одъ друге: термометрова цѣвь одъ свуда є озго и оздо затворена, а барометрова є само озго затворена, а оздо отворена; (зашто?) у термометру скаче жива, єрбо є топлота разтеже, и у высъ тѣра; а у барометру скаче, єрбо є воздухъ гнѣчи и у высъ тѣра; термометрово писмо подѣлѣно є на степене, кои могу већи ил' маньи быти; а барометрово подѣлѣно є на палце и линіе, кои несмѣду већи ни маньи быти; термометрова цѣвь може быти кратка и ду-

гачка, како є ко хоће да начини, а барометрова мора увћкъ већа одъ 30 палаца быти.

56.

Парна машина.

Іоштъ у найстарія врћмена умћли су люди ватру, воду и воздухъ своимъ слугама начинити, кои имъ ил' помажу различне послове свршавати ил' ихъ сасвымъ сами извршивати мораю. Тако мора вода да точкове различныхъ воденица окреће; вћтаръ мора крыла вћтреняче да тћра; а ватра мора руде да растапа и разлучує. Алъ природне снаге, коє є Богъ людма на послугу одредіо неизцрпиме су, и штогодъ се люди ньихъ већма познати труде, то све на друге и друге начине наилазе, са ньима се у свою помоћь и користь служити.

Іоштъ одъ давнашньихъ врћмена зна се, да водена пара велику снагу има, и да яке судове разпрсне, кадъ се вода у ньи тврдо затвори и у ньима на ватри у пару претвори. Послћ се дознало, да пара одъ єдне оке воде заузимлћ мћсто одъ 1.700 ока, (42 акова) толико се силно вода топлотомъ разтегне. Доцніе се видило, да

стегнута пара врло голему снагу има, да є кадра найтеже готово незаумлѣне терете покренути и вући, далеко веће нежел' вода ил' воздухъ.

Іоштъ доцніе измыслише люди парне казане, одъ кованога и свудъ тврдо везаногъ бакра, и изумѣше справу, гдѣ съ обѣ стране парногъ казана, весласте точкове споише, пакъ употребише ту машинерію на лађе. Као стрѣла брзо почеше такове лађе воду и таласе сѣћи, нитъ требаше вѣтра нитъ вѣтрила. Послѣ тога удѣсише ту исту машинерію са нѣкима малымъ промѣнама за кола, пакъ ихъ за гвоздене шине, гвоздене стазе, ил' путове удѣсише. У єдномъ сату прелазе парна кола, са іоштъ 10 ил' 20 за ньима прикопчанымъ све тежкимъ и тежко обтереѣенымъ колма путъ одъ 4, 6 и 8 миля, и преносе више терета, него што ихъ хиляда людій на єданпутъ покренути могу.

За парна кола нуждне су гвоздене стазе, по коима точкови трче. Између Аустрійскихъ гвозденьихъ стаза ил' путова, има єдна, што преко 3000 стопа высокога брда Семеринга води, кои на граници дойноаустрійской и Штаєрской стои. Ова є стаза, кою бриги нашегъ милостивогъ цара благодарити имамо, єдно

право чудо и дивостворъ архитектонич-
кій. Она води часъ преко тврдыхъ мо-
стова изнадъ дубокихъ язбина и бездана,
часъ подземно крозъ прокопе стѣнске и
дугачке лагумове, кои се енглезскимъ
именомъ тунели зову. Найзнаменитіє є на
Семерингу, да парна кола са грдны со-
бомъ вукућы терети, узъ брдо увысъ иду.

Кадъ гледнемо парну машійну на-
ближе, онда се морамо удивити оной то-
мили различитыхъ справица, коє су све
уєдно свезане и уцѣло склоплѣне; и све,
одъ найситніегъ клинчића, до найвеће
трупине казана, све є удѣшено за ту цѣль,
на кою цѣла машина служи. Редовно иде
ту сапиште казана горе доле, и надзи-
ратель машине зна точно, колко се пута
у єдномъ минуту мора сапиште дигнути
и спустити, да машина мало брже илъ
мало споріє иде и ради; онъ зна, коли-
ко є дрва ил' угля за ватру и пару до-
вольно, и колико се паре начинило; онъ
съ єднымъ прстомъ и у єдномъ часку ту
голему машину заустави или є опетъ пу-
сти, тако є удѣшена; све запорнице от-
вараю се и изпуштаю пару на ону стра-
ну куда є нуждно; и чимъ што неуредно
пође, одма позна по пари, коя на томъ
мѣсту звиждати пође. И као што се даде
на парнымъ колима употребити да ньихъ

вуче, и на рѣкама и морама да лаће тѣра, тако се исто даде и на силне друге послуге и послове употребити, да воду вуче ил' смрче, да руде и каменѣ изъ рудокопаня наполѣ извлачи, да ланъ и куделю и вуну и свилу преде, да платна и чохе тка, да дрва и даске сѣче, да гвожђе кує, да папиръ прави, да брашно мелѣ, и ко бы све изброио, на што є све люди употребляваю на што л' употребити неће; а єдна єдина парна машина уради више, негъ што стотина людій ускупъ са своимъ рукама и снагама урадити могу.

57.

Обшока и преображанѣ воде.

Кадъ се по рупама на высовима брда кишна вода накупи, и кадъ неможе отворено у долъ да тече, она тражи пукотине крозъ стѣну, или се прорива крозъ землю и изподъ землѣ тече доле, докъ гдѣгодъ рупу ил' пукотину не нађе, да наполѣ изађе, одкудъ као брдскій изворъ изтиче, и одатле крозъ проривене ярке ил' подроване лагуме часъ пада, часъ стремно часъ тише право илъ свакояко кривудаюћи и віюгаюћи се све ниже доле

тече, докъ се са коіомъ другомъ изъ другогъ извора стичућомъ се водомъ несліе, и потокъ неначини.

Куда тече потокъ? Віюгасе и кривуда између брда по гудурама и доловима, докъ до коѥ рѣке не дође, коя много потока у себе прійми, у ширемъ и дублѣмъ кориту полагше алъ све ниже доломъ тече, докъ се ил' сама у другу већу рѣку неулиѥ, ил' више маньихъ рѣка у себе непрійми, и одатле къ мору тече, докъ се у нѣга неизліе.

Сви потоцы, рѣчице и рѣке, теку непрестано, и опетъ увѣкъ имаю воде, и све изливаю свою воду непрестано у море, и опетъ се никадъ мора непрепуне. Како ѥ могуће то? То ѥ могуће онымъ горепоменутымъ свойствомъ воде: она се у пару претвара, и у высъ у воздухъ диже, у магле и облаке претвори; магле и облаке увате вѣтрови и однесу ихъ собомъ на суве землѣ, гдѣ се изъ ньихъ излію кише ил' падну снѣгови, и тако опетъ вода на сува и тврда дође.

Рѣке носе воду у море, кою съ брда и планина потоцима добываю; брда и планине добываю свою воду изъ воздуха, а воздухъ ѥ прійма съ мора', ѥзера' и рѣка' у виду паре. У море исто онолико воде дотиче, колко паромъ оде, и тако

є сва вода на свѣту у непрестаномъ току. На очигледъ свыма тече потоцима и рѣкама у море, а невидимо као пара дижесе са землѣ у воздухъ, одкуда кишомъ падне, да се опетъ у пару претвори и опетъ кишомъ пада, и тако иде одъ како є свѣта.

58.

Магнетъ.

Има єданъ угасито пепелястъ или црнъ каменъ, кои се у гвожђокопняма гдѣгдѣ између простогъ гвожђара каменя налази. Онъ има ту снагу, гвожђе ил' гвоздене ствари, кадъ му се близу принесу, себи привуѣи и на себи држати.

Тай каменъ зове се по вароши Магнезіи у малой Азіи, гдѣ се првый редъ нашао и познао, магнетъ; а та нѣгова гвожђепривлачећа снага, зове се магнетска снага.

Магнетска снага може се и свакомъ другомъ гвожђу особыто челику саобштити, као улити, и то се онда зову художни магнети. Кадъ магнетъ тако выси, да се слободно окретати може, онъ увѣкъ ма како окренутъ быо, опредѣлѣнъ єданъ

правацъ а то є између юга и сѣвера узме, и само се у томъ правцу стани.

Магнетъ нема на свакой точки своіой єднаку снагу, него негдѣ є ячи, негдѣ є слабіи. Двѣ точке, гдѣ найвећу снагу има, стоє увѣкъ на противнымъ краєвима єдна одъ друге, и те обе точке зову се полови магнетски, а на средини између оба пола магнетъ є найслабіи.

Оба та пола ил' те обе найяче точке у магнету лагко є дознати и наћи, кадъ магнетъ у коваčину ил' гвоздене опильине туримо; ове се на те двѣ точке найдеблѣ наватаю. Будући да се слободно высећій магнетъ увѣкъ тако окреће, да єднымъ краємъ на сѣверъ, а другимъ на югъ землѣ показує, зато се и зове оно сѣверный а ово южный полъ ил' край магнета.

Привлачећа снага магнета была є іоштъ у найстарія времена людма позната, алъ за овай опредѣленый правацъ слободно высећегъ магнета зна се текъ одъ 14ог столѣтія.

Овымъ своимъ свойствомъ югъ и сѣверъ показивати, магнетъ є веће уваженѣ добыо, него найскупоцѣніи драгъ каменъ, єръ овымъ є онъ постао обштымъ путовоћомъ крозъ сва мора и океане. Одъ челика начинѣна танка и пльосната, а ху-

дожно магнетисана иглица, зове се магнетска игла. Та иглица своіомъ средомъ, као на ваги на єдно узправлѣно вретенце тако ставлѣна, да се лагко на све стране окретати може, пакъ у єдной кутици, на коє дну предѣли свѣта и вѣтрови означени стоє затворена, зове се компасъ. По компасу управля се бродаръ, и съ нѣговомъ помоћи пролази онъ сва мора одъ края до край свѣта, нађе землѣ безъ обѣлеженыхъ путова, никадъ непомѣри. Съ томъ иглицомъ разпространила се трговина по свымъ странама свѣта, съ ньомъ су силне землѣ, люди и народи, и производи найкрайніихъ земаля нађени и познати, и христова є наука по свыма краєвима свѣта разсѣяна и царство Божіе основано. За та найвећа откровеня и освоєня послужіо є тай тако незнатанъ чинећи се каменъ.

Кадъ єдной магнетской слободно окретной игли другу иглу принесемо, видимо на обѣма єдно сасвымъ знаменито свойство. Кадъ ньине было южпе было сѣверне краєве єдно другомъ приближимо, они се разтискую, одбіяю; а кадъ южный полъ єдне къ сѣверномъ полу друге игле приближимо, они се привлаче.

Кадъ на єданъ тврђій листъ артиє поспемо ковачине ил' опильина, и одоздо

магнетъ подметнемо, одма се опильине у читаве конце наслажу, кои се єданъ на другогъ нанижу; тако се може єдна игла за другу наватати, свака буде оногъ часа магнетъ чимъ се за магнетъ увати и съ противнымъ поломъ одма другу иглу на себе привлачи и држи.

59.

Електрицитетъ.

I. Ћилибаръ.

Има єданъ лѣпо жутъ, прозрачанъ ил' као са нѣкимъ танкимъ и ситнымъ облачићима испунѣнъ каменъ, коєгъ стругари зрно по зрно за минђуше и гривне, за дугмадъ и друге украшає сѣку, то є ћилибаръ.

Ћилибаръ ніе каменъ, ма да онако изгледа, и ма да се као нѣкій драгъ каменъ употреблява, него є окаменѣна и стврдла смола, као што є мы на нашимъ чамовымъ єловымъ боровымъ и смрековымъ дрвима налазимо.

Она дрва, изъ коихъ є ћилибаръ смоломъ изтекао, давно су са свѣта нестала, и само се налазе одъ ньихъ іоштъ нѣки остатцы, дубоко подъ земльомъ заривени,

гдѣ се и ћилибаръ находи, као знакъ и споменикъ да су нѣкадъ была. Гдѣгодъ се ћилибаръ подъ земльомъ и у рудокопняма находи, знакъ є, да ту и мркогъ угля има, коє є такоѣеръ останакъ исты тыхъ дрва. Алъ найвише ћилибара избаца море, особыто га се много вата на прайскомъ приморю, гдѣ га мрежама лове и ваде.

Финикіяни су іоштъ у найстарія времена отуда ћилибаръ носили и Грцима продавали. Кодъ стары народа стаяо є ћилибаръ у далеко већой цѣни, нежели данасъ што є, и они су га употреблявали за украсе, као мы данасъ биссеръ и драго каменѣ.

И ћилибаръ има єдну врло знамениту снагу, коя є у нѣчему магнету подобна. Одъ нѣга є поводъ, те су люди єдну чудновату снагу познали, кою є Богъ такоѣеръ людма на велику ползу и помоѣь наредіо. Появльиваня те снаге тако су разновидна, а упливъ нѣзинъ на сва створеня на свѣту тако є силанъ и важанъ, да безъ познаваня те снаге силне све найобычніе промѣне у животу небы изтумачити ни познавати могли. Та чудновата снага названа є електрицитетъ.

Іоштъ стари Грцы, кои су ћилибаръ као украшай носили, опажали су при чистеню ради болѣгъ сѣня, да онъ особыто кадъ се вуненомъ крпомъ натре, и онако топалъ близу ситныхъ лагкихъ мрвица, н. пр. прашине, песка, перя, папирића и пр. принесе, да ове стварце као нѣкимъ вѣтромъ кренуте, на нѣга налете, и за нѣга се прилѣпе; и увѣрили су се, да онъ ту снагу има ситне мрве одъ свакоякихъ стварій на себе навући, и доникле ихъ за се као прилѣплѣно држати. И будући да се у грчкомъ єзыку ћилибаръ електронъ зове, то є та снага привлачећа, кою онъ трвенъ покаже, електрицитетомъ названа.

Ћилибаръ и магнетъ у томе су єданъ другомь подобни, што у обоимъ има нѣка привлачна снага; само што магнетъ привлачи гвожђе, а ћилибаръ привлачи сва мала и лагка тѣла; магнетъ се немора пре рада трти, а ћилибаръ мора увѣкъ пре добро натрвенъ быти, ако хоћемо, да привлачи; магнетъ привлачи само са оне своє двѣ поларне точке найвећма, а ћилибаръ са свомъ површности тѣла безъ разлике; магнетъ є єданъ, кои гвожђе на себе навлачи; а окромъ ћилибара има іоштъ и выше другихъ тѣла, коя трвена

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ

ту исту знамениту снагу електрицитета показую.

Узмимо парче смоле, ил' колофонія, ил' печатногъ воска, и таримо га о вунену хальину, пакъ придржимо га изнадъ лакихъ мрвица, быле одъ коѥ му драго матеріе, песакъ, перѣ, папиръ и проч. оне ѣе привучене быти. Може гдѣко помыслити, то ѥ лагко понятно, єрбо ѥ смола и колофони и печатный восакъ са ѣилибаромъ сродно и то су дрвене смоле ил' одъ нѣ начинѣне. Алъ исту ту привлачну снагу има и стакло, кадъ се вуненомъ крпомъ таре, а стакло башъ нема са смоломъ никаквогъ наличія ни сродства.

Привлаченѣ лагацкихъ мрва то ѥ єданъ знакъ електричне снаге, алъ не єдини ни найглавніи.

Кадъ стаклену цѣвь ил' штапиѣъ на сувомъ времену са вуненомъ крпомъ живо трти узмемо, постане електрично. Принесемо ли му онда чланакъ прста близу, оно скочи варница изъ стаклета у прстъ, коя при томъ прелазку зашушти, прсне, као кадъ се дрво ломи, и на прсту осѣтимо да насъ нѣшто забриди. Шта се то сбыло? Електрицитетъ се трвенѣмъ на стаклу пакупіо быо, и одатле ѥ у нашъ прстъ прешао. Да ѥ електрицитетъ тай у прсту остао, морао бы и

прстъ ситніе ствари навлачити; алъ то ако покушамо нечини, ни прстъ ни рука. Електрицитетъ є крозъ прстъ и руку и крозъ цѣло тѣло прошао и крозъ патосъ у землю се изгубіо.

Кадъ метнемо листъ обычне писаће хартіє на топлу пећь, да се добро угрѣє, и кадъ га онда на столу са комадомъ гуми еластике яко трти почнемо, чут' ћемо, кадъ наєдаредъ одъ стола папиръ тргнемо исто то крцканѣ; аколи му прстъ принесемо, искочит' ће и изъ нѣга варница, и осѣтићемо исто онако бриденѣ у прсту.

Исто ћемо то видити и чути, ако трвеномъ стаклету ил' папиру, са коіомъ гвозденомъ ил' другомъ рудномъ ствари приђемо, н. пр. ключемъ ил' новцемъ: видит' ће се варница, и чут' ће се крцканѣ; бриденѣ неће се осѣтити, ма да ключъ ил' новацъ голомъ рукомъ држимо. Електрицитетъ прећe одъ стаклета ил' папира у ключъ и разиђе се неосѣтно крозъ руку, коя ключъ држи, по цѣломъ тѣлу. Алъ кадъ бы томъ трвеномъ стаклету ил' папиру комадъ стаклета прій-нели, ил' воска печатногъ ил' смоле, ил' крпу ил' клупче свиле, онда бы одъ варнице и одъ крцканя врло мало видили и чули, или нимало; алъ онда бы нашли

Електрицитетъ савъ ту у тима принешенымъ стварма сгомиланъ, а не разсутъ ни изгубљенъ.

Изъ свега досадъ наведенога видимо да има у свѣту нѣкихъ стварій, кое трвенѣмъ електричне постану; такове су: ћилибаръ, колофони, печатный восакъ, стакло. Ако се мало натру показује се њина електрична снага тымъ, што ситніе стварце на себе навуку; аколи се већма натру, покаже се у варници, коя на оближе стоєће ствари скочи, и притомъ се чує прсканѣ нѣко.

Нѣка тѣла кадра су електрицитетъ електрисаныхъ тѣла на себе пріймити, и далѣ га пропустити: тако смо видили, да є човѣчіе тѣло и да су руде, и одъ руда начинѣне ствари; а друга тѣла прійме електрицитетъ, алъ неће да га далѣ пропуштаю, тако є ћилибаръ, колофони, печатный восакъ, свила, стакло. Сва ова тѣла постану трвенѣмъ електрична, и то само на ономъ мѣсту гдѣ се тру; ту се електрицитетъ нагомилава, а неће далѣ да се разлази и разлива, као на онима горепоменутымъ тѣлама.

II. Бура.

Што смо одъ те чудесне снаге, кою електрицитетомъ зовемо на онымъ сит-

нымъ стварцама пакъ на ситно и у маломъ видили и искусили, у великомъ намъ се то показує у оном' величествено-
номъ позорю природнѣмъ, у бури.

У воздуху су облацы она тѣла, што електрична постану, коимъ поводомъ и како, то іоштъ до садъ незнамо; као што уобште іоштъ многогъ коєгчъ у природи има, што Божія сила и мудрость бывати наређує, а мы ихъ незнамо; алъ мы заключуємо изъ малыхъ и ситныхъ появлѣня на велика и крупна. Трвенѣ облака коимъ они електрични постану, као да тада быва, кадъ се они у запарне дане и при мирномъ воздуху наєдаредъ начине и єданъ на другогъ наиђу, докъ се сви у єдну велику тамну гомилу облака сгомилаю, и то се зову бурне облачине. Те облачине падаю онда изъ высине све ближе къ земльи нагло и силовито, и савъ воздухъ затресу и побуне, и тако наступи холуина, као претеча буре.

Садъ почну облацы електрицитетъ издавати. Што є она мала изъ трвеногъ стаклета искачућа варница у маломъ, исто є то муня у великомъ електрицитетъ, што одъ єдногъ облака на другій прескаче. Дође ли тай мунѣвитый облакъ близу коіой на земльи стоєћой ствари, и ствари онакой, коя електрицитетъ прійма

и пропушта, онда муня скочи на ту ствaрь, и то кажемо мы: удaріо громъ. Высоке и пропуштаюће ствари найвећма су ударцима грома изложене; высоке ствари зато, єрбо су облаку најближе, а пропуштаюће зато, єрбо електрицитетъ крозъ њихъ лагко и најлагше, безъ икое препоне доле у влажну землю, кою најволіє, сиђе. Зато громъ у высоке торњеве, и друга высока зданія, у высока особыто самце стоећа дрва, у дымняке особыто, ако на огњиштама подъ њима ватра горе, најрадіе удара.

А кадъ є у ове удaріо, онда по њима лети, и то онудъ кудъ најлакше пролази, гдѣ є најлагше пропуштенъ, крозъ олуке, цѣви ил' жице особыто ако су гвоздене ил' одъ коє друге руде начињене. Гвоздене жице ил' друге танке ствари руднѣ оногъ часа изтопи, дрва и каменѣ разцѣпи и разбіе, а животинѣ и люде на мѣсто убіє.

Што є кодъ трвеногъ стакла крцканѣ, исто є то само у великомъ, у бури грмлявина. Муня є кривудаста зато, єръ тражи она мѣста и путове куд' ће лакше проћи, и електрицитетъ се лагше истоварити.

Иза сваке мунѣ, было да изъ облака у облакъ скочи, ил' да на землю падне,

слѣдує онай страхотный гласъ грома, кои кадкадъ наєдаредъ груне. а кадкадъ се дуже разлеже, страхотно грмлѣћи ил' хуктаюћи и тутняюћи, коє одъ дальине грома завыси. У брдима и међу планинама грмлявина є увѣкъ найстрашнія, єрбо се гласъ одъ брда до брда одбіяюћи туче и разбія.

Као што електрична варница, и крцканѣ оно на стаклету уєдаредъ заєдно иду, исто тако и муня и громъ, свѣтлость и гласъ, уєдаредъ постану, само што ихъ мы при бури неосѣтимо уєдаредъ.

Кадъ мы когъ далеко одъ насъ дрва цѣпаюћегъ човѣка гледамо, увѣкъ пре видимо кадъ удара, него што гласъ одъ ударца чуємо; при пуцняви топова ил' пушке далеко одъ насъ, увѣкъ пре ватру видимо, негъ што гласа чуємо. Свѣтлость дакле много брже до насъ доће, него гласъ; тако є и кодъ грома, муня се одма види, а гласъ грома текъ послѣ доспѣ до насъ.

Изъ досадъ реченога лагко се знати даде, шта све при бури чинити имамо, да се одъ грома сачувамо. Найвећма се валя клонити одъ свихъ муню навлачећихъ и пропуштаюћихъ стварій, а то су: гвоздене пећи, велика огледала, гвоздене и друге руднѣ жице, као оне о

коима кућна звонца на капіяма стоє; ватру на огньишту валя одма угасити, и одъ дымняка (одака) као и одъ сваке ватре клонити се.

Найсигурніє є мѣсто при грмлявини, среда собе; прозори могу башъ и отворени быти, ако само вѣтаръ не дере.

Найнесмысленіє є и найопасніє подъ высока дрва, высоке куће ил' торань бѣгати, ил' подъ стреє крытисе, са коихъ киша цури, єръ и туда, т. є. млазомъ воденымъ громъ као и крозъ гвоздене жице найлагше и найрадіе пролази.

III. Громовоћа.

Видили смо да муня на оне ствари найрадіе наилази, крозъ коє найлагше пролази; тако є и Венямінъ Франклинъ на ту мысао дошао, муню онако навести и провести, да никоєгъ квара ни штете неначини, и изумео є справу за то навлаченѣ и проводенѣ грома, громовоћу. Наши ихъ зову магнетомъ, алъ погрѣшно, єръ магнетъ сасвымъ друга свойства и друго одређенѣ има, као што смо озго видили.

Та справа састои се изъ више успављеныхъ гвозденыхъ шипкій за навлаченѣ мунѣ ил' грома одређена, муньовукъ ил' громовукъ, и изъ єдне

дугачке гвоздене жице за сводењ, громовоња ил' муньовоња. Навлачење шипке стоє издигнуто и узправлѣно изънадъ крова кућногъ, и доста су повысоке, да бы само ближе съ высине падаюћемъ громовитомъ облаку быле, да бы муня на ньи наишла. Све су врхомъ позлаћене зато, да незахрђаю, єръ онда неће муня на ньи тако радо да наиђе. Оздо су те шипке припоєне за єдну дугачку одъ бакра ил' гвозђа начинѣну жицу, коя муню одъ ньихъ прійми и доле сведе. Ако є жица гвоздена, онда се мора съ єдномъ црномъ одъ смоле начинѣномъ боіомъ намазати да незахрђа. Та жица тече низъ кровъ до края; и одатле низъ зидъ доле у землю. Кадъ муня у кою одъ шипкій удари, она мирно по жици доле у землю сиђе и никоєгъ квара крову ни кући неначини.

60.

Телеграфъ.

Она оправа, да се разговарати можемо съ кимъ, кои є врло далеко у свѣту одъ насъ удалѣнъ, зове се грчкимъ именомъ телеграфъ, коє на србски значи далекописъ.

Кадкадъ є врло нуждно вѣсти на далеко и брзо слати, ил' пріймати, много брже него што ихъ икои писмоноша ил' улакъ донети ил' однети може, то є узрокъ зашто су люди іоштъ у найстарія времена телеграфе смышляли.

Први телеграфи были су начинѣни изъ свакоякихъ окретныхъ гредица, коє су на высокимъ мѣстима, на торнѣвима ил' врховима брда намѣштене были, и надалеко се догледати могле. Са различнымъ извртанѣмъ тыхъ гредица означавана су писмена, и ньима оне вѣсти, коє є требало на дальна мѣста послати. Такове справе быле су намѣштене одъ села до села на торнѣвима, ил' одъ брда до брда; и одма онай часъ, чимъ є на єдномъ што явлѣно было, являо другій далѣ, докъ ніе дошло до оногъ, комъ є одреѣена была. Овай є све знаке бѣлежіо, и значенѣ ньово знаюћи, у рѣчи ихъ написао.

Ови телеграфи были су врло полезне справе, алъ съ ньима се ніе могло увѣкъ послужити. Ноћу ил' у магли ніе се могло съ ньима ништа радити, єръ ніе онай, кои є знаке далѣ слати требао, догледати могао; а и цѣло извѣшћиванѣ ишло є врло споро, и мало се писати могло, єръ послѣ свакогъ знака морало се из-

чекивати, докъ знакъ єданъ крозъ све штаціе ніе далѣ явлѣнъ быо, докъ се другій являти могао.

Наши данашньи телеграфи, далеко су савршеніи. и доиста удивлѣня вредни. Данасъ є могућно, мысли и вѣсти преко найдальихъ земаля као муня брзо, у єдномъ тиломъ часу явити, пакъ ни ноћь ни магла, ни брда ни мора томе несмѣтаю.

Данасъ се вѣсти неявляю выше са гредицама, него су люди обе горепоменуте силе, електричну и магнетичну, што ихъ є Богъ дао, на то употребили.

Крозъ оне бакрене жице, што ихъ на онима низъ друмове уздигнутымъ мотката разапете видимо, пушта се електрична ватра ил' снага, коя туда као муня брзо пролази, брже негъ свѣтлость. На краєвима тыхъ жица, одъ штаціе до штаціе наређене су справе, гдѣ се знацы ватаю и тумаче.

Користь, кою одъ телеграфа имамо, врло є велика.

Телеграфомъ являю люди своє радости ил' жалости у єдномъ часку на све стране у найдальніе землѣ и повуку све на саучастіе, коихгодъ се гласъ и вѣсть тиче, коя є у толико добродошлія, што пре доће.

*

Колико силно важныхъ случаєва има, кои се онога часа явити имаю, гдѣ човѣкъ ил' савѣта одъ коєгъ своєгъ мудрогъ пріятеля ил' брата потребує, или гдѣ му мора догађај кои брзо саобштити. Телеграфъ му то у єдномъ часку учини. За трговца є врло важно да се зна, како цѣна ове ил' оне ствари на коемъ дальномъ мѣсту стои, гдѣ є купити ил' продати треба; писмено извѣстіе траяло бы врло дуго, докъ бы отишло и дошло, да се по томъ владати зна; телеграфъ у тилый часакъ донесе вѣсть и однесе. Злочинацъ кои на парнымъ колима у нѣколико часа Богъ зна кудъ далеко утекне, іоштъ ни близу оногъ мѣста дошао ніе, кудъ є науміо, већемъ га чекаю, увате и суду предаю. Телеграфъ га є вайкаде явіо и означіо коє и какавъ є.

Треће оддѣленѣ

изъ науке о земльи и народу.

61.

Видокругъ (Хоризонтъ.)

Ко съ пространогъ поля, ил' съ высокогъ торня, ил' съ брда коегъ около себе погледа, види му се цѣо просторъ землѣ, као, коло округао, изнадъ коегъ небо као сводъ ил кубе извршено стои. Цѣо тай просторъ зове се видокругъ или грчкимъ именомъ хоризонтъ. Што е съ вышегъ мѣста погледъ, ил' што е манѣ створій, кое бы погледу сметале, то е пространiи видокругъ.

Преко тога небеснога свода прелази свакій данъ сунце своіомъ стазомъ. Ютромъ изаѣе изподъ хоризонта, и онда настане данъ; вечеромъ заѣе за хоризонтъ, и онда настане ноћь. Она страна хоризонта, гдѣ сунце излази, зове се истокъ; а она страна гдѣ сунце залази, зове се западъ.

Она точка на источной страни хоризонта, на коіой сунце деветогъ Марта то єстъ на данъ четрдесетъ мученика, и деветогъ Септембра т. є. на данъ свете Анне, излази, зове се источна точка. Гледаюћи тай данъ и часъ лицемъ истоку, стои управо за нами западня точка, на среди између те обе точке съ десне стране, лежи южна ил' подня, а лево сѣверна ил' поноћня страна и точка.

Сунце є изворъ свѣтлости и топлоте за насъ и нашу землю. Пре негъ што се сунце роди, иде предъ ньимъ ютреньій сутонъ и, красна ютреня зора, а кад' сунце сѣдне трае за ньимъ іоштъ нѣкій часъ вечерня румень, и вечерньій сутонъ, пакъ онда наилази ноћь. Данъ и ноћь износе заєдно двадесетъ и четири сата; алъ дани нису увѣкъ єднако дуги, него су кадкадъ дужи, а кадкадъ краћи одъ ноћи. Найдужій данъ пада кодъ насъ увѣкъ деветогъ Юнія или на данъ Кирила Александрійскогъ, а найкраћій данъ є деветогъ Децембра или на данъ Зачатія Богородице. Двапутъ преко године 9. Марта и 9. Септембра данъ є управъ толико дугачакъ, колико и ноћь, а послѣ ил' расте, као послѣ 9. Марта, ил' быва све краћій, као послѣ 9. Септембра.

Ноћу мѣсецъ на небу свѣтли. И онъ мѣня своє мѣсто изхода и захода, алъ онъ се меня и своимъ изгледомъ, коє сунце нечини. Мѣсецъ намъ се нѣко врѣме показує као округла свѣтла плочица, пуно свѣтлећи, пунъ мѣсецъ;

а нѣко врѣме нимало несвѣтлећи, новъ мѣсецъ ил' мѣна. Послѣ мѣне расте данъ по данъ и све више свѣтли, прва четвртъ; а послѣ пуногъ свѣтленя почне опетъ опадати, поље на уштапъ, и све га манѣ свѣтли, последня четвртъ.

Ноћу сяю небройне крупніе и ситніе звѣзде съ неба. Ма коя гдѣ му драго на небу стояла, опетъ кадъ ихъ добро гледати предузмемо, видимо, да и оне на истоку излазе, и преко неба прелазе пакъ на западу залазе, исто као и сунце.

62.

Появленія на небу.

Кудагодъ погледъ бацимо, свудъ намъ отворено стои величество створеня, и откривена чудеса Божія, како на земльи, тако и изнадъ землѣ. Алъ небесный отацъ ніе насъ ставіо овдѣ, да ми величество и чуда та гледамо само, него є радъ, да сматранѣмъ и познаванѣмъ нѣговыхъ дѣла' мудріи будемо, пакъ тымъ нѣму угодніи.

Ко сунце само излазити и залазити гледа, а при томе ништа у себи немысли; ко сяйность мѣсеца и блистанѣ небросныхъ звѣздица' само као нѣшто свакидашнѣ и обично сматра, тай іоштъ ни близу ніе, да творца у нѣговымъ дѣлма познає.

У стара времена мыслили су люди, да є са земльомъ, сунцемъ, мѣсецомъ и звѣздама све башъ тако, као што се нами чини. Они су држали, да є земля као нѣка широка равна плоча, преко коє сунце, мѣсецъ и звѣзде, само за любовь людій и за украсъ неба прелазе, излазе, и залазе.

Доцніе су люди ово вараво мнѣніе побацили, и познали су да є земля као тане округла, али су држали, да она непомично тврдо у простору свѣта стои, а да сунце, мѣсецъ и звѣзде около нѣ теку. Ово мнѣніе одржало се до шестнайстогъ столѣтія.

Тада є єданъ мударъ и смиренъ човѣкъ, кои є свой цѣо животъ сматраню природе и испытиваню Божіихъ дѣла' жертвовао, са тврдымъ основыма дознао и доказао, да се неокреће сунце около землѣ, него да се земля сама собомъ окреће и съ мѣсецомъ заєдно око сунца тече, и да іоштъ и млоге друге звѣзде около сунца теку. Онъ є и редъ свию оныхъ звѣзда', коє се око сунца окрећу показао, и истолмачіо намъ є сва та появленія на небу онако, како што се доцніе, кад' су млоги учени люди то пазити, мѣрити и рачунати узели, доиста потврдило и засвѣдочило.

Тай човѣкъ звао се Никола Коперникъ (полякъ роѣенъ у Торуню (Thorn) 1473е године, а умро 1543.) и био є каноникъ у Фраунбургу. Дѣло, у коє є онъ сва испытиваня и искуства своя пописао, посветіо є онъ Папи Павлу III. и изишло є у штампи године 1543. башъ кадъ є тай смыреный човѣкъ на смрти

лежао. Послѣ нѣга мудри люди науку су нѣгову далѣ израђивали, и нѣму имамо благодарити, да данасъ редъ и створенѣ свѣта далеко ясніе познаємо, него што є то самымъ голымъ гледанѣмъ сунца, мѣсеца и звѣзда' могуѣно было.

63.

Сунце.

Колкогодъ намъ се сунце, кадъ се ютромъ иза брда промоли, близу быти чини, опетъ є више одъ двадесетъ и єданъ миліонъ миля' одъ землѣ далеко. Толико голема дальина, даде се лагко цифрама означити, алъ ясно представити врло тежко. Топовско тане снагомъ барута избачено пролети за єдну секунду шестъ стотина стопа'. Кад' бы се то тане са землѣ управо на сунце бацило, и кадъ бы непрестанно томъ брзиномъ летило, имало бы двадесетъ и петъ година дана непрестанце да лети, докъ бы до сунца дошло.

Лагко се поня, да сунце као нѣко тане у томъ простору свѣта безъ икоєгъ подупирача само о себи стои, єрбо га тако видимо, алъ нѣгову величину ясно поняти врло є тежко зато, што є тако врло далеко одъ насъ. Сунце є тако велико, да кад' бы шуплѣ было, у нѣга бы могла не само наша земля стати, него и мѣсецъ, кои є преко педесетъ хиляда миля одъ насъ удалѣнъ, имао бы довольно простора

да се раћа и седа; шта више могао бы іоштъ єдаредъ далеко толико удалћнъ одъ землћ быти, као што є, и опетъ бы у шупльини сунца, довольно мћста имао, да около землћ тече, толико є велико сунце. Кодъ толике величине лагко є могућно, да оно при свой той непонятно великой дальини опетъ толику снагу свћтлости и топлоте има.

Звћздочтецы наши су, да є сунце собомъ тћло тамно, као што є и наша земля, и као што є и мћсецъ. Мћсецъ намъ се чини свћталъ, єрбо свћтлость одъ сунца добывену, коя га освћтлява, нами одбия. И земля бы намъ се исто тако, кад' бы є могли са мћсеца гледати, свћтла чинила. Као што є земля воздухомъ окружена, тако є сунце свћтлостћу, а зрацы те свћтлости причиняваю топлоту, чимъ крозъ нашъ земный воздухъ продру.

64.

Ходеће, стоећe и решаше звћзде.

Сунце обасява нашу землю и мћсецъ, кои око землћ тече; оно освћтлява и сва она небесна тћла, што се као и наша земля около нћга мичу. Та тћла чине намъ се да су као и остале звћзде, алъ ихъ разликуємо одъ осталыхъ звћздій тымъ, што ихъ видимо, да се око сунца мичу, и зовемо ихъ ходеће звћзде, или грчкимъ именомъ планете. И наша є земля такова планета.

Алъ одъ свію небройныхъ звѣзда', што ихъ на небу видимо, врло ихъ є мало, што се око сунца мичу, и одъ сунца свѣтлость имаю. С' ньима є сасвымъ друга стварь. Коликогодъ намъ се чини, да су безъ икоегъ реда по небу просуте, опетъ стое оне непрестанно една према другой у истомъ реду, нити се една одъ друге размичу, нитъ смичу.

Гледнимо само н. п. они лѣпыхъ великихъ седамъ сѣверныхъ звѣзда', што ихъ великимъ или воловскимъ колма зовемо; на коемъ ихъ мѣсту у опредѣленъ данъ мѣсеца, и саатъ дана, у вече, у поноћь ил' предъ зору ове године опазимо, у истый тай данъ и саатъ и на истомъ ћемо ихъ томе мѣсту и до године видити, макаръ да се и оне непрестано мицати чине. Кад' крозъ обе стражнѣ звѣзде тій великихъ кола праву линію у мыслима у высъ повучемо, онда ћемо наићи на едну повећу звѣзду, то е поларна звѣзда, коя намъ сѣверный полъ (обртну точку) неба означава.

Те и небройне остале звѣзде недобіяю свѣтлость одъ сунца, као оне горепоменуте ходеће звѣзде, него свѣтле саме собомъ. Свака е сама собомъ сунце, и као што наше сунце насъ, тако и оне свака свое планете обасяваю. Будући да се те звѣзде една одъ друге неразмичу, зову се стаяће.

Окромъ овыхъ стаяћихъ и ходећихъ звѣзда', и окромъ сунца и мѣсеца указую се кадкадъ на небу іоштъ нѣке сасвымъ особите звѣзде, што ихъ репатымъ звѣздама зовемо. Ове звѣзде неуказую се еднако. У нѣкихъ има

свуда унаоколо нѣка свѣтлость; а у другихъ има подужій правъ ил' извієнъ єднострукъ ил' млогострукъ свѣталъ репъ. Ове су звѣзде люди увѣкъ као нѣка чуда толмачили, макаръ да оне нимало више чуденя незаслужую, него што га заслужуе сунце и мѣсецъ и остале звѣзде, коимъ Богъ своє величество свѣту показуе. Узрокъ є, да се люди овомъ вѣчма него осталомъ створеню чуде наравь людска, коя се ономъ само чуди, што є редко, а на све, што є свакидашнѣ научи се, као на обично, и ако ће найвеће чудо быти, она огугла, па и немысли.

Суєвѣрни су люди репате звѣзде држали за предсказаніе великихъ и важныхъ найвыше несрећныхъ догађая', и тако су ихъ извыкали. Алъ то ніе истина. Нити оне означую ратове, ни оскудне године, гладъ и скупоћу, него су само знакъ свесилія и мудрости Божіе, на коєгъ заповѣсть свѣтови постаю и нестаю, и предъ кимъ се слабачкій людскій умъ дубоко кланяти има, и благодарно одъ нѣгове милости живити. Богъ є ньима стазе означіо, као и свыма осталымъ ходећимъ звѣздама, и мы ихъ онда опазимо, кадъ оне стазомъ своіомъ идући, на хоризонтъ нашъ изађу, и тако близу дођу, да ихъ мы догледати можемо. Године 1811. сяила се такова єдна звѣзда выше мѣсецы' на небу. И будући да є те године врло млого и доброгъ вина родило, то су нѣки люди снагу ту той звѣзди приписивали, алъ и то ніе освѣдочено. За свакогъ христіянина приличніе є, да сваку тако особыту звѣзду за знакъ особытогъ добра прійми,

него за знакъ зла. Мы знамо, да є и у оно врѣме, кад' се нашъ Спаситель родіо, таква єдна звѣзда те радости знакъ была оныма, кои су „съ высоти востока" за Спасителѣмъ чезнули, и „звѣздамъ слꙋжащій звѣздою ѹ҆чахꙋсѧ тебѣ кланѧтисѧ солнцꙋ правды" и кад' су дошли у Іерусалимъ питаше гдѣ є Іисусъ говорећи: „видѣхомъ бо звѣздꙋ єго на востоцѣ и пріидохомъ поклонитисѧ ємꙋ"; и отишавши одъ Ірода пођоше Витлеєму „и се звѣзда, юже видѣхомъ на востоцѣ идѧше предъ ними, дондеже пріишедши ста верхꙋ, идѣже бѣ отроча; видѣвше же звѣздꙋ возрадовашасѧ радостію веліею зѣло.

Маѳей гл. 6. зач. I.

65.

Видъ и мицанѣ землѣ.

Ніе земля равна плоча, као што намъ се чини, него є као тане округла, коя се наредбомъ и снагомъ Божіомъ сама о себи у простору свѣта држи, ни нашто ненаслонѣна нити о чему висећа. Она є на оба края малко утинѣна, а око пояса мало пупчастія. Ма да она у воздуху сама о себи стои, опетъ се све што є на ньой тврдо за ню држи, неодпада одъ нѣ. Све што на ньой живи и стои, то є за ню као прикопчано, свуда имаю люди надъ собомъ небо, а подъ собомъ землю. Земля се свакій данъ єдаредъ сама око себе обрне, и то

правцемъ одъ запада на истокъ. То є узрокъ да имамо данъ и ноћь єдно иза другогъ.

Свако є тане такога створа, да га єдна свѣтлость само у поле, само съ оне єдне стране у онай махъ освѣтлити може, а друга пола ил' страна међу тымъ є у сену ил' у мраку. Кад' узмемо мы тане окретати а свѣтлость оставимо да све на єдномъ мѣсту стои, видићемо, да ће све друга и друга мѣста на нѣму на свѣтлость долазити, а коя су на свѣтлости была у сенъ мракъ ступати, и непрестанно ће само єдну половину свѣтлость хватати, а єдна ће пола довѣкъ у сену остаяти. Исто є тако и са земльомъ. У нѣномъ обртаню око себе саме одъ запада на истокъ, све други и други предѣли на свѣтлость долазе, а други у сенъ, и опетъ є у истомъ часу само половина осьѣтлѣна. Та сунцу окренута, и ньимъ осьѣтлѣна страна землѣ има данъ, а друга страна, коя є у истый махъ одъ сунца окренута, и коя у сену ил' мраку за тай часъ стои, има ноћь. Кад' се сунце нами рађа, онда се земля толико окренула, да є нашъ предѣлъ сунце у свой хоризонтъ добыло.

При обртаню землѣ крайнѣ точке нѣне необрћу се; те се точке зову полови, ил' обрти; и онай, што є на сѣверномъ краю, зове се сѣверный, а онай на южномъ краю землѣ, южный полъ нѣнъ.

Обрћући се свакій данъ єдаредъ около себе, нестои земля све на истомъ мѣсту, него се помиче све далѣ напредъ, у єдномъ дугуласто округломъ колу и стази своіой око

сунца. За тристотине и шесетъ и петъ дана' и нѣколико саатій обиђе она тай свой путъ єдаредъ, и то време зовемо мы єдномъ годиномъ. Тристотине и шесетъ и петъ пута' обрне се она за годину дана', то су 365 дана'.

За то врѣме неостае земля према сунцу єднако и у єдномъ правцу него се мѣня. У єдно доба године, стои према сунцу нашъ предѣлъ тако косо, да насъ зрацы сунца врло слабо греяти могу. То доба зове се зима. Зрацы сунца тада особыто око подне врло косо на насъ падаю, зато насъ слабіе грею.

А у друго доба године грев насъ сунце яко, и онда сва растѣнія озелене, уцвѣтаю и плодъ донесу. То доба зовемо лѣтомъ. Онда нашъ предѣлъ землѣ стои према сунцу тако, да зрацы сунца найстрміе падаю, готово у теме жегу, онда су и найтопліи, и найвећу снагу имаю.

Измећу зиме и лѣта доће єдно доба, гдѣ снага сунчеве топлоте с' дана на данъ све већма се отимлѣ, тако да топлота нѣгова сва растѣнія у животъ пробуди, то доба зовемо пролѣћемъ.

А измећу лѣта и зиме почне снага сунчеве топлоте све слабія бывати, растѣнія даю тада плодъ и сѣме, и листъ имъ пада, то доба зовемо єсень.

У нашемъ предѣлу има четиръ годишня времена, єрбо предѣлъ овай у четиръ различна положенія према сунцу доће, докъ земля єдаредъ око сунца путъ свой начини. У другимъ предѣлима землѣ другчіе є. Има предѣла,

кои дугачку зиму са непрестаннымъ снѣгомъ и ледомъ имаю, а врло кратко лѣто; а има другихъ предѣла', кои дуго и врело лѣто имаю, а врло кратку безъ снѣга и леда само кишомъ пролазећу зиму имаю.

Све промѣне тій годишньихъ времена' завысе само одъ различныхъ положеня землѣ према сунцу, кое се за то доба, докъ она путъ свой око сунца обилази, мѣня.

На глобусу (землю представляюћемъ танету) видите млоге линіе. Єдне су повучене одъ єдногъ пола до другогъ. Ове означую она мѣста на земльи, што при обртаню землѣ у єдаредъ подне имаю. Овакихъ линія може се небройно вући, алъ на овымъ куглама и на землѣписнымъ картама, има ихъ обычно 360 и зовусе поднѣ линіе полуданицы ил' латинскимъ именомъ меридіяни; те су нуждне за означенѣ поднѣгъ доба за различне предѣле на земльи.

Окромъ меридіяна' има овдѣ іоштъ єдна округла линія, башъ око пояса землѣ, и наєднако одъ оба пола далеко повучена. Та се зове латинскимъ именомъ Екваторъ, то єстъ равнитель, єръ она землю на двѣ равне полукугле подѣлює, южну и сѣверну.

И овыхъ линія има небројно, алъ екваторъ є само єданъ. Свака такова линія выше или ниже екватора на єднако далеко низъ екваторъ повучена, сачинява єдну съ екваторомъ равнотечну линію, паралелу, алъ не екваторъ, єръ ни єдна одъ тій не дѣли землю на двѣ равне поле.

Између екватора и оба пола има четиръ знамените парелеле. Две ньихъ, кое су ближе екватору негъ полу зовусе обртна кола, (тропи) сѣверно ил' рака, и южно ил' козорога; та кола означую онай просторъ землѣ, коегъ сунце зрацыма своимъ сасвымъ стрмо дохвата.

Два друга половыма ближа кола зовусе поларна кола, едно е сѣверно, а друго южно; та оба кола означую краеве оногъ простора землѣ, на коемъ има свакій данъ, ноћь и данъ. А на онымъ просторыма землѣ између поларныхъ кола' и полова', стои сунце по дуже одъ двадесетъ и четиръ саата на хоризонту и данъ трае дуже одъ двадесетъ и четиръ саата, алъ исто тако и ноћь, и што ближе полу све дуже, а на полу има цѣла година само еданъ данъ, ту сяе сунце шестъ мѣсецы' непрестано, незалази, а кад' заће онда пуныхъ шестъ мѣсецы трае ноћь непрестано, докъ се опетъ сунце роди.

Што е кои предѣлъ землѣ ближе къ полу едномъ ил' другомъ, то е све ладніи, ербо зрацы сунца све косіе хватаю; а што е кои предѣлъ ближе екватору, то е све топліи, еръ зрацы сунца све стрміе хватаю, и већма грею. Између екватора и полова' на среди, ту е и зима и врућина умѣрена и најболѣ по здравлѣ и животъ людій удѣшена.

У тако умѣреномъ предѣлу живимо и мы. Кодъ насъ ніе ни зима ни врућина тако претерана, да бы намъ животу сметала. Южно одъ насъ къ екватору идући, предѣли су све

топліи, а сѣверно одъ насъ и къ сѣверномъ полу идући све су хладніе землѣ. И кодъ насъ є у брдима хладніе него у равницама, и зима дуже трає; воздухъ є на брдама хладніи и неможе се толико угреяти. Алъ и кодъ насъ су сѣверни предѣли нашегъ царства и на равницы хладніи него южни. У Ческой, Шлезіи и Галиціи зиме су дуже, и оштріе, него у Ломбардіи и Млѣтачкой, у Приморю и Далмаціи, єръ оне землѣ ближе къ сѣверу стоє него ове, а сѣверне землѣ зрацы сунца млого косіе хватаю и са маньомъ ихъ снагомъ греє него южне землѣ.

66.

Земля и нѣни дѣлови.

Површность землѣ, како є овдѣ на карти представлѣна, видимо, већомъ є страномъ водомъ покрывена, изъ коє се по нѣка веће ил' манѣ комађе сува ~~и тврда~~ види.

Одъ суве землѣ разликуємо ~~како~~ видите петъ повећихъ дѣлова', ~~петъ частій свѣта~~, кои су ил' сасвымъ, ил' већомъ страномъ, єданъ одъ другогъ водомъ отдѣлѣни.

Овай найвећій дѣо сува, што између индійскогъ и великогъ океана, и сѣвероледенногъ мора лежи, зове се Азія.

Овай дужій алъ ужій а маньій дѣо сува, што између атлантскогъ, и великогъ

океана и сѣвероледенногъ мора лежи, зове се Америка.

Маньій овай дѣо сува, што између индійскогъ и атлантскогъ океана, и средиземногъ мора лежи, и што є овымъ землѣузомъ са Азіомъ споєнъ, зове се Афріка.

Овай іоштъ маньій дѣо сува, на коємъ мы живимо, што између црногъ и средиземногъ мора, атлантскогъ океана, и сѣвероледенногъ мора лежи зове се Европа. Ова є на ова два мѣста съ Азіомъ споєна, овомъ великомъ преко три стотине и шесетъ миля' износећомъ дужи на Уралу, и овомъ маньомъ на Кавказу.

Найманьій є дѣо сува, ово, што између индійскогъ и великогъ океана као нѣко велико острово стои, и зове се Аустралія.

Найстаріи догађаи людскіи, што намъ ихъ исторія казує, сбыли су се у Азіи. Ту є порекло людско. Одавдѣ су се люди мало по мало у све краєве свѣта разишли, пакъ сува и острова населили. Овдѣ су живили праотцы: Ное, Авраамъ, Ісаакъ, Іаковъ, коє є Богъ одабрао да праву вѣру сачуваю. Овдѣ су живили пророцы и предтече Христа Спасителя. Ту се и нашъ Спаситель родіо, ту люде учіо, и страдао и умрео, и насъ своіомъ смрти спаса, а своимъ воскресеніемъ спасенѣ то потврдіо и увеличао; ту є и нашу свѣту цркву основао.

*

да се њомъ разиросшре царство Божіе по свој земљи; шу су прве фамиліе, села и вароши, дружства и државе, краљевства и царства основана; шу су прва художества изнађена и науке рођене.

Изъ Азіе преселяваюћи се дошли су људи и познали Афріку и Европу. Најпре су се населили на приморяма около средиземногъ мора; доцніе су дошли и на приморя европско ашланшска, и на сѣверно и исшочно море. Текъ у пешнајсшомъ сшољећію послѣ Христа нашли су западна и южна приморя Афріке; на крај пешнајсшогъ сшољећія изъ Европе пошавши нашли су и познали Америку; а съ почешкомъ седамнајсшогъ сшољећія Аусшралію. Зашо и зовемо ове шри прворознаше земљѣ, ш. є. Азію, Европу, и Афріку сшарымъ, а ове доцніе познаше земљѣ, ш. є. Америку и Аусшралію новымъ свѣшомъ.

Люди, шшо по шымъ земляма живе, различиши су. У овомъ кругу, како западна Азія, цѣла Европа и сѣверна Афріка захваша, живи кавказко ил' бѣло колѣно људій; у осшалој особышо исшочној Азіи живи монголско ил' жушо колѣно; у осшалој Афріки живи ешіопско или црно, а у Америки индіянско ил' црвено колѣно људій.

Текъ са Хрістовомъ светомъ и божественномъ наукомъ, коя насъ учи наше овогъ и оногъ живота опредѣленѣ познавати, почели су люди грубость и суровость своихъ обычая и нравій са себе сбацати, пріймили су лѣпша и светія понятія и знаня о Богу и свѣту, и почели су богоугодніе па срећніе и блаженіе на овомъ свѣту живити.

Са хрістіянствомъ є текъ лѣпша права изображеность и нравственность започела; и у овомъ призрѣнію имаю европейски народи превосходство надъ свыма осталыма. Већа часть европскихъ народа' христіяни су, па ту є и изображенѣ найвеће, и нравственность, художества и науке найлѣпше.

Послѣ Европе долази Америка, гдѣ су европски христіянски свѣштеницы науку Христову пренели и посѣяли, христіянство основали, и тымъ Европейце господарима Америке начинили.

У Азіи є христіянство започело, али є ту и найвећа гоненя и мученя претрпило; и азіятски народи, кои су с' почетка доста лѣпо у просвѣштеню поступили, ударе одъ то доба, како христіянство непріймише, натрагъ, европски ихъ народи далеко превазиђоше, и отеше се и утврдише, а азіятски се упропастише.

Унутри у Африки и Аустраліи почели су люди текъ у скорія доба, изъ густога

мрака незнабожства и язичныхъ вѣра освѣштавати и у христіянство обраћати, пакъ правомъ изображаню и просвѣштеню приближивати; али ће милостивый Богъ дати, пакъ ће и они сви нашу вѣру пріймити, да се по свой земльи єданъ Богъ слави, да єдна вѣра и єдна црква буде, и да єдно царство Божіе свыма людма овлада.

Колико има частій свѣта и коє су? колико има океана и кои су? коя мора леже около Европе? Гдѣ є споена Европа с' Азіомъ, а гдѣ Афріка? коє се зове старый, а коє новый свѣтъ? колико има колѣна' людій и коє су? гдѣ живи кавказко или наше? гдѣ є колевка людій? у комъ су краю Азіе живили праотцы, пророцы, и Хрістосъ Спаситель? коє су землѣ просвѣштеніе и зашто? а коє глуплѣ и несретне? и зашто?

67.

Европа.

Кадъ погледамо Европу, како намъ є овдѣ на карти представлѣна, чини намъ се, као да є она само нѣкій комадићъ одъ Азіе, кои се на западъ, као нѣко полуострово у море пружа.

На цѣломъ рубу Европе видимо, како се море на све стране у землю као урило,

шако, да све веће државе Европске своя приморя имаю. Окромъ шогъ земльъ су ове и своимъ рѣкама, кое се изъ нутра на све стране разшичу и у мора ушичу, съ морама свезане, шако су: Дунавъ, По, Рона, Ебро, Дуеро, Лоаръ, Сена, Райна, Елба, Вышля, Днѣпаръ, и само є єдина Волга, коя се не улива у море, него у єдно велико єзеро.

Сува земля ніе свудъ равна, ни єднако высока, него има вєћихъ ил' маньихъ высова', равница' и низа'. Свудъ су онудъ већи высови, одкудъ воде дошичу, а у ниже лежеће земльъ рѣке одшичу. Готово све рѣке изшичу изъ планина', и шеку иреко равница' све ниже и ниже до мора. Планине заузимлю велике просшоре земльъ, а іошъ выше заузимлю равнице и низе. Суво Европе на западъ се све с' ужава, а на исшокъ шири; и онамо у море, а овамо у велико азіяшско суво прелази. Све приморске земльъ праве већа ил' маня полуострова, и узъ ньихъ сшое већа ил' маня острова самце или у рпама.

Планина' има различныхъ, ньйглавніе су слѣдующе:

1. Алпске планине иружаю се одъ средиземногъ мора, као нѣко полуколо до близу ядранскогъ мора.

2. Пиренејске планине пружаю се одъ средиземногъ мора преко на атланшскій океанъ.

3. Келске планине пружаю се одъ сѣверногъ края Европе између источногъ и сѣверногъ мора к' югу.

4. Уралске планине пружаю се између Европе и Азіе на югоистокъ.

Послѣ су іошть знамените карпашске и балканске планине, кое су гране алпскихъ планина'.

Кое се све рѣке уливаю у црно море? у ядранско? у средиземно? у атланшскій океанъ? у сѣверно и источно, у ледено море, ходи и покажи? Кое су найглавніе планине? Кое су Карпашске, Балканске, гдѣ су Пиренејске, Апенинске, Алпійске?

68.

Европске државе.

Главна царства и краљевства у Европи ово су:

1. Аустрійско царство, лежи у средъ Европе, сачињава овай великій и цѣлокупный просторъ земљѣ, кои заузимљѣ велике комаде алпскихъ и карпатскихъ предѣла', нѣкій дѣо средоевропскій и готово све предѣле источно европскихъ гора', и све из-

међу овыхъ лежеће равнице, у коима и мы живимо. Цѣло царство захваша више одъ 10
єданайстъ хиляда миля', у нѣму живе преко шридесетъ и петь миліона' людій, престолный є градъ Бечъ.

2. Руско царство закрылює савъ истокъ и готово цѣо сѣверъ Европе, између 15
каспійскогъ єзера, црногъ, источногъ и сѣвероледенога мора, и захваша близу половину Европе; има до сто хиляда' миля', у нѣму живе преко шесетъ миліона' людій. Престолный є градъ Петроградъ. 20

3. Саєдинѣне кралѣвине Шведска и Норвежка, леже на западосѣверу Европе, заузимлю цѣло шкандинавско полуостровo, ньима спадаю и острова Лафоде 25
у леденомъ, и Гошландъ и Еландъ у источномъ мору. Имаю свега близу четирнайстъ хиляда' миля', алъ ни пуно петъ миліона' людій; престолни су градови Штокхолмъ и Христіянія.

4. Кралѣвство Денемаркъ, лежи 30
южно одъ Шведске и Норвежке, одѣлѣно є одъ ньихъ мореузима Скагеръ, Кашегашъ и Сундъ; заузимлѣ полуостровo Юшландъ; острова Селандъ и Ланландъ у балшійскомъ, и острова Фарееръ 35
и Исландъ у леденомъ мору. Има свега єдну хиляду миля', и два и по миліона людій, престолный є градъ Копенхагна.

5. Кралѣвство прайско, лежи сѣверно одъ Аустріе узъ Русію и источно торе; нестои у цѣло, него є разкомадано; веħа часть лежи около Одре, Елбе и Вишлѣ, маня часть на Райни и Емси; има свега петъ хиляда' миля', и седамнайстъ миліона жителя. Престолный є градъ Берлинъ.

6. Кралѣвство Белгіе лежи южно одъ Холандіе, има петъ стотина' миля', са четыръ и по миліона' жителя'. Престолный є градъ Брислъ.

7. Холандіа, на сѣверномъ ил' нѣмачкомъ мору има шестъ стотина миля', и три миліона жителя'. Престолни су градови Амстердамъ и Хагъ.

8. Царство Французко, лежи измеħу средиземногъ мора, пиренейскихъ планина', атлантскогъ океана и Белгіе. Има десетъ хиляда' миля', и преко тридесетъ и петъ миліона' жителя'. Престолный є градъ Паризъ.

9. Швайцарске државе има ихъ двадесетъ и две скупа, леже источно одъ Французке, на осамъ стотина миля', са два и по миліона' жителя'. Найглавніе су вароши: Генфъ, Базлъ, Цирихъ и. др.

10. Таліанске државе, леже измеħу Аустрійске, Французке, и Швайцарске, на овомъ великомъ полуострову, коє се одъ апенинскихъ планина', апенинско полу

острово зове, између ядранскогъ и средиземнога мора. Найглавніе су шаліянске државе: а) Кралѣвство Неаполитанско са Сицилліомъ на југу Италіе, са престолнымъ градомъ Неаполомъ. б) Папина држава заузимлѣ среду Италіе, престолный є градъ Римъ. в) Сардинско кралѣвство на сѣверозападу Италіе са престолнымъ градомъ Туриномъ. г) Војводство Парма, Модена и Тошкана између Сардинске, папине и аустрійске државе, са градовыма истогъ имена. Све ове државе ускупа заузимлю четыри хиляде девешъ стотина миля, и имаю девешнайстъ миліона' жителя'.

11. Нѣмачке државе саєдинѣне леже у среди Европе, између горепомену-шыхъ кралѣвина' и царевина'. Овамо спадаю: Кралѣвства Баварско, престолный є градъ Минхенъ. Кралѣвство Виртенбергъ, престолный є градъ Шшушгардъ. Кралѣвство Саксонска, престолный є градъ Дрезда. Кралѣвство Хановеръ, престолный є градъ Хановеръ, Војводство Баденъ, престолный є градъ Карлсру. Војводство Хесенъ, престолный є градъ Дармшшашъ. Војводство Насау, престолный є градъ Висбаднъ.

Војводства Вајмаръ, Гоша, Майнинга, Алшенбургъ, Анхалш-Де-

сау, Брауншвайгъ, Олденбургъ, Мек-
ленбургъ са престолнымъ градовыма истыхъ имена'; овамо спадаю и кнежевине: Лих-тенштайнъ, Хесенъ, Валдекъ, Райсъ, Липе; и слободне вароши: Хамбургъ, Либекъ и Бременъ. Све ове државе, за-едно са онымъ провинціяма аустрійскогъ царства и прайскогъ кралѣвства, кое у ову свезу нѣмачкихъ држава спадаю, заузимаю дванайстъ хиляда' миля', са четрдесетъ и четыри миліона жителя'.

12. Кралѣвство Енглезско у атланскомъ океану има шестъ хиляда и седамъ стотина миля, и двaестъ и шестъ миліона жителя', престолный є градъ Лондонъ.

13. Кралѣвство Португалско на западу пиренейскогъ полуострова, има єдну хиляду и седамъ стотина миля', и три и по миліона жителя', престолный є градъ Лисабона.

14. Кралѣвство Шпанско, заузимлѣ осталый већій дѣо пиренейскогъ полуострова; има осамъ хиляда и шестъ стотина миля', и четрнайстъ миліона жителя', престолный є градъ Мадритъ.

15. Турско царство, на югоистоку Европе, између црногъ, егейскогъ и ядранскогъ мора, южноисточно одъ Аустріе, има деветъ стотина миля', и єдванайстъ миліона' жителя, престолный є градъ Цариградъ Константинополъ.

16. Краљевство грчко, южно одъ Турске, између егейскогъ и іонскогъ мора, има осамъ стотина' миля, и єданъ милiонъ жителя. Престолный є градъ Атина.

17. Донска острова, има ихъ седамъ, западно одъ Грчке у іонскомъ мору, имаю свега четрдесетъ и седамъ миля', са две стотине хиляда' жителя'.

69.

Жительи Европе.

Жительи Европе спадаю скоро сви у кавкаско ил' бѣло колѣно людiй. Сви су и тѣломъ лѣпши и душевно и умно далеко већма изображени и просвѣћени нежелъ жительи осталыхъ краєва' свѣта'. Узрокъ є томъ, кое сгодно положенѣ землѣ, на среди између осталыхъ, гдѣ є саобраштай највећи и најлакши, а кое клима землѣ ни врела ни хладна, већъ средня, коя є по изображенѣ людско најудеснія; алъ најглавнiй є узрокъ христіянство, кое су ови жительи већомъ страномъ и пре выше стотина' година примили, а съ ньимъ снагу и благословъ за изображенѣ.

Најглавнія ствар, коіомъ се народи єданъ одъ другогъ разликую, єзыкъ є. Европски народи говоре различнымъ єзыцыма, алъ

разлике нису свудъ єднаке, има више єзика', кои се познаю, да су єдногъ порекла. Тако су на югу и западу Европе Талїяни, Французи, Шпаньолцы и Поршугалцы и къ ньима припадаюћи Власи, што сви сроднымъ єзыцыма говоре, кои су одъ старорымскогъ ил' латинскогъ изашли, зато се и зову латински народи. Има ихъ свега преко седамдесетъ миліона людій.

Сви жишельи држава нѣмачкихъ, єданъ дво Швайцерске и Аустріе, Белгіянцы, Холандези, Денемарчани, Швеђани и Норвежани говоре сроднымъ єзыцыма нѣмачкимъ, и ови се зову нѣмачки народи. Живе у среди Европе и западосѣверу, има ихъ преко шесетъ миліона'.

Енглескій є єзыкъ смѣса одъ латинскогъ и нѣмачкогъ.

Жишельи рускогъ царства, и већа часть Аустрійскогъ и Турскога, као и нѣка часть Прайске, говоре сродным єзыцыма, и ово се зову славенски народи, као: Руси, Поляцы, Чеси, Словацы, на сѣверу, Словенцы, Хрвати, Срби и Бугари на югоистоку. Има ихъ преко осамдесетъ миліона'.

Особыти су єзыцы у Европи: мађарскій, турскій и грчкій, кои самце стоє.

Одъ сви жителя' Европе четыръ пете части христіяни су, а остало су Муамедцы и Чивути.

Христіяни неспадаю сви къ єдной цркви, него су на три подѣлѣни, на православну, римску, и протестантску.

Православной цркви спадаю славенски народи, нѣшто Лашина' и Грцы; сви Руси, и сви Срби, сви Власи и Грцы, и стоє подъ своимъ патріярсима.

Римской цркви припадаю латински народи, алъ и силанъ Нѣмацъ и Славенинъ: Таліяни, Шпаньолцы, Португалцы, Француси, Белгіянцы, Ирландези, южни Нѣмцы, као Баєрцы и т. д. већа часть Аустріянаца' млоги Швайцерцы, и Поляцы. Сви стоє подъ єдномъ врховномъ главомъ римпапомъ.

Протестантской цркви припадаю највыше нѣмачки народи, Швеђани, Норвежани, Денемарчани, Холандези, Енглези, алъ и нѣка часть латинскихъ народа', Швайцераца и Француза, Чеха и пр. и млоги Мађари.

Муамеданскомъ вѣроисповѣданію спадаю само Турцы, а чивутскомъ само Чивути.

70.

Аустрійско Царство.

I. Части Царства.

Аустрійско є царство часть средньѣ Европе; заузима єдан цѣлокупан просторъ земаля' одъ єданайстъ хиляда и двесто четрдесетъ географични миля' са тридесетъ и петь миліона жителя'.

Име Аустріе добыло є царство одъ провинціе Аустріе, коє є првобытна земля царства, и значи источно царство, єрбо є надвойводство Аустрія у стара времена была источна часть Франкскогъ царства.

Садашньій є господаръ Аустріе Нѣгово Апостолическо Величество Царъ Францъ Іосифъ Првый, изъ породице Хабсбургъ-Лотрингске.

Грбъ царства є црньій двоглавый орао на златномъ полю,

кои на ирсима грбове круновина' носи. Домаћій є грбъ сребрна греда у црвеномъ полю; државна є боя црна и злашна, домаћа є боя црвена и сребрна; нашега садашнѣгъ цара рѣчь є: viribus unitis, нѣмачки „mit vereinten Kräften“ србски „сложнымъ силама“.

Круновине царства данасъ су слѣдующе:

1. Аустрія изиодъ Енса са главнымъ градомъ Бечомъ на Дунаву, кое є уѣдно главанъ градъ цѣлогъ царства и престолъ Цара.

2. Аустрія выше Енса, са главнымъ градомъ Линцомъ на Дунаву. Обе ове круновине долня и горня Аустрія сачињаваю Надвойводство Аустрію.

3. Войводство Салцбургъ са главнымъ градомъ Салцбургъ на Салцахи.

4. Войводство Штаерско са главнымъ градомъ Градцомъ на Муру.

5. Војводство Корушко са главнымъ градомъ Клагенфуртомъ на Глани.

6. Војводство Краньско са главнымъ градомъ Љубљяномъ на Љубљяни.

7. Окнежено Грофовство Герцъ и Градишка са Грофовствомъ Истріомъ и вароши Трстомъ са нѣнымъ аташаромъ; главный є градъ Трстъ на Ядранскомъ мору.

Корушка, Краньска, Герцъ, Истрія и Трстъ уєдно, сачињаваю Кралѣвство Илирско.

8. Окнежено грофовсто Тіролъ и Форарлбергъ, са главнымъ градомъ Инсбрукомъ на Ину.

9. Кралѣвство Ческо са главнымъ градомъ Прагомъ на Молдави.

10. Грофовство Моравска са главнымъ градомъ Брномъ на Шварцави.

11. Војводство горњѣ и долњѣ Шлезіе са главнымъ градомъ Троцавомъ на Опи.

12. Краљѣвство Галиција и Лодомерія са Војводством Аушвицъ и Заторъ и Великимъ Војводством Кракове, са главнымъ градомъ Лвовомъ на Буги и Краковомъ на Вышльи.

13. Војводство Буковина са главномъ вароши Черновицомъ на рѣки Пруту.

14. Краљѣвство Далмаціе са главнымъ градомъ Задромъ на Ядранскомъ мору.

15. Млѣшачка са главнымъ градомъ Млѣшкама на острови Ядранског мора.

16. Краљѣвство Угарско са главнымъ варошима Пештомъ и Будимомъ на Дунаву, Пожуномъ на Дунаву, Шопрономъ близу Найсидлскогъ єзера, Кошицомъ на Ернади, и

Великимъ Варадомъ на Керешу.

17. *Војводство српско и шамишкій Банатъ са главнымъ градомъ Темишваромъ на Бегеју. Овамо спада и сремска банатска војна граница.*

18. *Краљевства Хрватска и Славонія са главнымъ градомъ Загребомъ на Сави. Овамо иришада и хрватско-славонска војна граница.*

19. *Велико Војводство Ердељ са главнымъ градомъ Сибиньомъ на Алуши.*

Аустрійско царство ограничава се слѣдујућимъ земљама:

1. *На западу: са краљевиномъ Баварскомъ, са Војводствомъ Лихтенштайнъ, са Швајцерскомъ и са краљевиномъ Сардинскомъ.*

2. *На югу: са војводствама Пармомъ и Моденомъ, са папиномъ државомъ, са турскимъ земљама Арбаніомъ, Црномъ*

Горомъ, Босномъ, Херцеговиномъ, шурскомъ Хрвашскомъ, Србіомъ и Влашкомъ.

3. На истоку: са Турскомъ кнежевиномъ Молдавомъ.

4. На сѣвероистоку, сѣверу и сѣверозападу, са рускимъ царствомъ и нѣговымъ провинціяма Бесарабіомъ, Подоліомъ, Волхиніомъ, Польскомъ, далѣ са Краљевствомъ Пруским и Саксонскимъ.

II. Подѣленѣ по свойству земљѣ.

Дунавъ прошиче крозъ цѣлу дужъ царства у дужини сто и осамдесетъ миля и прави као нѣку границу између овыхъ земаля.

а) Кад' гледнемо низъ Дунавъ, онда видимо све земљѣ на десной обали Дунава и на левой обали Саве, да спадаю у предѣле Алискихъ гора, оныхъ найвышихъ и найдужихъ планина' европейскихъ, кое се подъ различ-

ным имена одъ средиземногъ мора на истокъ повлаче, млого-стручно се разграняваю, к' Дунаву пружаюћи се све ниже бываю, а низъ По на єдаредъ се у равнице изгубе.

Высови аустрійскихъ Алпа' износе преко дванайстъ хиляда стопа' высине изнадъ мора. (Орлесъ у Тіролской има дванайстъ хиляда три стотине деведесетъ и три стопе, Гросглокнеръ на границы између Корушке и Салцбурга высокъ є єданайстъ хиляда деветъ стотина и єданайстъ стопа').

Све воде, кое на десной обали у Дунавъ ушичу, долазе одъ аустрійскихъ Алпа'. Ове Алпе даю нѣке воде и на западъ к' Райни, коя нѣку дужъ на аустрійской граници тече, и на югъ къ рѣки По, кои такођеръ границу царства сачинява, а нѣке воде теку управо у ядранско море.

б) На границы Краньске и Герца прелазе Алпе у гору Карстъ, коя се између Саве и ядранскогъ мора пружа и са балканскимъ планинама саюжує.

в) На левой обали Дунава припадаю све землѣ нашегъ царства к' двѣма другимъ горама, коє са Алпама нестоє нигдѣ у непосрѣдной свези. За природну границу између овыхъ гора' мора се Марха узети одъ нѣнога ушћа дунавскогъ пакъ горе до ушћа Бечве, доникле и Бечва и Одра одъ нѣгогъ извора пакъ до излазка изъ царства.

Западнѣ планине горепоменуте границе зовусе іоштъ одъ старыхъ времена' Судетске планине, макаръ да поєдина отдѣленя нѣна по положеню и свойству предѣла особыта имена имаю, као н. пр. Гесенкъ, Глацерске планине, высоке планине, рудня планина, Фихтла, ческе горе, и пр.

г) Планине на источной страни горепоменуте границе, кое се на левой обали Дунава у великомъ као полуколу к' истоку пружаю, зовусе одъ старыхъ времена Карпатске планине, ма да поедина отдѣленя особыта имена имаю, као н. пр. Бескидске планине, высока Татра, угарска рудня планина, шумски Карпати, Ердельски Карпати и пр.

Высови судетски износе едва петъ хиляда стопа, само снѣжна глава на высокой планини има петъ хиляда двѣ стотине и седамъ стопа' изнадъ мора, а Кубань у ческой гори само четыри хиляде двѣстотине тридесетъ и деветъ стопа'.

Судетске воде одтичу ил' южно ил' сѣверно. Южно одтичуће изливаюсе у Дунавъ, а сѣверно одтичуће у Елбу ил' у Одру.

Высови Карпатски износе преко осатъ хиляда стопа; Лом-

ницкій высъ на высокой Татри има осамъ хиляда и шри стошине; Леденодольскій высъ осамъхиляда исто; а Нѣгой у Ерделю около осамъ хиляда стопа'.

Карпатске воде одшичу южно ил' сѣверно. Све са унутрашнѣ обале Карпата' излазеће ушичу у Дунавъ, а са сполящнѣ обале изшичуће изливаю се или у Вишлю или у Днѣстаръ или и у Дунавъ.

III. Землѣ и жителъи.

1) Алпски предѣли.

Самъ погледъ на брда и на планине развесели човѣка векъ, а іошъ миліе се и нѣкако высоко осѣћа човѣкъ, кадъ съ высокогъ брда доле у долове и далеке равнице погледа, шуме и вода', ньива и поля, варошица', црквій, градића' и села. Оваквихъ погледа' има на Алпама найвыше и найвеличественіе, кои чудновато душу човѣчію обузму и са светымъ страхопочитаніемъ

према сили и мудрости творца изиуши, кои небо и землю створи и ньи у шу красоту обуче.

Найнижій є предѣлъ аустрійско-алискій она простирана и равна долина на рѣки По у Млѣшачкой. Крозъ ню шеку рѣке По са свыма узгреднымъ рѣчицама, рѣка Ечъ, и нѣке ириморске рѣчице; у ньой има іошшъ млогихъ канала'; све ове воде чине ову равницу врло илодоносномъ. Кокуруза и иринца овдѣ є найвеће богашство. Вінову лозу иушшаю иужашисе узъ дудове, брестове и яблане. Вароши су шако иуне шрудолюбивогъ народа, како выше ни у коємъ иредѣлу царства нема.

На сѣверномъ рубу ове равнице иружаю се гране иланинске у маньимъ шумнашымъ брдашцама у равницу, и између ньихъ леже лѣие иышоме долинице, по коима се лѣиа єзера сяе. Овай є иредѣлъ найбогашіи воєемъ, и шо све

южнымъ воћкама: овдѣ досађваю смокве, поморанце и лимунови на полю; дудова' и маслина' има велики разсадницы ауни, и пыштомогъ кестана ауне шуме. Ова тополіихъ предѣла' дрва нераспе само у долинама, него и по брду до никле и дублѣ у высъ у планинама особитто мимо рѣке Ечи.

Предѣли између брда' различити су по своіой высини ил' низи. Долине и равнице ауне су варошица' и села', и шу су цѣли простори обдѣлани, свуда су лѣио ураћене ньиве, мимо ньихъ силни чисти и лѣпи виногради, а около потока стое шуме и ливаде, найвыше листнатогъ дрвля.

По шѣшньимъ доловыма, и по высовыма брда', само се погдѣгдѣ по коя кућа виђа, шу є выше траве и паше негъ ньива', а по шумама измѣшана су листната и игласта дрва, и што се выше

у высове планинама иде, све є листнатогъ дрвля манѣ.

На іошть вышимъ высовыма планинскимъ, гдѣ ни чамови, кои су найтврђи одъ игластогъ дрвля више зиме отрпити немогу, туда расту найсочніе и наймирисніе планинске траве, найслађа раана за домаћу стоку. Туда се у свыма колебицама ради и тргує са млѣкомъ и сиромъ.

Изнадъ овыхъ планинскихъ паша' дижусе планинске стѣне голи стрми зидови высоко у облаке, са одвалѣнымъ и сурванымъ каменѣмъ између модрыхъ стѣна'; само се по гдѣгдѣ по нѣко мѣстанце опажа, гдѣ се травице види, ил' по гдѣкоя усамлѣна као изгублѣна планинска билька. Овуда има дужій, гдѣ мора путникъ по читаве сате између стѣна' и каменя, кои су се одъ стрмыхъ зидова' одвалили, мучно и са страхомъ пре-

ко стаза вераши. Мртва ти-
шина влада шу, кою само по
кадкадъ грмлѣнѣ рушећихъ се
стѣна' пошресе, ил' дрека кое
грабльиве шшице, коя са уваће-
нымъ и у канджама носећимъ
ловомъ шуда пролеће, шражећи
усамлѣно мѣсшо, да га разчупа
и пождере.

Гошово шри чешвршине ау-
сшрїйскихъ Алпа дижу се до ове
голосшѣнске высине, и погледъ
овыхъ ошшрыхъ шиљасшыхъ сшѣн-
скихъ врхова' одоздо изъ долова
и равница врло зачуди свакога,
ко ихъ ніе прилике имао видиши.

Алъ има высова планинскихъ,
кои и овай предѣлъ высине пре-
машую, и кои вѣчшымъ снѣго-
выма и ледовыма покривени сшое,
на коима се шоплоша сунца ба-
дава шроши, да ихъ разшопи.

У предѣлу шїй вѣчшыхъ ле-
дова' и снѣгова', кад' се кои чо-
вѣкъ са мучнымъ и опаснымъ пу-
жанѣмъ попне, да свою любо-

пытность насити, ненаходи се ни мало пріятно ни домаћно. Редакъ и танакъ воздухъ незадоволява дисаюће груди него ихъ нѣкако стеже и дави, а сяйность снѣга и леда очи заблешти, притомъ студена зима све кости потреса. Погледъ овыхъ ледова', кои се изкокани одъ лютогъ мраза, на зраку сунца модре и зелене, изъ коихъ пукотина' сунцемъ отоплѣне воде стремно у дубльине и долине лете, врло є чуданъ и величественъ, и показую величество Божіе и у овомъ предѣлу, гдѣ никоє живе душе нема; а неможе се описати красота снѣжныхъ планинскихъ врхова' изъ далека гледано, кад' ихъ ютренѣ ил' вечернѣ сунце обасяе, како се чисто пламте одъ румени сунчеве.

Изъ природе и свойствености овыхъ алпскихъ предѣла' лагко се даде и животъ жителя дознати.

У предѣлима гдѣ є на отворены мѣсты саобраштай лагкъ, као на обалама рѣке По, на ядранскомъ мору, или на Дунаву, туда стоє богате пуне живота радиности и трговине вароши. ту има различныхъ заната' и млогихъ фабрика', ту землѣдѣліе цвѣта, то су найглавніи начини живота.

У предѣлима, гдѣ брда слободанъ и лагкъ саобраштай отештаваю, манѣ є варошица', и ове су само тада знаменитіе, ако на коіой веħой рѣки леже, по коіой веħи бродови бродити могу, или ако главни друмови туда воде, или ако желѣзница туда пролази. Овуда є нега марве и трговина с' ньомъ найглавніи посао жителя'.

Окромъ польодѣлства и скотоводства рудокопство є у цѣломъ алпскомъ предѣлу главна струка раднѣ и богатства.

Одъ рудій налази се у цѣломъ предѣлу аустрійскихъ Алпа' каменитогъ угля найвыше; окромъ тога добыва се у горньой Аустріи, Салцбуржкой, Штаерской и Тіролской доста и добре камените соли; у Штаерской млого и особыто доброгъ гвожђа; у Корушкой олова, у Тіролской бакра. Одъ мінералныхъ рудныхъ извора' и баня найглавніи су у овомъ предѣлу, Баднъ (у дольной Аустріи), Халъ (у горньой Аустріи), Гастайнъ (у Салцбургу), Глайхенбергъ (у Штаерской), Преблавъ (у Корушкой), Раби (у южной Тіролской), Албано (у Млѣтачкой).

Изъ царства растиньскогъ даю алиски предѣли найвыше дрва за огревъ, за грађу, за коларске, столарске, и стругарске радње; на жупама брдскимъ и по долинама расте особыто добре траве и друга за раану стоке

нуждна биля; овуда расте свакe врстe жита, у сѣвернымъ краєвыма найвыше ражи, у источ- 195
ныма пшеница, у южнымъ кокурузъ и пиринацъ; вино у долньой Аустріи, Штаерской, и овамо пришадаюћимъ краєвыма Маћарске, у Хрватской и Славоніи, у 200
Тіролской, у Млѣтачкой и Краньской; воћа найвыше у горньой Аустріи; благородніе врстe найвыше у Тіролской.

Изъ царства живошиньскогъ, 205
налазе се у алискимъ єзерама и потоцыма особыте врстe пастрма; по высовыма планина' живе дивокозе, по већимъ шумама єлени и срне, шетреби и ко- 210
кице, у ведримъ шумама шлюке; по рупама лисице и язавцы; одъ домаћихъ живошыня' говеда су уловомъ предѣлу силна и одъ особыте доброте. У Салцбургу 215
и у Корушкой найячи коньи, у Млѣтачкой и южной Тіролской

є свилодѣліе врло главна радня и струка трговине.

Одъ народа найглавніе є у аустрійскимъ алискимъ предѣлыма нѣмачко колено; доиире на сѣверъ до Дунава и преко Дунава, на югъ до средине Еча, на истокъ до средине Мура и Драве, и заузимлѣ долню и горню Аустрію, Салцбургъ, сѣверну и горню Шшаерску, већу часть Корушке и Тіролске, и іошшъ нѣке иредѣле алиске. Нѣмцы ови говоре различне нѣмачке помѣсшне єзыке.

У южнымъ краима алискихъ иредѣла живе найвыше Таліяни.

У Фріяулу сѣверномъ краю Млѣшачке говори се фріяулски (фурлански) у нѣкимъ долинама южне Тіролске ладински.

У южнозападнымъ краєвыма алискихъ иредѣла живе найвыше Славяни, кои ил' словински, ил'

српски говоре. Словенцы живе у долньой Штаерской, у южноисточномъ краю Корушке, у цѣлой Краньской, а Срби и Хрваши у Хрватской и Славонской, у Истріи и у Далмаціи.

2) Карстски предѣли.

Карстъ є млого нижа планина него што су Алпе; само нѣколико нѣныхъ врхова' допиру до высине шушнятогъ чама, а ни єданъ до вѣчнтыхъ снѣгова'. Она се састои изъ голыхъ гора' безъ вода' са врло стрмымъ обалама, пуно дубльина' и стѣнскихъ левкока. На горама стоє ил' поєдина брда ил' ланцы брда'. Рѣке су све незнатне, кое одъ изтичу, и теку само крозъ оно мало дубльих'и ширихъ долина'; найвыше ихъ до никле тече, пакъ се онда у язбинама, коихъ су ова кречна брда пуна изгубе, докъ на дру-

гомъ мѣсту опетъ неизађу. У таковой єдной долини и язбини стои и циркнично єзеро, коєгъ воде одъ таковыхъ подземныхъ рѣка завысе, и како є кадъ више ил' манѣ надоѣе, тако се у нѣму више ил' манѣ воде види.

У Карстской планини у обште є мало руда', само живе овдѣ найвыше има, и овдѣ є главный майданъ (у Идріи у Краньской). Окромъ тога знаменитъ є Далматинскій Асфалтъ и каменитый угаль. Морске соли вадисе найвыше на ядранскомъ приморю. Има и рудныихъ извора' Топлице у Краньской.

При свему што су ови предѣли южно положени, опетъ нису за землѣдѣлство згодни; найболѣ успѣва віноградъ и маслина (у Истріи и Далмаціи) и на приморяма у найтоплімъ краєвима има рожчика'. Агава и Кактуси подивляю, немогу се пиаомо одржати. Жестокъ сѣ-

вероисточный вѣтаръ (бора) опустошава кадкадъ цѣо предѣлъ.

Жишельи цѣлога карстскога предѣла Славяни су, само у приморскимъ градовыма има и Таліяна'.

3) Судетски предѣли.

Судешски предѣли нису као оно Алиски одъ сви страна'. него само одъ часши водама ограничени (на югу Дунавомъ. на исшоку Мархомъ и Одромъ).

Судешске планине са Алпама сиорешене нишши су онако высоке, нишши имаю онаке шилясше и ошшре врхове, ни онаке дугачке шесне долове. Рѣке шеку мало измеѣу брда', иослѣ измеѣу низкихъ брдашаца' крозъ равнице.

И опешъ є савъ овай предѣлъ знамениш изнадъ высине мора узвышенъ; на своимъ найнижи мъ

мѣстыма, на улазку Елбе у Саксонску іошть є три стотине и двадесеть и седамъ стопа изнадъ мора.

Онако разновидныхъ и величественныхъ погледа као на Алпама, нема на Судетама. Брда су судетска нижа, а врхови су округли, кубасти, съ ньихъ се на све стране у долине и равнице види.

На Алпама има великихъ простора', кое вѣчити снѣгови и ледови покриваю, или голе стѣне и каменъ злузимлѣ, сасвымъ за обдѣлаванѣ неудесно, и за люде као изгубльно; тога на Судетыма нема, ил' врло мала мѣстанца такова су, макаръ да и овдѣ нѣкихъ предѣла' има, кое силногъ труда требаю, да се обдѣлаваю. Найвећа є часть горскомъ шумомъ покривена, а шумомъ непокривена земля обдѣлава се са богатомъ напластомъ. Прелази и пролази преко

планина и кроз њих нису онако тежко, као преко Алпа', и саобраштај унутри, згоднымъ положенѣмъ земаля' врло є одлакшанъ. Овдѣ се могло далеко више народа населити, и сва су се мѣста могла већъ одавно до величине варошица' и варошій разширити.

Поєдина мѣста овыхъ низкимъ брдашцама обузетыхъ предѣла имаю сила своихъ собственныхъ лѣпота' и милина'.

На изворъ Елбе долазили су іошт у найстарія времена любитељи и пріятељи природе, да га се нагледаю, а долина Елбе, коіомъ ова рѣка кроз Ческу до Саксонске тече, са своє є лѣпоте знамениша.

Мирни и ладовни долови ческих планина', на извору Молдаве и нѣных потока', пуна вароша Егарска долина са потегомъ высокихъ планина', и предѣли гдѣ Марха и Опа изтичу,

пакъ онда долине Бечве и Цишаве пуно су лѣпыхъ и милыхъ погледа'.

Макаръ да є просторъ аустрійско-судетскихъ предѣла' у полу маньій одъ аустрійско-алискихъ, опетъ є богатство природныхъ извода' у вредности готово єднако са алискимъ. Узрокъ є овогъ одъ части створъ и свойство землѣ, почемъ у Алпама велики простори праздно леже, недаю се обдѣлаваши, а одъ части є и животна радиность жителя и вѣштина обдѣлаваня землѣ, коя є у судетскимъ предѣлыма на высокъ степенъ изшерана.

Држанѣ и нега марве у свима струкама, обдѣлаванѣ ньива', башшій, воћа и шуме у обшше є овдѣ далеко болѣ него у Алпама, и са овымъ се изравнява она цезгода, шшо є ове землѣ сбогъ сѣверногъ положеня и оштріе климе имаю, према млого

топліимъ и плодоносніимъ Алпскимъ долинама.

У судетскимъ планинама нема соли ни живе, као у Алпама; алъ на мѣсто тогъ има порцуланске землѣ и за стакло потребытыхъ матеріяла толико млого, како ихъ нигдѣ у Алпама нема. Рудни извори и банѣ Карлсбадске, Топличке, Маріен- и Францбадске (у Ческой) на гласу су по свемъ свѣту; и имаю сваке године силне госте изъ найдальихъ краєва землѣ.

У судетскимъ предѣлима нема южногъ воћа, ни кокуруза као у алпскимъ предѣлима, алъ има воћа осталогъ све благороднога и има ражи, пшенице, єчма, проє и кромпира у изобилію.

И віноградъ се понѣшто негує, алъ неможе да успѣва, зато га врло мало има. На мѣсто нѣга обдѣлава се овдѣ мель, кои се за пиво узимлѣ, и на мѣсто

алпскогъ свилодѣлія обдѣлава се овуда ланъ и куделя.

Колико су у алпскимъ єзерама пастрме знамените, толико є по судетскимъ барама и рыбняцыма знаменитъ шаранъ и штука. Дивокоза' има само на Алпама; а у судетскимъ планинама има по ловняцыма припитомлѣно и одомаћено хинезскихъ фаз на', и по дивлячняцыма има дивльихъ нерастова', коихъ є изъ алпскихъ шума сасвымъ нестануло.

Што се радиности тиче у маломъ и у великомъ, ту є судетскій предѣлъ и народъ найбогатіи и найглавніи у читавоме царству. Овдѣ су не само найразличніе фабрике, него ихъ є и найвыше, и износи еспапе тако валяне и тако ефтине на продаю, да се не само у све остале круновине по царству, него и по страннымъ државама у найдалѣ землѣ односе; особыто стакло,

*порцуланъ и штайнгутъ, шка-
ныхъ еспапа одъ вуне, памука,
и платна найфинїихъ врстїй,
пакъ онда шеќеръ одъ репе прав-
лѣнъ, и пиво.*

*У Алпама є народъ вешомъ
страномъ нѣмачкогъ колена, а у
Судетима найвыше славенскогъ.
Алъ у планинама има и Нѣма-
ца', и измѣшано: у предѣлма
славенскимъ има населбина нѣ-
мачкихъ, а у нѣмачкимъ славен-
скихъ.*

4) Карпатски предѣли.

*Погледи на карпатске пре-
дѣле нѣгдѣ су сила налик на
судетске, а нѣгдѣ на алпске. На
судетске налик су у Галиціи,
са своимъ брдашцама и отворе-
нымъ долинама, са своимъ шу-
мама и с' ньима измѣшанымъ
ньивама, између коихъ се воде
у силне баре скупляю. А на алп-
ске налик су у высокой Татри
са нѣнымъ окомидма чудновид-*

нымъ врховыма, са голымъ стѣнама изнадъ мирисныхъ лѣтныхъ пашняка', и са своима усамлѣнымъ дубокимъ горскимъ єзерама; исто су тако наликъ на алпске и у са млогимъ лѣпымъ долинама просѣченомъ Ерделю.

Алъ како сви тако и ови карпатски предѣли имаю нѣшто и свогъ собственнога, што други немаю. На югу карпатскихъ планина' у ономъ великомъ полуколу, какога ова планина прави, простире се велика равница, коя преко єдну хиляду седамъ стотина' квадратныхъ миля износи. (дакле петъ пута веħа одъ дойне Аустріе). С' єдне стране те равнице тече Дунавъ, а средомъ тече Тиса, са нѣнымъ притичуħимъ рѣчицама. У овой равницы има врло плодныхъ земаля, има великихъ листнатыхъ шума', и найлѣпшыхъ ньива. На нѣкима мѣстима стоє надалеко простpти пескови, ил' баре, ил'

пространне пустаре за марву, коя се овуда у небройнымъ чопорыма и стадама држи, выше негъ игдѣ у цѣломъ царству.

Све руде, коє се у Судетыма и Алпыма налазе, налазе се и у Карпату, и то далеко выше. Злата и сребра има у овымъ планинама выше него и у коимъ. Соли далеко выше него у Алпама. Угашеныхъ вулкана (ватреныхъ брда') са очевиднымъ знацыма, да су нѣкада ватру бацали, налази се на выше мѣста у овымъ предѣлыма; и топлица', баня', има у овымъ предѣлыма исто онако млого, као и у осталымъ предѣлыма, само што нису тако на гласу.

Плодоносность овыхъ земаля тако є обштепозната, да є у пословицу ушла, когодъ о найболѣй пшеницы спомене што, одма іой име банатске дода. Све врсте жита и другихъ биля', зелены и осталыхъ за раану люд-

ску, за занате, за зачине и за лѣкове одређеныхъ растѣнія', вока и вина има овуда врло млого и одъ особыте доброте. Єдну особыту и врло знаменыту врсту државныхъ прихода дає дуванъ. Листнатыхъ особыто растовыхъ шума има овуда выше него игдѣ у цѣломъ царству.

Стоке и живине и другихъ живошиня има у овымъ предѣлыма выше него у другима. У рѣкама има млого врстныхъ рыба'; Тиса є у свой Европи на гласу, као рыбомъ найбогатія вода. На нѣкимъ рышскимъ обалама живе видре, по барама корняче. По горскимъ шумама има велике, по низкимъ шумама силно сишне дивлячи за ловъ; медведа', єлена' срнїй, и дивокоза'. На великимъ пустарама и поляма угарске равнице пасу небройни чопори марве, коня' и оваца'. И свиня се овудъ выше одраани, негъ и у коїой земльи

Европской, за кое су оне велике 90
растове шуме особыто пробы-
шачне. Међу птицама знаме-
нита є дропля, кое ни у али-
скимъ ни у судетскимъ предѣ-
лыма нигдѣ видити ніе. 95

Ови предѣли нису тако наро-
домъ напуњени као остали у цар-
ству, пакъ ни руку' довольно не-
ма, да бы се веће кое занат-
лійске ил' фабричке радње преду- 100
зети могле; зато се овдѣ огра-
ничава сва радиность на ваденѣ
природныхъ извода', и само гру-
бо пречињене ньіово, и овако пре-
чињени износе се на продаю, и 105
односе у остале краєве царства
и устранне землѣ на израђиванѣ.

Карпатски предѣли даю за-
падныимъ аустрійскимъ земляма
мѣсарску марву и свињ, даю 110
лой, сланину и крзнарске коже,
даю жита сваке врсте, вино и
дуванъ, медъ и восакъ, ланъ и
вуну, платна, ужарске ствари
и табачке коже. 115

Као што су природни производи различни, тако исто има и различитыхъ народа' овуда, што измѣшано єдно с' другимъ живе, Мађара', Славяна', Румуня' и Нѣмаца'.

На сѣверной и источной страни Карпата живе найвыше Славяни, и то у западной Галиціи Поляцы, у источной Галиціи и у Буковини Русняцы, а по градовыма найвыше Нѣмцы.

На южной страни Карпата', у Угарской, живе изиодъ Карпата' и колико брда хватаю Словацы и Русняцы, међу коима има и нѣмачкихъ и мађарскихъ населбина'. У равницы на обой страни Тисе одъ нѣногъ извора, пакъ ниже до поле, живе Мађари гдѣгдѣ особыто по већимъ мѣстыма са Нѣмцыма помѣшано. У южномъ краю равнице (у Војводству србскомъ и Банату и у Граници) помѣшани су Срби са Румуныма, Нѣмцыма и Мађарима.

У Карпатскимъ Ердельскимъ горама живе на источной страни и по среди Мађари, кои се овуда Секлери зову, у осталымъ крае- 145
вима Румуньи, а на среди Нѣмцы у три различна оддѣленя.

71.

О радиности людской.

I. Човѣкъ потребує човѣка.

Човѣкъ є међу свима створењма, што их є милостивый Богъ на землю метнуо найпревосходніе. Онъ є и створомъ тѣла и душомъ одъ осталыхъ створеня различитъ, и єдини, кои дара има, свегъ творца свогъ познавати, и по вольи нѣговой животъ свой управити. 5

Земля ніе права постойбина людска, већъ є само спремань за идући вѣчитіи животъ, у коємъ ће заслуга овогъ живота праведно награђена быти. 10

Кадъ се човѣкъ на овай свѣтъ рађа, нѣгове су тѣлесне и душевне снаге тако слабе, да их ніе кадаръ по вольи Божіой употребити. Онъ є немоћніи и слабіи негъ и єдно 15
створењ на земльи у прве дане свога дѣтињ-

ства. Све што годъ му треба мораю му други люди дати. И то є тако Богъ хтѣо. Божіомъ є наредбомъ човѣкъ за дружство одређенъ. Са људма и њиномъ помоћи кадаръ є човѣкъ, све ствари, што су радъ њега на свѣтъ ставлѣне, на добро употребити.

За поднеговань и извѣчбань дара и снага тѣлесныхъ и душевныхъ, пиште се млого коєчегъ, шу треба: Єла и пића, одѣла, и обитеља, рада и одмора, саобштеня говоромъ, науке и примѣра, подражаваня и пріяняня. Све ове прима она у првомъ добу свогъ живота одъ другихъ, коє є небесный отацъ свезомъ любави за њега привезао. Алъ и послѣ, и докгодъ є живъ, потребує човѣкъ помоћи своихъ ближньихъ, ништи се може одъ ньихъ одрећи ни одпадити.

Кад' су први родитељи, грѣхомъ непослушности творца свогъ увредили и велике милости његове невредни се показали, опетъ є онъ у милости своіой особите наредбе начиніо, да грѣхомъ пале спасе и да имъ вѣчный животъ даде. Онъ є послао свога єдинородногъ сына на свѣтъ, кои є свету вѣру и цркву установіо, да њомъ люди у вѣчный животъ уведени буду.

II. Радъ.

Богъ є свакомъ човѣку снаге дао, коє онъ на своє и своихъ ближньихъ благо упо-

требити може, и тымъ себи животъ одлак шаши и другима добра чиниши. Али те снаге мораю се извѣчбаши. Што ко у младости научи, и у чему се извѣши, то у староси знаде и уме, и у томъ вѣштину задобые.

Найвѣшшіи човѣкъ оно є, што є іошшъ дѣшетомъ прилѣжанъ быо; найболя газдарица была є найсмѣрнія и найрадльивія дѣвойка; обоє су за дѣшинства и младости своє снаге и даре подъ Божіомъ защшишомъ вѣчбали, и обоє ихъ садъ у славу Божію употреблюю и с' помоћи Божіомъ заслужую свой свакидашньій хлѣбъ, прибавляю себи и своима млога добра, и помажу своіой фамиліи, обшшини, и држави.

Алъ као што човѣкъ своє снаге и даре на добро употребиши може, исто ихъ тако, ако є невалялогъ срдца и опаке волѣ може и на зло употребиши. Ко неваляле рѣчи на своя уста говори, шай злоупошреблява єданъ одъ найсвешіихъ дара' Божіихъ, говоръ. Ко свога ближнѣгъ вара, онъ срамоши свой поносъ и свой разумъ, коєгъ му є Богъ дао. Ко своихъ руку вѣшшину на шуће зло и шшешу окреће, шоме бы далеко болѣ было, да вѣшшину шу никада ни учіо ніе.

Снаге и вѣшшину свою шако употребиши, да одшуда полза изађе, што се зове радиши; и само є онай радъ Богомъ благословенъ, кои

у славу Божію быва, т. є. кои се онако свршує, како Богъ хоће и налаже.

Ко нерадн нека и неведе, вели Св. Апостолъ Павле у посланицы своїой къ Солуняныма.

Ово є найясніе речено, нитн могућно дужность нашу рада, краће и болѣ и згодніе означити. Правый побожный човѣкъ ради радо колико му годъ снаге изможу, и при свемъ шруду и муки никадъ га весело срдце нѣгово неоставля.

III. Подѣлѣнѣ послова'.

Нису сви послови єдне врсте; єдни потребую више шѣлесныхъ, други више умныхъ снага, а нѣки и шѣлесныхъ и умныхъ заєдно.

Сви послови нису ни єдне важности и нужде; нѣки могу и данасъ и сутра свршавани быти, како є кадъ удеснія прилика; а нѣки се мораю у нѣка одређена времена свршиваши, ако нисмо ради да намъ велика шшеша одшуда неизађе. Нѣки се послови радиши мораю само зарадъ свакидашнѣ нужде и потребе, а нѣки за одлакшанѣ и пріятность живоша.

Найнуждніи су они послови, кое радъ свакидашнѣ нужде и потребе свршиваши морамо.

Кадъ небы землѣдѣлацъ ньиве и землѣ своє обдѣлавати хтѣо, небы орао, сѣяо, влачіо, небы плевіо, резао, везивао, кадъ небы жнѣо, и увозіо и вршіо, онда небы жита имао, да у воденице и суваче носи да самелѣ, нити бы брашна имао, нит' бы се хлѣба мѣсити ни пећи могло. Одтуда видимо колико су ови землѣдѣлски послови важни; и будући да свакій одъ овыхъ на своє одређено време урађенъ быти мора, видимо колико прилѣжанъ онъ быти мора, да све ово сврши. Алъ онъ потребує и млоге друге ствари, коє своимъ рукама начинити не уме, єръ ихъ ніє учіо правити, нити има алата за ньихъ. Онъ потребує плугъ и брану, оправу на конѣ и волове, потребує кола, косе, српове, граблѣ и млоге друге ствари, за своє собственне послове. Све ове ствари, коє су такођеръ одъ людскихъ руку направлѣне, мора онъ себи набавити, да може с' ньима своє послове свршивати. Онъ потребує за себе кошуля' и хальина', и обуће, и то мора себи набавити, купити ихъ одъ людій, кои опетъ те вѣштине и алате имаю, да ове ствари праве.

Да бы морао землѣдѣлацъ окромъ своихъ польскихъ послова іоштъ и све ове потребне алате, и све остале за себе потребне ствари, одѣла и обућу самъ правити, колико бы, и одкуда бы времена добыо, све кадъ

бы вѣштине и алате имао. А врѣме є скупо, и свакїй човѣкъ има довольно све важныхъ послова' шако, да немора све ствари, што су му нуждне самъ правити, већъ се само за свое рукотворе стараши, да валяно изађу.

Зашо є Богъ наредіо, да люди єданъ другомъ у пословыма помажу, и да се на поєдине послове подѣле. Само є шако могућно, да свакїй за свое послове времена добые, да свакъ свое послове о лакшемъ шруду и бриги свршиши може, и да сви послови валяни изађу.

Узмимо да єданъ жешелаць ил' єданъ копачъ, ил' орачъ пошребує за пожњѣнѣ ил' окопанѣ, ил' преоранѣ єдногъ комада землѣ дванайстъ саашїй. Ако онъ има помагача єдногъ, кои исто онако шрудољубыво ради, као и онъ, шо ће заєдно радећи, с' шымъ посломъ за полакъ шогъ времена гошови быши. Ако ихъ є шроє што раде, шо ће шай посао за шрећину шога времена свршенъ быши, ако сва шри радина єднако ириону. Посао дакле, за кои єданъ посленикъ дванайстъ саашїй пошребує, може са помоћницима за шестъ, ил' за четыръ сааша и с' више помоћника гошшъ брже израђенъ быши. Єданъ човѣкъ шежко са истомъ снагомъ и истомъ вольомъ и брижльивошћу дванайстъ саашїй ради, алъ далеко болѣ, снажніе, радіе и брижльивіе ради шестъ ил' четыръ сааша.

Землѣдѣлацъ обдѣлава своє ньиве и свршує мимогредно іоштъ нѣке друге послове, кои се са тымъ главнымъ посломъ нѣговымъ судараю. Онъ све то чини, како є научіо, и како увиђа да є найболѣ. Вѣштбанѣмъ и пажньомъ постане у томе послу свомъ вѣштъ и искусанъ, и послови, коє израђує, буду валяни и вредни.

Кроячъ, нема никаквогъ посла са обдѣлаванѣмъ поля, ма да за свою раану и онъ польскихъ плодова' онако исто потребує, као и землѣдѣлацъ. Онъ опетъ све своє врѣме потроши на правленѣ хальина'. То му є нѣгова вѣштина и занатъ, то є у младости учіо, и са тымъ є себи и своима и свима ближньима исто онако полезанъ, као што є и землѣдѣлацъ обдѣлаванѣмъ поля.

Столаръ, нитъ има посла са обдѣлаванѣмъ ньива', нити са правленѣмъ хальина', ма да онъ за себе и своє и раане и одѣла потребує. Послове, коє овай израђивати има, то су различне одъ дрвета ствари, коє онъ правити има, и коє су свымъ людма нуждни, и землѣдѣлцу и кроячу, исто као што су нѣму одъ оногъ плодови, а одъ овогъ хальине нуждне.

Неможе свакій човѣкъ све израдити и начинити, што му є за одржанѣ и одлакшанѣ живота нуждно. Алъ кадъ те све нуждне послове люди међу собомъ подѣле, и

свакїй по єданъ предузме, онда є кадаръ єданъ и за друге нарадити, и свакїй свой са већомъ вѣштиномъ израђує, и више волѣ и више времена добыє, и послови све лѣпи изађу.

Воденичаръ и Сувачаръ мелѣ жито, пекаръ пече хлѣбъ, мѣсаръ колѣ марву и сѣче мѣсо. Когодъ брашна ил' хлѣба ил' мѣса потребує, онъ зна гдѣ ће га наћи. Како бы мучанъ човѣку животъ было, кадъ небы брашна добыти могао, докъ га небы самъ себи самлео, нитъ хлѣба, докъ га небы самъ себи умѣсїо и испеко, нитъ мѣса, докъ небы самъ клао и сѣко.

Као што су люди између себе послове подѣлили, тако, да єданъ овай, а другїй онай израђивати има; исто є тако подѣлѣнъ свакїй поєдиный посао на више ситныхъ радова', кои су на поєдинцаше радине подѣлѣни, да посао брже иде и болѣ израђенъ изалази. Ово є особыто у онымъ пословыма нуждно, кои се изъ вишеврстныхъ радова' и дѣлова састое

Колико различныхъ дѣлова' има н. пр. само сааттъ. Колико бы дуго траяло, докъ бы єданъ радинъ све оне точкове, бурме, ланце, плочице, сказальке, листове, оклопъ, и коешта друго начиніо. Алъ кадъ єданъ радинъ само ланце, другїй само точкове, трећїй само сказальке и тако далѣ праве, а єданъ само око тога гледа, да све ове дѣ-

лове уѣдно склопи, и свако на свое мѣсто стави и удѣси, онда є саашъ за часъ гошовъ, и свакій є поѣдиный дво лѣпше начинѣнъ, и свакій се радинъ у своме послу већма извѣштба, пакъ га и брже и више и лѣпше изради.

IV. Промѣна и купъ.

Земльѣдѣлацъ непошребує све жито, и плодове, што их са своихъ њива и земаля добыє, за свою домаћу пошребу, а пошребує другихъ ствариј, кое неможе самъ начинити; нѣму шребаю кола, што их коларъ прави, хальине, што их кроячъ, обуће, што их чизмаръ и опанчари праве, и друге ствари, што их друге занашліе израђую. Онъ бы колару, кроячу, чизмару и т. д. радо нѣшто одъ свои жита и плодова дао, да му они кола, хальине, обућу и т. д. начине; а коларъ, кроячъ, чизмаръ и т. д. радо бы му ово начинили, кадъ бы жита и плодова у онай махъ нуждно шребали.

Когодъ има чега, што оддаши може, а радъ є добыши што опешъ други оддаши може, онъ се упыша, и договоре се и погоде међу собомъ, и промѣнесе.

У ошара времена набављали су люди све пошребне ствари само промѣномъ, и ова шрговина была є врло главно средство, ше

єштымъ начиномъ и христова наука међу дивлѣ и язычне народе унешена была и разпростpла се.

Промѣна ніє увѣкъ башъ шако згодно, да свакій за свою ствapь башъ ону ствapь добыє, кою потребує.

Кадъ н. пр. чизмаръ леба требує, а ништа друго за лебъ даши неможе, него чизме ил' ципеле, што се често догоди, да недобыє леба за ньи, єрбо пекаръ, кои леба даши може, за онай шаръ непотребує чизама негъ друго што н. пр. шеширъ, и само бы у онай махъ за шеширъ леба дао.

Чизмаръ бы морао найпре шеширџію пражиши, да одъ нѣга за чизме шеширъ добыє, и морао бы онда пекару шеширъ однеши, да му овай леба за шеширъ даде. Ова бы шрговина ишла шако споро и незгодно, да бы се свакій човѣкъ рашосиляо.

Зашо су люди іошшъ у найсшарія времена смишљяли, како ће себи промѣну ову одлакшаши; и изабрали су овогъ ради руде и што онаке, коє су сви люди врло уважавали и цѣнили, као злашо, сребро, и бакаръ. Ове руде ковали су у различне веће и манѣ комаће, и у опредѣлѣну форму, и дали различне знакове и иконице на ньи, што су новцы. И будући да новцы обшту свудъ припознашу и єднаку вредносшь кодъ свакогъ имаю, зашо су узели ньи као обште сред-

ство промѣне, за кое се свака ствaрь добыти, и свака ствaрь даши може. Алъ да бы новцы свудъ у цѣлой земльи и кодъ сви людій єднаку вредность имали, и єдногъ кова были, морало є нарећено быши, да ихъ само влада куе, а нико више.

Тымъ средствомъ новцемъ све су оне незгоде са промѣномъ одклонѣне. Чизмарь, кои леба шребуе, добые га лагко за новце, кое за чизме добыва, и пекарь, кои неможе лебъ за чизме даши, дае га за новце, ерь за новце може шеширъ коегъ потребуе одъ шеширџіе добыши.

Ко дае новце за ствари, шай купуе, а ко ствари за новце дае, шай продае. Купованя и продаваня има данасъ више, него што є одъ пре с' промѣномъ быши могло. Исто се шако и при свакой другой промѣни єдногъ добра за друго, н. пр. жиша за чою, увѣкъ вредность по новцу одређуе, и врѣдность новца за праваць узимлѣ. Єдна бошча чое, коя н. пр. сто фориншій кошша, добые се само за шолико жиша, колико се жиша за сто форинши даши може.

С' новцемъ могућно є шрговину по найдальимъ краєвыма свѣша водиши; шрговацъ у Америки знаде, ша н. пр. єданъ рифъ чое у Брну кошша, и знаде каква є разлика у вредносши новца овдашнѣгъ и ондашнѣгъ, шакъ може, изъ Брна чое себи донеши даши,

и немора за ню одонудъ друге ствари слати, него само новаца', у ономикой вредности, колика є цѣна чоє.

С новцемъ могућно намъ є и саме свеше дужности извршиваши. Света вѣра наша налаже намъ, бѣдницима и сиротама помагаши, и милости имъ чиниши. И да новца немамо, млого реда не бы могли ни ове шѣлесне милости учиниши, с' коимъ се сироше заране и заодѣну и склоне.

У руцы неразумногъ и невалялогъ човѣка може новацъ, као и свака друга ствар на зло ошићи, и млога зла починиши. Ко новце нечува и непази, него лакоумно разбаца и просипљѣ, грѣши прошивъ заповѣди Божіихъ исто онако као и онай, кои опетъ новце сувише цѣни, пакъ одъ свуда граби и ошимљѣ.

Мудро с' новцима поступаши, велика є вѣштина, и млого ихъ има, кои ову дужность неизпуняваю.

V. Занати и Фабрике.

Єданъ гвозденъ пань небы никомъ ни на кою велику користъ было, могао бы се вальда само као шерешъ употребиши, или као каменъ кои, да се њимъ коя рупа запуши, или шшо пригнѣчи. Алъ ковачъ скуе одъ нѣга рало и цртало, и лопашу и мошику; ножаръ начини одъ нѣга ножеве и маказе; браваръ

начини браве и кључеве, а ово су све врло полезне ствари. Безъ овыхъ алата и справа одъ гвожђа, небы човѣкъ могао ни найнуждніихъ послова' своихъ свршити.

Єданъ денякъ вуне ил' памука, могао бы самъ собомъ само за постелю вальда поднети, да се на нѣму мегше лежи ил' сѣди. Алъ кадъ та вуна ил' памукъ крозъ руке гребенара и фарбара и преляра и шкалца прође, колико се силныхъ полезныхъ ствариій одъ ньихъ онда недобыє: свакояке одѣће и обуће, ил' платна и чоє за одѣће.

Иловаче землѣ налази се у великимъ таваныма подъ земльомъ. Ондѣ гдѣ лежи, ніе готово никоме ни одъ кое користи. Алъ изъ вѣштыхъ руку людскихъ учини се она у силне све полезне и врло нуждне ствари: цигле и црепъ за зиданѣ и кровъ куће; сви земляни судови, одъ оногъ найпростіегъ лонца и крчажића пакъ до оныхъ златомъ извезеныхъ и измолованыхъ порцуланскихъ судова', све су то изводи изъ те тако незнатно чинеће се иловаче землѣ, вѣштиномъ людскихъ руку.

Сви они люди, што одъ тыхъ грубыхъ матеріяла, како ихъ є Богъ дао, с' помоћу своихъ алата' и своіомъ вѣштиномъ различне полезне створи израђую и праве, зову се занатліе и фабриканти.

Занатліе потребую за свой радъ само своє руке и нѣке алате, коє они само своіомъ снагомъ и рукама владати могу. Они само онаке ствари праве, коє мы за онай махъ потребуємо. Они израђую свой посао онако, како га ко одъ насъ жели, и управляю се по нашой вольи и нашемъ вкусу, и они стоє за свой посао добри, пакъ поправляю и дотѣрую ако гдѣ што ніє удесно, или ако се гдѣ што поквари. Они су у непрестанномъ саобраштаю и свези с' нами. Столъ, коегъ намъ є столаръ пре нѣколико година начиніо, дамо му га опетъ, да га поново изгладі, ил' да сломљѣну ногу оправи. Чизме даємо послѣ нѣкогъ времена, кадъ смо ихъ изнели, чизмару, да намъ ихъ наглави, ил' да пенджета удари. Альину, коює пре нѣкогъ времена кроячъ ошцу нашемъ начиніо, добыє послѣ нѣкогъ времена кроячъ, да є за насъ прекрои, ил' да што друго за насъ начини. То є занатліискій посао.

Свакій занатлія мора свой занатъ учити, докъ га научи. Што є трудолюбивіи, то му више занатъ донесе; што вѣштіи, што є по нѣга болѣ, єръ сви волію нѣговъ посао. него одъ каквогъ незналице; и што є поштеніи, то га више люди траже, и свакій се радіе на нѣга осланя, него на друге лаже и варалице.

Єдна пословица вели: Златанъ є свакій занатъ. Алъ онъ є само поштеноме радину златанъ, а не варалици, и незналици и небожномъ човѣку. Безъ пошտеня и Божія благослова непрія никое дѣло ни радъ.

Фабриканшъ є сасвымъ друго: Онъ нареди за скупе новце велике машине, као алаше, коє снагомъ воде илʼ ватре раде. Радиници на машинама нем раю занаша тако учиши, као праве занашліе; ови се само више за послугу око машинаʼ употребляю, и за лакше ручне помоћи, оныхъ пословаʼ, коє машина сама несвршує. Фабриканши пречиняваю само грубе и готово безполезне машеріяле у машеріяле полезне за занашліе; они потребую и ручне помоћи нѣке, алъ ова є само за руководенѣ машине, и нѣке друге ситніе послове, кои нису овдѣ ништа врло главно. Он нѣгове радове неудешава по жељи и вољи поєдинныхъ людій, него онъ прави ствари у великимъ гомилама, за савъ свѣтъ, а не за ову илʼ ону наручбину, и послѣ шражи купце, коима ће их продаши; а прави и продає онаке ствари, за коє по своме увиђаню мисли, да ће имъ лагко купаца наћи.

Обоє су, и занашліе и фабриканши врло нуждни и свакогъ пошшованя достойни чланови людскога дружшва; занашліе су нуждни зашо, єръ они различне потребише и

нуждне ствари по нашой потреби вѣшто и драговольно праве и удешаваю; а фабриканти зато, што они своє еспапе у велико правећи и у трговину даваюћи, и млого ихъ начине и єфтиніе давати могу.

Ни занатліе ни фабриканти недобываю матеріяле своє онако сасвымъ грубо, као што су одъ природе, него више ил' манѣ пречинѣно и прерађено.

Прво ово пречиняванѣ сврше сами они люди, кои се са произвођенѣмъ матеріяла занимаю.

Штогодъ занатліе и фабриканти изъ царства рудногъ потребую, то добываю одъ каменара и рудара, кои већъ тамо то донекле прераде и пречисте; штогодъ изъ царства растиньскогъ потребую, добыю одъ землѣдѣлаца, вртара и шумара, такођеръ већъ пречишћено, и доникле пречинѣно; а што изъ царства животиньскогъ потребую, добиваю ил' одъ землѣдѣлаца, кои се и са скотоводствомъ занимаю, ил' одъ рыбара и ловаца.

VI. Трговацъ.

Да бы природни производи што пре одъ оныхъ людій, што ихъ изводе, до оныхъ людій, кои се са израђиванѣмъ истыхъ занимаю, дошли, и да бы израђени еспапи занатлійски

и фабрикантски лагкше дошли до оныхъ, кои ихъ пошребую, нуждно є людій, кои се само о томъ стараю да есиапе одонудъ прекупе и овамо ихъ донесу и продаю. Ти люди зовусе шрговцы. Трговцы прекуплюю гошове и израђене есиапе одъ занашлія и фабриканша', за опредѣлену цѣну, и продаю ихъ онымъ людма, кои ше ствари пошребую, за мало већу цѣну. Да шрговцы за свой есиапъ више ишшу, него што су за нѣга дали, сасвымъ є у реду, єръ и они нѣке шрошкове имаю (као што ихъ имаю и занашліе и фабриканши) кое за преношенѣ, кое за свою дангубу и шрудъ: и што мора одшудъ живиши.

Трговцы доносе ствари, кое се код насъ неправе, а кое су намъ пошребише изъ далекихъ земаля', и продаю ихъ свакомъ, когодъ ихъ шреба, за новце, за кое они опешъ друге ствари купую. Они шалю наше домаће производе у сшранне земльѣ, ако ихъ шамо нема, на продаю, и помажу шымъ начиномъ промѣну сшварій по свымъ земляма, и међу свыма людма по цѣломе свѣшу. Велика кола, пуни шовари шрговачкихъ есиапа виде се по свыма друмовыма; на свима желѣзницама вукуге ныове робе, и силне лађе и бродови илове по свыма рѣкама и морама.

Трговацъ мора непресшанно на што навиши и мошриши, да пошребу своихъ преку-

паца дозна, да валяностъ еспапа познае и цѣну ньину, да приходе и равходе, трошкове и добытке непрестанно на рачуну и прегледу држи.

Да є ова ил' она ствар скупля ил' єфтинія, то независи одъ нѣгове волѣ, него зависи одъ различитыхъ узрока и околностій, надъ коима онъ неможе владати и заповѣдати. Єфтинія є свака она ствар, коє се млого и съ малымъ трошкомъ начинити даде; коя се изъ близа доноси; коя се изъ прве руке купує; и за кою се млого непыта, а млого є има. Другчіе су скуплѣ. Ствари што радъ моде требаю, те су найгоре, часомъ су найскуплѣ, пакъ онда на едаредъ са цѣне падну. Ніє єфтинъ купъ увѣкъ найпробитачніи. Ко се само за єфтинымъ еспапомъ ягми, купує често невалялє ствари, и горе своє новце сарани, него да є малко више дао, па добру и валяну ствар купіо.

Што є трговацъ акуратніи у послуги своихъ муштерія', што є поштеніи мѣромъ, што поузданіи са валяности своихъ еспапа, то више вѣре и муштерія има, и кодъ нѣга є мѣра и поштенѣ вѣра и срећа и напредакъ.

72.

О дружству људскомъ.

I. Фамилія.

Дѣте се слабо и немоћно на овай свѣтъ рађа, и морало бы одма оногъ часа пропасти, да га родитељи одма у негу и воспитанѣ неприхваће.

Нега и воспитанѣ дѣце кошта родитељ млого и бриге и муке. Алъ небесный отацъ уліо є родитељима любавь према своїой дѣци, и та любавь чини, да они сву муку и бригу воспитаня носе и свладаю, и дѣте сачуваю и одране.

Родитељи смашраю свою дѣцу, као Божіе даре и аманеше, и Богъ є наредіо, да они мѣсто нѣга своїой немоћной дѣци у помоћи буду. и да дѣцу за ньіово прво живота доба, по нѣговымъ наредбама руководе.

Са каквомъ бригомъ и страхомъ свака маши свою дѣцу негує и одраніое, никадъ їой немогу дѣца довольно благодарна быши. Колико силно ноћій она око нѣга бдіє, безъ санка и одмора; коликогъ шруда и страха прешрпи за свако дѣше свое! Ништи знаде за другу радосшь и веселѣ, него само за благо дѣшеша свога. Отацъ се опешъ на другу страну мучи, да све што є за живошъ свыма у кући нуждно набави, алъ и

овдѣ мора мати да помаже. Небесный отацъ дае насуштный хлѣбъ, за коегъ се човѣкъ свакій данъ моли, за кои ради. Алъ колико-годъ є онъ своимъ рукама и своимъ разу-
30 момъ завредити кадаръ, све є то нестално и нема благослова, ако ніє с' побожностћу и благодарностћу према нѣму завређено. И дѣца непріяю нигдѣ, ако имъ родительи ньі-ови нису прави мѣстозаступницы Бога.

35 У дружству с' родительима науче дѣца све снаге своє употреблявати: науче пазити, ствари познавати, мислити и говорити. Одъ родителя науче познавати небеснога отца, кои имъ є животъ дао и сва добра, што
40 ихъ у животу имаю; кои имъ є родителѣ дао и нѣговогъ анђела хранителя наредіо. Одъ родителя науче дѣца Богу се молити, и съ молитвомъ снагу добыти, добро чи-нити, а одъ зла чувати се, и молитвомъ
45 къ Богу и мыслима на Бога, буду дѣца скромна и добра, и радованѣ своихъ ро-дителя'.

Отацъ и мати и дѣца сачиняваю уєдно єдну фамилію, породицу. Родительи наре-
50 ђую, шта се у кући свршивати има, и даю дѣци на знанѣ своимъ желяма, опоменама, савѣтима и заповѣстима, шта радити, имаю. а шта не. Воля є родительска дѣци заповѣсть.

Тежко ономъ свакоме дѣшету, коє праведну желю и волю своихъ родишеля' не слуша! Непослушносшь и непокорносшь велики су и шежки грѣси иредъ Богомъ. Непокорно дѣше квари родишельма сву радосшь, и не заслужуе оны добара, шшо му Богъ, и шшо му родишельи даю и чине. Такову дѣцу непошшуе нико, ниши имаю чесши кодъ людій, ни милосши кодъ Бога, и неће ни овогъ свѣша добро ироћи, а іошшъ горе онога. Родишелѣ слушаши, у свему шшо годъ ніе иротивъ Божіихъ заповѣдій, шо є родишелѣ почишоваши; а само шой дѣци, коя чшію свогъ ошца и машеръ свою, обећава се у Божіой заповѣди, да ће имъ благо быши, и да ће дуголѣшни быши на овомъ свѣшу.

У фамилію сшадаю окромъ дѣце іочишъ и послужишельи, кои су за плашу у кућу иріймлѣни, и кои родишельма у ньіовымъ пословима помажу, и ови су ошцу и машери Богомъ повѣрени, да се за ньіово шѣлесно и душевно благо сшараю. И овима мора ошацъ и маши, као и своіой дѣци са добрымъ примѣромъ побожносши и скромносши, любави и доброшворсшва иредходиши, да се и ови у шой кући добро осѣћаю, да своє дужносши радо извршую, и да Богу угодни буду. И овыхъ є као и дѣце найглавнія дужносшь, покорносшь и послушносшь. Ови свршую дужносшь свою, кадъ є по налогу апосшола Павла

извршую кои говори: „Слуге слушайте у свему своє господаре, не само предъ очима радећи, као да людма угодите, него у простоти срдца боєћи се Бога; и све што чините, одъ срдца чините, као Господу, а не као людма.“ *(Кол. 3. 22.) дакле валя да су прилѣжни и вредни, и вѣрни и поуздани, и са свимъ срдцемъ и душомъ своимъ господарма оштдани.*

II. Школа.

Прво дѣтинство проведе свакій човѣкъ кодъ своихъ родишеля', подъ њинымъ надзиравањемъ. Алъ скакій човѣкъ мора већъ као дѣте њке науке учити. Изъ свакогъ дѣшета има валянъ човѣкъ быти, кои ће пошшенымъ начиномъ себи свой лебацъ заслуживаши, и кои ће радинъ и вредань човѣкъ быши, на свою и своихъ сограђана' кориспь. Зашо є нуждно наука, коя за рана почеши има, и дуго се учиши. Врло є мало родишеля' кадро свою дѣцу кодъ себе и собомъ све научиши, шшо ће имъ нуждно и полезно быши; зашо су нуждне школе, и зашо се дѣца у школу шаљу.

Школа є мѣсшо гдѣ се дѣца уче. Овдѣ пробаве дѣца свакій данъ по њколико сашій у дружсшву са своимъ друговима, шо су ђаци. Учишель учи и показује, а дѣца пазе и слушаю, и памше и науче. Шшогодъ учи-

тель говори и показує, све є на користь и добро ђака'. Нѣга мораю ђацы, као дѣца своє родителѣ слушати, єръ онъ є ђацыма мѣсто родителя', и онъ имъ є добротворъ, као што су родительи. Учителѣва є воля ђацыма заповѣсть.

Послушанъ ће ђакъ и при слабіимъ умнымъ дарыма опетъ онолико научити, колико ће му с' Божіомъ помоћи за животъ довольно быти: а непокорномъ ће ђаку и найбольи умни дари на штету быти, и самъ ће у доцніемъ животу зала' трпити. Непокоранъ ђакъ ніє вреданъ оне милости, кою му є Богъ съ больимъ умнымъ дарма дао.

Учителъ иште, да є свакій ђакъ скроманъ, смѣранъ и трудолюбивъ. Кои годь се ђакъ пашти да овакавъ буде, тай извршава волю свогъ учителя, то є послушанъ ђакъ, тай извршує свою ђачку дужность.

III. Обштина.

У мѣсту гдѣ мы живимо има млого фамилія', што свака свою кућу има, и све су фамиліе уєдно као веће дружство споєне, да єданъ другогъ помаже, и єданъ другомъ оно да набавля, што ніє єданъ єдиный човѣкъ, ни єдна єдина фамилія себи набавити кадра. Сложной снаги млого є могућно, што поєдиной ніє.

Будући да сви житељи за обшту по-
моћь нѣшто принашаю, и сви нѣка обшта
права и обште дужности имаю, што сви за-
єдно сачињаваю єдно обште дружство, кое
се обштина зове. Житељи сви ускупъ сачи-
њаваю шу обштину, коя се по разлики мѣста
зове варошка обштина ако є мѣсто, гдѣ шїи
люди живе, варошь, ил' ако є село, сеоска
обштина.

За благостанѣ обштине има се о мло-
гомъ ковчемъ стараши, кое неможе єданъ
членъ обштине свршиши; зашо су нуждно у
свакой обштини по нѣколико людїй, кои се
у име свїю за обштинске послове и потребе
стараши имаю. То шѣло зове се обштинско
главарство, кое за цѣлу обштину гдѣгодъ
шреба говори и ради. У обштинскомъ гла-
варству найглавнїи є градоначалникъ, ил'
кнезъ и они чланови, кои су наређени да
своимъ савѣшомъ овогъ подпомажу, што се
зову одборницы и кмешови. Обштинско є
главарство обштинска власшь. Као шакова
полаже заклешву, да ће се за благо обштине
савѣсшно и по духу закона а са найвећомъ
вѣрности према нашемъ наймилосшивїемъ
господару и цару бринуши. Зашо су сви
чланови обштине обвезани, нѣгове наредбе
увѣкъ шочно испуняваши.

Само на овай начинъ може се унапре-

дити благо обштине, и у ньой редъ и миръ обдржати.

Што годъ є за цѣлу обштину, за све жителѣ важно и нуждно, о томе се има обштинско главарство старати и састарати.

Найглавніе є зданіе у свакой обштини црква, у кою се сви люди скупляю да се Богу моле. Цркву у добромъ станю одржати, да є с' поля и изъ нутра чиста, са свима нужднымъ стварма добро снабдѣвена, и лѣпо наређена, пакъ за те свете службе удѣшена, то є найглавнія брига обштинара. Станѣ цркве показує одма на првый погледъ, какви су обштинари.

Исто є тако важна ньіова брига о школи, гдѣ се дѣца заптомъ и наукомъ воспитаваю, да добри и валяни люди буду. Штогодъ дѣца одъ школе добра и користи имаю, има га цѣла обштина. За школу се стара обштина, кадъ све, што є за зиданѣ ил' оправу школскогъ зданія закономъ и наредбомъ одређено, радо и безъ одлаганя извршує. За науку дѣце стара се обштина, кадъ учителю законо одређену плату савѣстно и на врѣме издає, и учителя као добротвора своє дѣце поштує; кадъ дѣцу ревньиво у школу шалѣ, кадъ родителѣ дѣчіє светує и ободрава, да дѣцу свою у запту држе, и кадъ каштигує оне, што свою дѣцу у школу нешалю, ил' неятньомъ сво-

іомъ све оно укваре, што учительи заптомъ на дѣци добра начине.

Окромъ цркве и школе, има іоштъ и другихъ обштинскихъ зданія', за коя се обштинари старати мораю, тако су: Обштинска кућа, (сеоска или варошка) сиротиньска кућа, болница, (шпиталь) и друга: исто се тако имаю старати за оправлянѣ своихъ путова', друмова', мостова' (ћупрія), студенаца' (бунара') и друга.

Гдѣ млого людій ускупа живи, ту се мора нѣкій редъ држати, и мора се чувати, да єданъ другоме ни коє штете неначини, ни лично ни на добру и иманю, да нико туђи права невређа, и да свакій свою дужность свршує.

О томе се имаю по селима кнезови као начелници обштине старати; они имаю бдити за сигурность лица и иманя; они се имаю старати, да су друмови оправлѣни чисти и да су ноћу сигурни; да є свуда права мѣра и вага, да се нигдѣ ни коя стварь, єло ни пиће покварено и по здравлѣ шкодльиво непродає, и пр.

Да се све ове бриге и потребе сбринути могу, треба и трошкова' и труда и увиђеня. Обштинско є главарство зато да изпитує и увиди шта све треба, и да свой мудрый савѣтъ дає, како ће се што найболѣ по обштину и нѣно благо свршити, а сви остали

жителъи имаю свакїй по своме могућству, новцемъ помоћи, да се ови шрошкови измоћи могу. Ово се купи порезомъ. Порезъ независи одъ волѣ ни кнеза ни кмешова' ни поєдиныхъ людїй изъ обшшине, него є закономъ наређенъ, и мора се даваши. Ако шшо одъ овыхъ прилога прешече, шо осшае као сувишакъ у обшшинской благайницы (каси) као обшшинско благо. Као шшо свакїй човѣкъ мудромъ шшедньомъ и чуванѣмъ себи блага набавиши и обогашиши се може, шако исшо може и обшшина с' помоћу овогъ заштеђенога блага обогашиши и кадра є после обшшинске дашке сманяши, и обштеполезна и благошворна заведенїя усшановиши и умложиши.

Сви жителъи єдногъ мѣсша, ил' кадкадъ више мѣсша уєдно шшо к' єдной цркви спадаю, сачиняваю єдну парохїю ил' єдну црковну (парохїялну) обшшину. Овдѣ є парохъ глава; кои се и душепопечишель зове, єрбо се о душевномъ благу своихъ парохїяна' сшараши има.

Парохъ є свешшена власшь у своїой обшшини, онъ є уєдно и начелникъ школа. Онъ се шшара за науку христїянску у школи, казує слово Божїе, дає свеше шайне, шѣши болнике и пр. Будући да є парохъ по своїой свешой служби саучасшникъ у свыма радосшима и бѣдама своихъ парохїяна', и ныма одъ колевке па до гроба ныногъ са

своимъ светымъ чиновыма у помоћи стои, зато є онъ парохіяномъ своимъ великій добротворъ; они га сматраю и почитую, као свога свештенога отца. Кадъ є коя парохія врло велика, онда се пароху дода по єданъ свештеникъ у помоћь, или се подѣли обштина на више парохія.

IV. Срезъ и земля.

Нѣколико обштина са цѣлымъ просторомъ своихъ земаля, гдѣ живе, сачиняваю уєдно єданъ срезъ, и стоє подъ срезкомъ власти или срезкимъ начелничствомъ, коє све срезке послове одправля. Срезка власть стои у єдномъ главніємъ мѣсту свога среза, и то се мѣсто зове срезконачалничко. Тамо се скупляю на одређене службене дане, сви обштински поглавари, да налоге прійме свакій за свою обштину, ил' да свакій о своіой обштини извѣстіє даде, ил' да поученя прійми. Ту се тужбе даю, распре размирую, злоупотреблѣня забранюю, и наредбе оглашую, коє су за обштый и явный редъ и миръ, и за сигурность личну и иманя нуждне. Ту се сви изъ цѣлогъ среза данцы донесу, у обшту кньигу уводе, ту се договори и увѣти потврђую, ту се чине уредбе о управи наслѣдства, о настояваню надъ занатыма и трговини, и чине уредбе, да се

царске заповѣсти точно наблюдаваю, да тымъ благо обштина' и свакогъ поєдиногъ жителя унапређено буде.

Свакїй има право, чимъ се одъ кога годь у своме праву увређенъ осѣти и у свомъ занату и живота начину смешенъ, у своме иманю, своме добру ил' своїой личности оштећенъ, ил' се у опасности држи, кодъ срезке власти савѣта заискати и помоћи тражити, а власть є дужна, сваку тужбу свойски претрести, и оштећеномъ у помоћи быти, да му се штета накнади, и повређено право осигура. То є царева воля, кои законе дає, и кои є срезке власти за извршенѣ закона поставїо и опуномоћїо.

Надъ срезскомъ власти стои земальска власть, шакођеръ намѣстничство названа. Ово є найвыша владѣтельска власть сваке земль, и стои обычно у главномъ граду те земль.

У Ческой и Галиціи окружне су власти као посредне између срезке власти и намѣстничтва.

Свакїй човѣкъ има право, кадъ ніе у своїой ствари са одсудомъ срезке ил' окружне власти задоволянъ, на выщу се власть обратити, а ова има дужность, ствар ту ново претресати, све основе за и противъ тужителя добро извидити и пресуду дати, коїомъ се пресуда нижихъ властїй за ира-

ведну прогласи и потврди, ил' за неправедну прогласи и одбаци.

Осимъ овы има за нѣкое предмете іошть особыти властій, као што су: судови, финанціалне власти. У свакой земльи постои шакоѣеръ земальскій саборъ, кои испунява права, на коя є онъ уставомъ упућенъ.

Ова права состоєсе на участію у законодавству и на управи земальски послова.

V. Царъ и царство.

Све ускупъ кралѣвине и земль, кое подъ владѣніемъ нашегъ најмилостивіегъ цара сѣдинѣне стоє, сачињаваю наше царство, аустрійску царевину или аустрійску државу.

На челу царства стои као врховна глава државе Нѣгово цесаро-кралѣвско апостолическо Величество Царъ аустрійскій, Божіомъ милостію и закономъ наслѣдства, кои є владѣтельской породици Хабсбургско-Лотринской аустрійско-царскій престолъ предао.

Царъ є владѣтель цѣлога Царства, у нѣговой є власти о рату и миру рѣшаваши, са сполящньимъ силама уговоре заключаваши, дворске и државне службе, достоинства и отличія даваши, осуѣене помиловаши и т. д. Онъ є шакоѣеръ врховный за-

повѣдникъ надъ цѣломъ войскомъ или воєномъ силомъ царства.

По државно-основнимъ законима одъ 20. Октобра 1860. и 26. Февруара 1861. године, кое є Нѣгово цесаро-кралѣвско апостолическо Величество дало, извршава царъ заєдно съ државнимъ савѣтомъ законодавство у државнимъ, а заєдно са земальскимъ саборомъ у земальскимъ пословима.

Непосредствено Цару подчинѣна су министерства и друге различно назване врховне власти, а ове се простиру кое на цѣло царство, кое пакъ на поєдине нѣгове части.

Чланови свію власти обвезани су заклетвомъ, да ћеду Цару и уставу на благо царства и землѣ дужности своє вѣрно испуняваши.

Поданицы дужни су Цару и властима, кое службу свою са на ньи пренешеной власти извршую, покорни быши.

Но ніє покорностћу само све учинѣно: любавь є шекъ извршенѣ закона у ономъ вышемъ смыслу, по комъ и христіянство граѓанску добродѣтель разумѣва.

Добаръ граѓанинъ свойски се стара не само за свою домаћу, него и за обштинску економію, и помаже дѣломъ унапредити свое добро, увидивши, да є благо собствене му куће са благомъ обштине найтѣснѣ скопчано.

Исто тако има онъ саучастія о напредку како оне землѣ, у кою спада, тако и цѣлогъ великогъ и моћногъ царства.

Свака бы пакъ одъ толикій кралѣвина и земаля, коє сачиняваю Аустрію, была сама за себе несамостална и слаба. Но єдино у неразлучномъ савезу подъ владѣніємъ нашегъ наймилостивіегъ цара поредъ заєднички државны закона, заєднички уређенія за споляшню и унутрашню сигурность, може не само поєдина земля кодъ своій особыты уређенія, него и домовина кодъ своій собствены свойства остати и процвѣтати.

Тко є о томъ искрено увѣренъ, и тко се по томе влада, тко любавь према отечеству равнимъ начиномъ и према цару и царевини крѣпко осећа, тай є правый домородацъ.

Тако су и наши стари мыслили, кои су противъ унутрашньи и споляшньи непріятеля то родолюбіе крвлю и иманѣмъ своимъ запечатили; па и мићемо тако чинити, благословомъ и помоћу божіомъ у срешне и несрешне дане вѣрни остати, и у име Божіе за домъ и дзоръ, за владѣтеля и отечество, за цара и царевину дѣлати.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Садржај.

Прво одђеленѣ.

Приповѣдке, пѣсме, житія, св. пословице и мудра изреченія.

		Страна
1.	Народна Химна	3
2.	Науке Еванђелске	5
3.	Постоянство у вѣри	10
4.	Св. Евангелистъ Марко	11
5.	Господу правде	14
6.	Апостолске науке	15
7.	Христіянска любавь	18
8.	Путникъ	19
9.	Господу Заштитнику	20
10.	Родитељи	21
11.	Св. Іованъ милостивый	24
12.	Изъ књига' Мойсеовыхъ	27
13.	Св. Николи	33
14.	Добрый Пастыръ	34
15.	Изъ књига Соломоновыхъ	38
16.	Св. Отацъ Николай	45
17.	Лѣпа побѣда	48
18.	Па онда	55
19.	Рождество Христово	56
20.	Изъ књига Сираховыхъ	57

	Страна
21. Путовоћа	63
22. Честитанѣ на ново лѣто	64
23. Св. Савви	68
24. Изъ кньига' Товіиныхъ	69
25. Занатъ	71
26. Народне пословице	73
27. Частный крстъ Христовъ	80
28. Закони здравля	86
29. Добре науке	88
30. Школске пословице	91
31. Ютреньи часи	95
32. Іоштъ нѣка мудра изреченія	96

Друго оддѣленѣ

изъ природословныхъ наука'.

33. Конь	101
34. Коза	105
35. Слѣпый мишъ	107
36. Кукавица	110
37. Ласте	113
38. Зміе	118
39. Бубе	123
40. Пчеле	125
41. Чокотъ	131
42. Пиринацъ	134
43. Іоштъ нѣка страна нами потребна растѣнія	136
I. Кафа	140
II. Шећеръ	142
III. Памукъ	144
44. Сунћеръ	147
45. Со	150
46. Злато и сребро	153
47. Гвожђе и жива	160
48. Огреви	162

49. Водена пара 170
50. Продуженѣ о пари 172
51. Роса, слана, инѣ 174
52. Магле и облаци 175
53. Киша, снѣгъ, туча 178
54. Термометеръ 180
55. Барометеръ 187
56. Парна машина 191
57. Обтока и преображанѣ воде 194
58. Магнетъ 196
59. Електрицитетъ 199
I. Ћилибаръ . . . . . —
II. Бура 204
III. Громовоѣа 208
60. Телеграфъ 209

Треће оддѣленѣ

изъ науке о земльи и народу.

61. Хоризонтъ 213
62. Появленя на небу 215
63. Сунце 217
64. Ходеће, стояће и репате звѣзде 218
65. Видъ и мицанѣ землѣ 221
66. Земля и нѣни дѣлови 226
67. Европа 230
68. Европске држаре 232
69. Жителъи Европе 237
70. Аустрійско царство 240
I. Части царства . . . . . —
II. Подѣленѣ по свойству земаля' 245
III. Землѣ и жителъи 349
1) Алпски предѣли . . . . . —
2) Карстски предѣли 259
3) Судетски предѣли 261
4) Карпатски предѣли 267

	Страна
71. О людской радиности	273
I. Човѣкъ потребує човѣка	—
II. Радъ	274
III. Подѣленѣ послова'	276
IV. Промѣна и купъ	281
V. Занати и фабрике	284
VI. Трговина	288
72. О дружству людскомъ	291
I. Фамилія	—
II. Школа	294
III. Обштина	295
IV. Срезъ и земля	300
V. Царъ и царство	302

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ

Печатано кодъ Карла Горишека, пріе Леополда Грунда.

105 ✓

69, 86, 89, 101, 115,
118, 123, 128, 132, 154,
160, 165, 170, 174 ✓ 180,
187, 191, 194, 196, 199,
205, 1[illegible] ✓ 204, 209, 208
213, 215, 218, 221, 226,
230, 232, 237

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
Рлз Ф I 241.1